

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

ARTALOM: NÉMETH LÁSZLÓ: *Emberi színjáték.* (Regény.) • GYAL-

LAY DOMOKOS: *Utikaland zord időben.* • THURY LAJOS: *Értékes élet.* • SURÁNYI MIKLÓS: *Fonofilm és színházkultúra.* • MAJTHÉNYI GYÖRGY: *Kosava.* • VIT-

NYÉDI NÉMETH ISTVÁN, NAGY EMMA, MAJTHÉNYI GYÖRGY, LENDVAI ISTVÁN, SZAMOLÁNYI GYULA: *Versek.* • **Elvek és művek:** *Asszony a karosszékekben.* • *Kortársaink.* • *Mare Nostrum.* • *Az ember és az Isten.* • *Fischmann S. utódai.* • *Megtalált szavak.* • *Aranykulcs.* • *Frantz Werfel egyik újabb regénye.* • *Kelet, észak, dél.* • *Két irodalomtörténelmi dolgozat.* • *Magyar ég alatt.* • *Szibériai Garnizon.* • *Szívárvány.* • *Szemle Harsányi Kálmán.* • *A Jókai-síremlék leteplezése.* • *Tudományos élet.* • *Színházi szemle.* • *Képzőművészeti szemle.* • *Zenei szemle.* • *Magyar folyóiratszemle.*

1929. ÉV

JÚNIUS 15.

12. SZÁM

VII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Havonta kétszer, 1-én és 15-én jelenik meg, számonként 80 oldal terjedelemben.

	Előfizetési ár:	
Negyedévre	— — — — —	10.— pengő
Tisztviselőknek	— — — — —	7.50 „
Külföldre egész évre	— — — — —	48.— „

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése

Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. * Telefon: Aut. 857—30.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Németh László: Emberi színjáték. (Regény)	881	Thury Lajos: Értékes élet	909
Vitnyédi Németh István: Ez a tavasz. (Vers)	901	Majthényi Gy.: Éjjel az úton (Vers)	917
Gyallay D.: Utikaland zord időben	902	Surányi Miklós: Fonofilm és színház- kultúra	918
Nagy Emma: Mint Jairus halottnak hitt leánya. — Katharzis. — Ars Poeticam. (Versek)	907	Lendvai István: Esthomályban. (Vers)	922
		Szamolányi Gyula: Rámhajlik az éj. (Vers)	923
		Majthényi György: Kosava	924

ELVEK ÉS MŰVEK:

Rédey Tivadar: Török Sophie: Asz- szony a karosszékbén	929	Gál János: Kovács Dénes: Aranykulcs	937
Fábián István: Farkas Gyula: Mécs László: Kortársaink	930	Valkó László: Franz Werfel egyik újabb regénye	937
Gulgás Pál: V. Blasco Ibanez: Mare Nostrum	931	K. D.: Kelet, észak, dél. — Két iro- dalomtörténeti dolgozat	939
Tolnai Vilmos: Némethy Géza: Az ember és az Isten	934	Karácsony Sándor: Böszörményi Jenő: Magyar ég alatt	940
Farkas Zoltán: Fischmann S. utódei	934	Marconnay Tibor: Markovits Rodion: Szibériai Garnizon	940
Majthényi György: Friss Endre: Meg- talált szavak	936	Mihály László: Papp Jánossy Béla: Szivárvány	941

SZEMLE:

Németh László: Harsányi Kálmán	942	Farkas Zoltán: Képzőművészeti szemle	953
— r. A Jókai-siremlék leleplezése	943	Prahács Margit: Zenei szemle	955
Sz. M.—Kállay Miklós—Kart János: Tudományos élet	944	K. B. O.: Magyar folyóirat szemle	958
Rédey Tivadar: Színházi szemle	950		

A Napkelet t. olvasóközönsége egyben
PFEIFER FERDINÁND
 (ZEIDLER TESTVÉREK)
 nemzeti könyvkereskedésének
 a «Napkelet» főbizományosának
 BUDAPEST, IV., KOSSUTH LAJOS-U. 5.
 vásárlója is.

Kérjük vásárlásainál a Napkeletre hivatkozni!

Preher-Maul

csokoládé,
 csokoládédesszert,
 mártógyurma (tortába)

a hölgyek legkedvesebb cikke!

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

AZ ÁPRILIS madárfüttyből írt trillát a tavaszi szelek kottája fölé. A padokon egyetemi hallgatók szívták minél titokzatosabban s minél fölényesebben a cigarettájukat. Ha csapatban voltak, szemtelen bátorsággal vetették magukat egy-egy feszes selyemharisnya után, míg a magánosok hipnotizáló makacssággal bámulták az olvasást mimelő német kisasszonyokat. A lompos öregasszony, aki a padjegyeket osztogatta, nem győzött átkozódni. A diákok felugráltak előle s oda-telepedtek, ahol már behajtotta a pénzt. Mások a közönség hangos örömrivalgása közt villamos jegyeket, elszakított ruhatári számokat és mozijegyeket nyomtak a markába, bevárták, amíg csipás, rövidlátó szemeihez emeli s dühösen elhajítja, aztán egy másikat, harmadikat. Az asszony a nagy, kopott bőrtarsolyát emelte rájuk ; akkor elmenekültek s otthagyták az öreget az elbájolt bakfisok vihotája közt. Az emberek szíve megoldódott, közlékenyekké váltak s a barátjára váró nőcske szóba ereszkedett az ikergyerekeit széles kocsiban sütkéreztető iparosmamával.

Láng kolléga is átült Zoltánhoz s megmutatta a Nyugat áprilisi számát, amelyben két verse is jött. Ó, nem a legjobb versei, de Zoltán talán értékelni fogja. Ezzel a Láng kollégával Zoltán eddig három szót sem váltott. Talán egyszer kért tüzet tőle az egyetem folyosóján és ő mentegette magát, hogy nem dohányszik, mire Láng elmosolyodott s azt mondta : okos ember. Most mégis úgy ült Zoltán mellé, mint régi jó ismerőse, nyilván meg kellett osztania valakivel ezt a gyönyörű délelőttöt, a kibírhatatlan boldogságot, melyet versei húszszori, harmincszori felolvasása keltett.

Finom szálú, de dús szőke szőr futotta be Láng kolléga képét, csodálatosan hosszú oldalszakálla a szája szeglete felé legyezősen szétterülve enyészett el s finom ívű bajusza aranyosan csillogott a napban. Széthajló gallérjában és halványszürke keztyűjében volt valami finoman stilizált, mult századbeli. Zoltánnak, ha ránézett, a regényillusztrációk postakocsijára kellett gondolnia s a felül szélesedő cilindert kereste a fején. Nyilván Láng kolléga is ezt a cilindert irigyelte legjobban a mult század elejétől, mert versei egyike a biedermeier Budáról szólt a másik pedig arról a kis törekeny kollégánőről, akivel Zoltán sülvé-főve együtt látta s akit ő Kármán Fannyjához hasonlított.

Zoltán nem értette jól a kezébe nyomott verseket. Zavarta, hogy a szerző ellenőrizheti az arcán a hatást. Olyan boldog volt Láng kolléga

ezen a délelőttön, hogy Zoltán olvasás helyett a tulajdon arcizmai játékára figyelt, minél elégedettebbnek akart látszani. Anélkül, hogy egy mukkot is értett volna, fényes megértés és tetszésvillámokat bocsájtott át a tulajdon képén, közben halálosan szégyelte magát ezért a színlelésért. Amikor már annyi ideig nézte a kihajtott Nyugat lapot, amennyi a legalaposabb elolvasásához sem szükséges, visszaadta.

— Nagyon szép — mondta annak a megilletődésével, aki illetékelen a bírálatra.

Láng kolléga meg lehetett elégedve Zoltán arcjátékával, mert egyszerre kilocsant a szíve vödre s elmondta, hogy írt ő tegnap este a városligeti tónál egy egész csodálatos verset. Pianissimo a címe, az Egyetemi Kör jövő pénteki óráján talán felolvassa, bár nem tudja, «beveszik-e» a kollégák.

— Mert, tudja uram, ezek most kerültek ki a szilasbalhási Önképző Körből s van köztük, aki Váradi Antalt tartja a legnagyobb magyar lírikusnak.

Zoltán meghallgatta a Pianissimót, amelyet Láng kolléga szinte az izgatottan skandáló ujjai hegyével mondott el s úgy találta, hogy ezt a szilasbalhásiak is bevehetik. Ő maga Ládon végzett, de érti.

— Ön, az más — mondta áprilisi szeretetrohamában Láng. — Ön, fogadok költő, legalább tíz verse van a kabátzsebében.

Zoltán arca kigyult: háromszor annyi volt.

— No látja — nevetett a Nyugatban-jöttek fölényével a kolléga s nagylelkűségében már ajánlatot akart tenni, hogy olvasson fel néhányat közülük. De ebben a pillanatban észrevette a sétány tulsó felén Fanny pipes derekát s visszaszívta az ajánlatot.

— Tudja mit, uram, péntekre úgy sincs programom, én vagyok az Egyetemi Kör titkára, alig tudok érdemes műsort összeeszkábálni. Olvasson fel ön is valamit.

Zoltán elsápadt erre a lehetőségre. Mintha egy nagy fal indult volna meg fölötte vagy alatta s ellenállhatatlan erők ragadnák magukkal.

— Én nem iratkoztam be az Egyetemi Körbe — dadogta.

— Baj is az — intett Láng kolléga oly finoman, hogy ez az intés egyszersmind Fannynak is szólt, aki megállt a szomszéd padnál, föltartotta az összecsucott napernyőjét, így jelezte enyhe türelmetlenségét.

— Mivel jön: verssel, novellával?

— Verssel — makogta Zoltán ellenállhatatlan kényszer alatt. Láng kolléga kikapta a noteszét, beleírta Zoltán nevét, utána: Versek.

— Három-négyenél több ne legyen — kiáltotta vissza búcsúzóban — a tanár-elnök nem szereti — s már ott hajladozott Fanny mellett, aki alig ért a válláig s ép olyan szőke volt, mint ő. Kigyult finom szálú hajuk köré arany sugárzást írt a nap, a két gloriola összeért; úgy mentek a luftballonjukra kötözött bábik s a labdájukat a csőz elől mentő fiúk közt, mint két modern szent.

Zoltán homloka még meleg volt a vérhullámtól, melyet a poétai

megmutatkozó ösztön dobott fel rá, de már égette nyelvét a hirtelen ígéret s lábai cövekké váltak az ijedelemtől. Utána szeretett volna futni Lángnak, bocsánatot kérni, hogy tévedés volt. Pénteken? Ő pénteken nem ér rá. Isten őrizz, dehogy. De csak állt a széke előtt s értelmetlenül bámulta a jegyszédő asszonyt, aki már az egész béreltszék intézményt elmagyarázta neki, csakhogy az egykoronást kiszedje belőle.

Majd csak elfelejti Láng, gondolta, míg a Liliom-utcai szoba díványán a bátyja vatatgatással, kigyujtással és eloltással összekötött éjtszakai sétáját figyelte. Amilyen szerelmes, el is felejt. Ez mindenkinek akar valami kedveset mondani. Galambház a szája, folyton repülnek belőle a turbékoló szavak. Az a kislány pedig, mint egy apró, túlizelt bogár. Igazán kedvesek, akarta gondolni s már majdnem belemosolyodott a párnájába, amikor Gyula ledöntötte az éjjeli szekrényről a vizet, nagyot káromkodott s a tenyerét megcuppogtatta a pocstétában. A konyhában is megmozdult a szobaasszony s nem egészen szelíd párbeszédet folytatott az özvegyi ágát környező félhomállyal.

Másnap Zoltán biztonság kedvéért mégis csak bement az egyetemre s mit lát először? A tulajdon nevét. Ott lóg a XII. számú tanterem ajtaján, a harmadik sorban. Boda Zoltán: Versek, úgy, ahogy a noteszban állt. Az éjtszaka eltökélte, hogy ha netalán mégis kiírnák, okvetlen beszél Lánggal. Ő nem olvas fel, semmi esetre sem. Ő magának ír, ő nem érzi még magát annyira késznek. S most mégis nem hogy bosszankodott volna, de büszke izgalom nyilalt át rajta, mintha belökték volna egy porondra, ahol rögtön megmutatja Toldi-voltát. Hiúság! intette le magát. Egy rongyos papír, dohogta s odébb ment, hogy ne bámulja olyan soká a műsort. Néhány pillanat mulva azonban megint arra settengetett s orvul, csak egy fél szemvillanással odaesett, hogy ott van-e még a neve? Ott volt s ő még vagy négyszer végigsétálta a folyosót, csakhogy újra és újra meggyőződhessek róla. Ötödszörré nem birt ellentállni, odaállt megint a műsor elé, mintha csak most érkezett volna s minél hamarabb át akarná futni. Ebben a pillanatban valaki mögéje állt. Az ő árnyéka egy szélesebb test árnyékába fut s mély, valószínűtlenül tiszta férfihang szól rá:

— Kolléga úr versekkel szerepel?

Zoltán hátranézett, gyönyörű mézárósarcú fiú volt, hatalmas, szívtől csorduló szemek, gesztenyeszínű bajusz. Típusa a vidéki ifjúnak, aki Pestre hozza a romlatlanságát. Zoltán néhány előadáson mellett ült, tudta, hogy fehérmegyei, az apja tanító s ő maga a jambus drámát akarja új életre kelteni.

— Hány verset fog felolvasni?

— Négyet, ötöt — mondta hirtelen határozottsággal Zoltán. Öröm volt ennek a nagy embernek azt mondani, hogy négyet, ötöt.

— Meghallgatom — ígérte az Ökörszemű. — Én is bemutatom egy kis egyfelvonásosomat. Ezt különben Fehérvárott elő is adták már, közvetlenül a kormányzó bevonulása után.

S az előadás hibáiról beszélt, majd egy irodalomtörténeti fölfedezését közölte, amely szerint Petőfi nem Koltón írta a Szeptember végét, hanem Pesten, ő be tudja bizonyítani és be is fogja. Szerencsére csöngettek, az Ökörszeműnek ókorira kellett mennie, mert magyar történet-szakos volt s Zoltán is megszabadulhatott.

Egész délelőtt az utcákat csatangolta, alkalmas helyet keresett, ahol a verseit elolvashatná. Mintha kettéhasadt volna. Az egyik fele gyerekes bizalommal építette ki szereplését, a sikert, sőt az országhírt, a másik makacsul és rosszalón figyelte az ábrándozót, le-lehurrogta s ilyeneket mondott: egész kezdetleges, nem üti meg a mértékünket, arcátlanság ilyenvel föliratkozni. Lehúzódt a Duna mellé, a Ferenc József- és az Erzsébet-híd közt sétálgatott. Leült a lépcsőkre; szemben a Gellért-hegy barna arcát zöld foltokkal ragyázta a tavasz s a dunai hajókra neki vetkezett matrózok kötélén himbáló vödrökben rángatták fel fedélzetmosáshoz a vizet.

Zoltán előkotorta zsebéből a füzetet, melybe tél óta a verseit írta. Két régi szótárfüzet tisztán maradt részét varrta össze és egy félbevágott könyvfedelet ragasztott rá borítékul. Akkoriban nem akart kimozdulni hazulról, inkább egy ilyen furcsa füzetet tákolt össze. Azóta hozzászokott, olyan volt ennek a könyvnek minden lapja, mint jól megoldozott tészta, látszott rajta a beléölt munka s a sok lapon együtt a féllesztendei gyönyörűség. Ha lemásolja, áthúzások, javítások nélkül el sem hiszi, hogy ezek az ő versei.

Hol itt, hol ott kapott belé az elpiszkosodott füzetbe, de nem jött rá a szavak ízére. Süketen kattogtak a sorok, szinte halálfélelmet keltő üresnek tünt minden vers. Nem pattantak fel, nem tudott hozzájuk férni, elképzelhetetlen volt, hogy ezeket akármilyen hallgatóság előtt is felolvassa. Becsapta a könyvet a zsebébe s a szeme előtt éhség karikákkal járt föl-alá a zöld víz partján. A nap már a Halászbástya mögé guggolt s ő még nem is ebédelt. Visszaindult a Liliom-utca felé. A hitehagyottak szomorúsága lankasztotta s hirtelen a boldogult Zádor tanár úrra kellett gondolnia, amint ott fekszik a tábori kórház szalmazsákján, Matyi szölogatja s ő nem felel. S ebben a pillanatban, ép a Molnár-utca sarkán különös képzettársítás folytán egyik verse első strófája szállt át a lelkén.

*Nem tudom a botanikát,
Hajbókolgató erdő hűsén
A kedves növényeket
Nevükön nem szólíthatom.*

Ez a bizarr strófa ebben a pillanatban annyira gyöngédnek, finoman árnyaltnak, lánykézként elomlónak tünt, hogy megállt, nekitámaszkodott a templom falának, kikereste füzetjéből a verset s hangosan olvasta tovább:

*Csak a cifra juhart s a csert
Ismerem s a törékeny nyírfát,*

*De hány különtlkú sarj
Tolakodik még kívülük.*

Végigfutotta az egész költeményt, aztán az egész füzetet. Sötétedett már, a járókelők meg-meglökték, egyesek azt hitték, rosszul, van azért támaszkodik a falnak, egy inas rákämpolt. Zoltán azonban eredeti üdeségében érezte a verseit. A teremtő pillanatok minden nyílalása vissza-járt belé. Ó, ha itt lett volna az a dobogó, amelyen helyt kell állani az ő kincseiért. Szédülve emelte föl könnybe mosott szemét a szomszéd utcalámpára, amelyet akkor lobbantott ki a lámpagyújtó.

Amíg a Baross-utcán végig ment, soronként hívogatta vissza az olvasott verseket, csakhogy mámoros önbizalmát ébren tartsa. De a sorok egyre idegenebbül kattogtak, nem tudta összeállítani őket s otthon hiába esett neki a füzetének, a versek megint becsukódtak, mint szeszélyes virágok, melyek egy erőszakos érintésre tuskés zöld csészéjükbe húzzák színes fejüket.

— Új verseket kell írnom — mondta Zoltán —, péntekig két nap, az alatt hármát is írhatok.

Másnap reggeltől estig járt egy kétségbeesett strófával, amely sehogy se akart megfiadzani.

— Lesz, ahogy lesz, nem is gondolok rá — vágta el magától a péntek délután gondját. Reggeltől estig órán ült, még olyan tanárokat is meghallgatott, akiket a tanrendjébe föl sem vett.

Péntek délután egy órával az ülés előtt válogatta össze, hogy mit fog felolvasni. A Nagy Költemény első kész fejezetével, a Zölddisznó legendájával kezdi. A Zöld disznó, amint sárga agyarával és éles tuskéivel a farakáson áll s ő a zászlóvá csomózott zsebkendővel feléje kúszik: ez a legkorábbi gyermekemléke annyira az ő életét jelentette, kezdheti-e jobb prológussal. Aztán jöjjön a «Ki tanít meg botanikára?», melyet a Molnár-utcában fedezett fel. Aztán az aszkétaizú Csonkaság dicsérete s befejezésül a férfias Óda a reménytelenséghez.

Megnyugodva húzódott be a hatalmas terembe, ahol már hetvennyolcvan diák és diákleány nyüzsgött, forrt s biztató baráti körökben ülte körül az ismertebb szereplőket. Zoltán a megvilágítatlan hátsó sorok egyikébe fészkelte be magát. Láng így is fölfedezte, jóakaratóan intett, hogy majd meglátja, mit tud. De a másik pillanatban már a kis Fannyjával sutyorgott; ezeket nem lehetett szétválasztani.

Negyed hatkor a tanári szoba ajtaja is kinyílt és a dobogóra lépett a professzor. Dús ősz haja határozott férfiarcot körített. A tarkóján egy letapasztott kelés éktelenkedett s emiatt különös mereven kellett föl-szegnie a nyakát, ami fokozta tudós külseje tekintélyét. Láng odalépett a dobogóhoz, átnyújtotta a műsört s úgy mosolygott az öregúrra, mint kedves urunk-bátyjára szokás. A professzor áttanulmányozta a papírt s csak annyit mondott: kissé hosszú. Amire Láng megkockáztatott egy halk szellemességet, melyet azonban csak az előlülők érthettek, de azok

ildomos derűtséggel jutalmaztak. A professzor újra áttanulmányozta a műsort s fölszólította Nádler urat, hogy Hungária ébredés című egyfelvonásosát felolvassa.

Ez a Nádler úr az Ökörszemű volt s a Hungária ébredése rövid jambus dráma, amelyben az ébredő Hungárián kívül még a Bánat, az Ármány, a Hír, egy hirnök, a főnemes-, nemes- és paraszt-magyar is szerepeltek. Hungária több mint egy félórán át dörgölte ki szeméből a kommunisták mákonyát s közben hibátlan jambusokban számolt be zsigerei állapotáról, amelyek görcsbe rándultak, ha Szamuely hóhérkodásait jelezte a hirnök, zsábát kaptak az oláhoktól, de csergő patak-ként eredt meg bennük a vér, mihelyt a síófoki főhadiszállás üzenetét vették. Gyönyörű dallamos hangja volt Nádler kollégának, hintáztatta a hangját, az ember szinte tengeri betegséget kapott, föl-le, föl-le, szuggerálta ez a hang s azt a tévérzést keltette a hallgatókban, hogy egy Vörösmarty verset hallanak, anélkül, hogy belső költői tulajdonok ezt a hitet alátámasztották volna. A professzor mereven ült a helyén s mikor a Hír végleg elfutott, hogy a négy folyó mentén szétvigye Hungária teljes fölébredésének az örvendetes újságát, néhány udvarias kérdést intézett a szerzőhöz a székesfehérvári előadás körülményeit illetőleg.

A második felolvasó egy idősebb kolléganő volt, az a fajta, akire az ember azt mondja magában, imhol egy delnő. Igazán nem lehetett ráfogni, hogy görnyedt, hátbamell termet lett volna, sőt volt benne valami a mozdonyok előretörő alkatából. A szavai azonban lágyan peregtek, mint könnyekkel átítatott szirmok, azzal a különbséggel, hogy nem fogytak el soha. Egyenletesen estek-estek, szinte betemették a termet, a katedrán ülő tanárt, a felolvasónő kebleit figyelő bunfordi kollégákat s annyi lelki jóillatot termeltek, hogy az fölnyomta a mennyezetet, elárasztotta az emeletsorokat, kidobta az épület fedelét s ellenállhatatlan illatkürtön emelte a novellát a Jóisten trónusa felé. A hullámozó keblű leányon kívül még ketten szerepeltek a novellában, a katonatiszt és a tanár. A probléma az volt, erényes legyen-e a delnő, vagy még erényesebb. Persze még erényesebbnek kellett lennie szegénynek, de ezt az áldozatot alaposan megbosszulta a hallgatókon. Az ívek hihetetlen lassan fogytak s a professzor kétszer is megnézte az óráját. Végre végzett a delnő, elnézett a terem fölött, forró taps zúgott föl s a professzor lovagiasága is kipréselt egy elismerő, sőt hálálkodó mosolyt. Majd fölvette a műsort s felolvasta a hátralevő öt úr nevét. Sajnos, mind az öten megjelentek, ami igazán hallatlan.

Ilyen előzmények után került Zoltánra a sor. Zoltán iparkodott elszánt léptekkel hatolni a dobogóra s kissé túlozta is ezt az elszántságot, mert az öreg fa kelleetlenül csikordult meg az ugrása alatt. Odaállt a hosszú asztal mögé s kihúzta a megtörött fedelű füzetet. De eléb b a balzsebébe nyult s csak aztán a jobba, amit egyesek fiatalos hanyagságfitogatásra magyaráztak. Sehogysem tudott a Zölddisznó legendája című versre rátalálni. Mindig összefogta azt az oldalt az utána következővel,

s amikor odaért, hogy a verscímet felolvashatta, a füzet kiállítása a professzorban már felhalmozott egy megjegyzési rosszalást.

— Helytelenítem, hogy az urak itt hanyagul, ceruzával odavetett szöveget olvassanak fel. Tartozunk egy pár köbmiliméter tintával s némi figyelemmel a tulajdon munkánknak. Én minden előadásomat gondosan lemásolom s ha én negyven évi tanárkodás után meg tudom tenni, az urak is megtehetik.

Zoltán alig figyelt oda, újra elmondta a verscímet s belekezdett az olvasásba. De a professzor szíve annyira megtelt a negyven évvel s talán némi bevallatlan keserűséggel is, amiért az előadásait mindig lemásolta, hogy nem is hallotta az első sorokat.

— Hogyan, hogy mondta? Mi a költemény címe? — állította meg Zoltánt. Zoltán most már idegesen ütötte föl fejét a füzetből és szemébe nézett az öregnek.

— A Zölddisznó legendája.

De a tanár a rosszul festett asztal hólyagosodását figyelte s megcsóválta a fejét. Sohsem szokott a szereplők műveibe kötni, de most a hosszú felolvasás is kimerítette s Zoltán föllépésében valami éretlen perfidséget érzett, amely mögött fellegesen tódultak fel azok az emlékek, amelyek más, nem egyetemi, de annál perfidebb fiatalokra vonatkoztak.

— Tudja, öcsém, mi az a zöld disznó?

Zoltán némi kínzottsággal elegy csodálkozással pillantott a professzorra. De annak az arca még nyugodtabb volt, mint máskor, az a halálos nyugodtság ült rajta, mellyel alapvizsgán a bukásra szántnak szokta adni az utolsó kérdést. A diákok ismerték ezt az arcát s csillogó szemmel várták a színjátékot.

— Mindjárt gondoltam, hogy nem tudja, mi az a zöld disznó, különben nem beszélne a zöld disznó legendájáról. A zöld disznó mese úgynevezett csali mese. Nyűgös, mesekérő gyereknek mondja az anyja: meséljek-e a zöld disznóról?

Zoltán ezt valóban nem tudta, neki nem csali mese volt a Zöld disznóról szóló, hanem valóságos. Az ő apja nem csalta őt, hanem igazán mesélt róla s nem tudta, hogy ezután a felvilágosítás után elolvashatja-e a versét. A diákokat mulattatta Zoltán szorultsága s innen is, onnan is felkuncogott valaki. Hallgatóság és tanár már kiegyezkedtek a bűnbak fölött. Olyan unalmasan indult az ülés, kellett az áldozat.

Zoltán hitetlen, meg-megbicsakló hangon olvasta a hosszú verset, amelyből senki sem értett egy kukkot sem. Mit akar a zöld disznó a farakás? S miféle farakás az? S mióta rohamozzák zászlóval a zöld disznókat? Zoltán itt is, ott is egy morgáshullámot hallott fölcsapódni, a hullámok összefolytak s amikor fölvetette a szemét, az egész terem egy szétnyult száj volt, csak a második padból nézte őt szomorú, csodálkozó száналommal egy filozopternő. A tanár az egész verset végigdobolta sárga, eres ujjával s nyilván a tulajdon gondolatmenetét folytatta egész idő alatt, mert így szólt:

— Manapság könnyelműen társítják a szavakat. A legenda mégis csak szentek élettörténete s a zöld disznóra alkalmazni legalább is profanizálás.

Zoltán makogott valamit, hogy nem a zöld disznó ennek a legendának a hőse, hanem az ő gyermektisztasága. De a hallgatóság humorra ajzott pofaizmai már mindentől széthúzódtak s a tanár csak legyintett a kezével.

— No lássuk, mi van még, azzal talán szerencsésebb lesz.

Zoltán fellapozta a második verset s halk, alig hallható hangon olvasta: Ki tanít meg botanikára? Ez a cím új s óriási röhögés-gomolyt kavart föl a tanteremből, a diákok az oldalukat fogták.

— Van még valami? — kérdezte a professzor a vers után. — Hát csak essünk túl rajta, ha már rászántuk magunkat.

Zoltán átlapozta a Csonkaság dicséretét, minél előbb túl akart esni ezen a lelki vesszőfutáson. Belenézett a röhögő fejeket villogtató terembe, amely most százszorozva hozta feléje a boldogult Ács Feri gúnyos vigyorát s a megszorított állat vad gyűlölete gyult föl benne.

— Óda a reménytelenséghez — kiáltotta bele a terembe. Úgy megnyult, úgy felizzott, hogy a röhögők sunyi várakozásba húzták a nyakukat és a tanár ujjai egész élesen törtek föl a beállt csöndben a szavaló hangja mögül. Kár, hogy a vers csak tizenhat sorból állt, ez az elszánt kiáltás még megmenthette volna a helyzetet. Amikor Zoltán azt szavalta: «Engem a remény ellapít, Dombocskái közt megful látköröm, Érdekek kátyuja cibál S a pillanat szennyes sodra . . . Más ez a szél-fölötti poszt, Itt fogózni is csak Istenbe lehet . . .», a gonoszabb hátakat is meglúdbörözte a költészet szele. S amikor az utolsó sort is belékiáltotta a doboló ujjak nesztét elállító csöndbe: «Boldog vagyok s nincs reményem . . .» a nyáj összenézett, hogy ugyan milyen állaspontra helyezkedjék ezzel a tarka báránnyal szemben. De a tanár úr már nem volt fiatal s megrögzöttebb az ítéletében:

— Ezt az ódát a társadalmi vagy a művészi reménytelenséghez írta? — kérdezte szelíd iróniával.

Ez az ártatlan kérdőmondat felemelt karmesteri pálca volt. A köteles és önkéntes kacagás trombitái, cintányérai és dobjai egyszerre belevágtak, még a kis filozopternő is elmosolyodott a második sorban. Zoltán nem válaszolt, de a dobogó megint megnyekkent s ő már a padsorok mellett gázolt a kalapja felé. Érezte, amint a röhögéstől kipirult arcok feléje rohannak, szinte összecsapnak fölötte, mint egy vörös óceán. Néhányan vigasztalásból, gúnyból-e odanyujtották felé a kezüket, de Zoltán félretolta őket az útjából s amikor elérte a kalapját, nagy robajjal az ajtó felé menekült. A tanár a bírálókat jelölte ki. Valaki utána morgott: miért hagyta magát? De Zoltán csak az ajtót nézte, botladozva gázolt át azokon, akik későn jöttek s az ajtó körül állingóztak.

A folyosó végtelennek tünt föl, mint a szabadulás. Azon kapta magát, hogy valaki húzza a balkezét. Odafordult, Behr Alfréd volt.

— Talán észre vennéd a szegény embert? — mosolygott Alfréd s hirtelen, komolyan: — Beszélnem kell veled.

Félrehúzta Zoltánt a folyosó egy alig megvilágított zugába s titokzatosan fogta a hangját.

— Gratulálok, a verseid gyönyörűek. Nem adhatnád ide egy-két napra?

Alfréd bizonyára nem vette volna Zoltánt védelmébe az Egyetemi Kör dobogóján s talán volt abban is némi lojalitás az egyetem intézménye iránt, hogy csak egy sötét zugban merete közölni elragadtatását. Viszont ugyanakkor kötelességének érezte, hogy a megszegyenített mellé álljon. Homályos rokonságerzés támadt föl benne, mintha a hajdani palánkhoz szorított, megdobált Behr riadt volna fel a röhögések kődobásai alatt. A verseket az ajtóból nem jól értette, inkább a szimata hozta el hozzá az ujdonság szagát, mégis megvolt győződve, hogy ezek a versek jók s ő a stréber, aki elvből csak magáért nyomakodott, nagy barátság hullámában hajlandó volt szerkesztőségekbe szaladni, csakhogy kiválóságukat bebizonyítsa.

Zoltán könnytől káprázó szemekkel nézte az elegáns emberkét. Rémllett valami, hogy Alfréd is bölcsész (német, francia, angol, ó, Alfréd tökéletes a nyelvekben), de most nem törődött ezzel s intett, hogy menni akar.

— Úgy sem tudod elolvasni.

De Alfréd szelíden kifejtette a kezéből a füzetet s lapozgatta.

— Egész jól olvashatók. Ne törődj ezekkel. Kitünőek, én mondom.

Zoltán előtt ebben a pillanatban olyan kívánatosnak, olyan beláthatatlan szabadságnak tünt föl a Múzeum-körút, hogy valami mentségfélét hebegett «megbocsáss, én nem időzhetek» s neki iramodott a folyosónak. Otthagyta Alfréd kezében a verseit s ki, ki a szabadba. Csak akkor hökkent meg, amikor a gyéren világított körútra ért. Azt várta, hogy a kövezet déli napban fog úszni, még azon sem lepődött volna meg, ha szemben a bérházak helyén, beláthatatlan virágos rétet talál. De hét óra felé járt, hideg szél süvöltött s a férfiak fölhajtották a tavaszi kabátjuk gallérját. A fakultás kertjéből diákok egy előre esett folytonosan «de uraim» ott rikácsoló alakot lökdöstek ki s közben nagyokat sóztak a botladozó emberke hátára.

Zoltán másnap nem ment be az egyetemre s nem ment el a menzára sem. Már ott állt a Molnár-utcai étkezde forgatható kapujában, amikor látta, hogy a sarkon az Ökörszemű jön a Shelley-fordító púpos kollégával. Zoltán irtózott tőle, hogy ezekkel a tegnapi szégyenéről beszéljen. Érezte a kis púpos szemében az emberevő kárörömet s inkább sarkon fordult, nehogy találkoznia kelljen velük. Aznap negyedkiló pékkenyéren bőjtölt, ami nem is volt olyan nagy megszorítás a menzai koszt után. Vasárnap úgyszólván étkezőjegyet kellett váltania, átiratkozott az orvostanhallgatók menzájára. Itt is ép olyan lyukas, viaszkos vásznon evett az ember, a pléhtányérokhoz ép olyan mosogatólé szaguk volt s ép úgy

kellett félni, hogy a kiszolgáló kollégák, különösen a gólyák, az ember nyakába csurrantják a levest. De bölcsészmentes volt a levegő, Zoltán a «piszkos»-t is kitűnőnek találta, pedig egy veréb piszoknyi híg szilvalekvárral kellett a nagy tányér szétfőtt tésztát elkevernie.

Ahogy felüti a fejét a tésztából, ki ül vele szemben: Horváth Laci. Tíz perce ettek együtt s nem vették észre egymást. Zoltán legalább nem s Laci is úgy tett, legföljebb a gyors pirulása volt gyanus. Mind a ketten fölálltak s míg a vasárnapi vacsorakolbászt kiváltották (vasárnap estére a menza is kimenőt kapott), Laci hangoskodva iparkodott zavarát elleplezni.

— Tudod, délután boncolnunk kell és sok időt vesztenék, ha haza mennék. Idekaptam én is a menzára.

Látszott, hogy a hajdani átyolt-pátyolt gyerek szégyenkezik a lecsúszásáért. Siralmas cipők voltak szegény Lacin. Ormótlan, túlonnagyanak bakancs, felöltő helyett foszlott zöld katonabekecs, a ruhája nyilván az apjáé s bizony, Laci nem lett testesebb ember az apjánál. Finom arcán is valami lárva, erőltetett s kissé nyers jókedv, amelynek tág, meredt nézéssel mondott ellent szomorú szeme.

— Hát még nem untad meg finn-ugorékat? — vidámkodott most is, míg a kolbászt a bekecse zsebébe csuszta. — Szájöblögetés az egész. Előbb-utóbb át fogsz ugorni hozzánk.

Zoltán ebben a pillanatban nem tartotta olyan elképzelhetetlennek, hogy átugrik hozzájuk. Ő csak egyet nem tudott elképzelni, hogy vissza menjen a XII. tanterembe, ahol még az üres falakról is röhögő arcok rohannak felé. Szeretett volna többet tudni Laci medikus életéről.

— Mit csinálsz délután?

— Kimegyek a budai hegyekbe. Nem jössz velem?

— Szívesen, úgy sem tudom elütni az időt.

Felültek egy villanyosra. Horváth Laci voltaképp nem számított rá, hogy Zoltán vele jön, már bánta is a könnyelmű hívást. Aznap vette meg Szabó Dezső két friss tanulmány kötetét, gondolta, elhúzódik a Hűvösvölgy egy sarkába s olvas, amíg beesteledik. Most nyakán a kolonc. Kárpótlásul legalább kedvenc írójára vitte a szót s az Elsodort falu felől faggatta Zoltánt, melyet télen a figyelmébe ajánlott. Zoltán néhány hét előtt olvasta a könyvet, Gyulától kapta kölcsön, aki kizárólag pornográf füzetecskéket szokott vásárolni, de most ezt is megvette. Valaki az Elsodort falut mint pornográf-csemegét ajánlotta neki, de nem lehetett meglepődve vele, mert az ötvenedik oldalon túl abba maradtak az aláhúzások és felkiáltójelek, a híres bélyegvics volt az utolsó s a becsapott ingyenc Zoltánnak ajándékozta a könyvet. Ezt talán érdeklí a sok vezércikk.

Zoltán Horváth Laci lelkesedésén át kissé húzódozott a regénytől, neki nem tetszhet az, ami Lacinak. Kétszer is visszadobta a könyvet, de amikor végre belefanyalodott az olvasásba, egyrohamban futott végig rajta. Az ellentmondás olyan dühét szította föl benne, amely többet ért

a legfinnyásabb műélvezésnél. Azóta azonban nem gondolt a könyvre, úgy maradt benne, mint seb, amelyet nem akart érinteni. Laci kérdéseire himezett-hámozott. «Nagy kifejező erő, hatalmas képek», ilyesmikkel próbálta lelkesedését kielégíteni. De Laci engesztelhetetlen volt.

— Ez mind mellékes. A fontos az, hogy az Elsodort falu új irodalmi korszakot nyitott. Ady kortársai az egyéniségük beteges kinövéseit túlozták el, csakhogy minél egyénibbek legyenek. Az életben is a különöst, a szélsőt, a pathologikust hajszolták. Szabó Dezső nem ismer egyént. Ő a mindenünk életében visszatérő örök dolgok: a banalitások költője. Az egyénekre nem tagolt élet dübörög benne; az egész ember élete. Ő a magyar irodalom egészsége.

Zoltán nem akart vitatkozni, de Horváth Laci érvelése annyira az életérdekei mélyére csapott, hogy felhorkant.

— Utálom az egészséget. Szép az, ha Kertész urabácsi a térdére lötyyenti a pocakját s azt mondja: Hej, de gyönyörű kövér vagyok. De hogy egy író a tulajdon egészségében tetszelegjen, az legalább is betegség. Az író olyan, amilyen. Betegség és egészség nagyon gyatra segédfogalmak a jellemzésére. Különben is mi az a betegség? Neked az az író beteg, akinek tüdőbaja van, nekem az, aki hazug. Ady Endre minden alkoholizmusa és vérbaja ellenére is egészségesebb magyar író és százszor teljesebb ember, mint Szabó Dezső. Mert nem az az egész ember, aki felfohászkozik: Ó, én ringó izmaim és ujjong, hogy a fák, az ég és a horizont ő belé rohannak, hanem aki örökös cikázásban élete ege és pokla közt a legnagyobb emberi távolságokat futja be.

Zoltán Laci téli látogatása óta sokat gondolkozott ezen a témán, készen és bőven folytak belőle a mondatok. Szenvedélyességével azt a halk ellentmondást kiáltotta túl, amely belsejében Laci pártjára állt.

— Itt vagyunk a multkori összeakaszkodásunknál! — mondta Horváth Laci. A villanyos a Rézmál lankái alatt szaladt el. Elöl a vezető vidáman és fölöslegesen verte a csengőt s a kocsi sarkában két egész fiatal szerelmes ült összefeszített lábakkal. Horváth Laci Szabó Dezső fél tanulmánykötetnyi érvét hordta az izákjában s nyugodtan vállalta a vitát.

— Ez a mult századvég betegsége: az individualizmusé, amely sorsára hagyja az egyént: vergődj pózaidban és nyomorékságodban. Az irodalom az elárvult emberek vízbefuló tusájává vagy szélhámos mutatóváivává vált.

— S mi más az élet? — kiáltotta Zoltán oly indulatosan, hogy a kocsisarok szerelmesei szétkapták a lábukat. Vízbefulók és szélhámosok: van egy harmadikféle ember is?

A tétel éles volt, Zoltán maga is csodálkozott hirtelenkedésén.

— Van — felelte Laci az ortodoxok meggyőződésével.

Berobogtak a hűvösvölgyi végállomásra. Zoltán még soha sem járt erre s egy pillanatra megszorította őt a rügyek apró szuronyait föltüzdelő erdő s a szagatott madárdal, mely kérdéseket tett föl s hirtelen

elállt, mintha a bűgő ágak válaszát várta volna. A gyepek közt a tüdőfű friss kék fürtjei váltották a fáradt gyöngyikét. Zoltán ebben a pillanatban nem tudott haragosan érvelni az egészség ellen.

— Én kegyetlennek és igazságtalannak tartom a ti atléta-higiénikus dogmátokat. Csak a hetvenöt kilós az ember, csak a dupla rostélyostevő az ember. Nem egy felfokozott nyárspolgáriság ez a ti egészséghitetek, a «norma» görcsös félelmével és tiszteletével?

— A norma a boldogság — kapott rajta Laci. — Az eltérés a normától a boldogtalanság. Ez a hit a mi korunk legerősebb hite. A háború óta járványszerűen terjed a sport, a harmonikus test a legfőbb jó s a lelki ficamokban szenvedőket már nem bámulják körül a mult század tabu tiszteletével. Brutálisabb kor ez, de hősibb levegőjű. A keresztény üdvösség értelmét vesztette. Az ember nem hiszi, hogy az erkölcsi tökéletesedés létráján bemászhat a mennyországba. A mi üdvösségünk a minden élet működésében összehangolt ember, ezt kell magunkból kiváltani.

A kishárshegyi kilátó terraszán álltak. Buda fényes tornyai átbökték a lenge köd takaróját, a hegyekbe nyuló kertvárosok virágyapjas házai ijedten menekültek a nagyváros tömött nyája felé, mintha a tavaszi hegyek pásztorkurjantásaitól rebbentek volna meg. Zoltán enyhe gúnnyal nézte Lacit. Meg se érintette ez a térdrekényszerítő tájkép, látszott rajta, hogy a maga gondolatait újí tovább. Sebekkel megnyomorított lélek ez, szavalhat az egészségről, egy egészséges ember itt kétszer olyan mélyet szippantana, sétáltatná a szemét s nem volna egy fia gondolata.

— Már pedig én azt mondom, hogy a keresztény üdvösség ma is elevenebb dolog, mint az atléta higiénikus üdvösség. Ez legalább mindenkié. De ti a fizikum előkelőinek tartjátok fenn. Igen, a kereszténység az egyetlen demokrácia — kiáltott fel megörülve, mert még sohasem gondolkozott ezen s most meglepte a tulajdon gondolata. — Egyetlen út van, amely mindenki előtt, aki képes rá, nyitott: Az Isten és ember útja. Ti a legkomiszabb arisztokraták vagytok. Nemes levelet kértek az embertől. Elég tág-e a mellkasod, nem vagy-e siketnéma, nem vagy-e nyavalyatörős? S ha untauglichnak bizonyulsz, ki veled az atléta-üdvösségből.

— Egyeseknek el kell hullaniok — heveskedett Laci — ez a mindenütt visszatérő természeti törvény. Mennyi csir pocskékolódik el egy életért. De a kereszténység a természet szerinti harmónia megbontását követeli egy fiktív harmóniáért. Szerencsére, az emberek nem olyan bolondok, mint amilyennek mutatkoznak. Színlelik a kereszténységet s belül pogányok.

Zoltánnak nem volt kedve tovább vitatkozni. A Szép Juhásznében fiatalok kapaszkodtak össze, átbocsájtották testükön az olcsó tánczenét, mások az asztaloknál söröztek, a levegőben vajaskenyerek és csirkecombok villogtak, elkésett ebéd vagy korai uzsonna: itt összefolytak az étkezések.

Zoltán úgy érezte, hogy azon át, amit a kereszténységről találomra mondott, rés nyílik valahová. Ha most itt hagyhatná a barátját, elbújhatna egy bokor alatt, talán meg is találná azt a rést. De Laci szíve váratlanul megindult s oda kellett figyelnie az ömledezésére. A leányok fehér libbenése hatotta meg vagy a csirkecombok? A tulajdon élete nyomorúságáról kezdett beszélni.

Az apja visszatértére nem számíhattak. Másfél éve egy soruk sincs tőle. Az anyját a háborús várakozás teljesen felőrölte s ő esztendőkön át kiszolgáltatta egy beteg asszony szeszélyeinek. Egyszerre ezek a szeszélyek is szűnnek, az anyja mogorván ül egy széken, nem eszik, nem alszik, arcán a harag és az aggodalom ráncai keresztveződnek, csupa mély barázda ez az angyalarc s nem fogadja el tőle a tejet, mert hátha megmérgezi. Féléven át reménykedett, hogy talán mégis feltisztul. Addig ő takarított, ő szerezte be az ételt, ő veszekedett a mosónővel. S az elszállítás napja! Hogy fogadta az anyja az orvost. Átkai, amikor a betegszállító kocsiba tuszolták. Lacinak egy fillére sem marad, az egész fizetés a szanatóriumra megy. Egyetlen diákja van, abból fizeti a menzát, az apja ruháit hordja s a Segítő Együletben tanul.

— Látod — tért vissza az előbbi témára — sohasem hittem, hogy irott betűk, egy messzi ember gondolatai ennyit számíthassanak az élet szorongató tényei előtt. Nekem kell ez a higiénikus-atléta hit, ahogy te nevezed. Erős test, jó munka, tiszta család. Engem csak az a hit tart életben, hogy ezt kiverekedhetem magamnak.

A János-hegy oldalán kapaszkodtak fölfelé. Itt vízmosságok vágják át a szerpentin kanyargóját, a két fiú abban törtetett fölfelé. Friss kecskerágó gallyak vágtak az arcukba; Laci részéről egész kis erőmutatvány volt azt a kapaszkodót végig szónokolni. Olykor már át-át-tört a lihegése a beszéden, de ő görcsösen erőltette, hogy szavai a mondatai s ne a lélekezése ritmusát kövessék. Még erőltette a tempót s megmégnoágta Zoltánt, aki életében sem mászott a Gerenyásnál nagyobb hegyet s most a combjaira támasztott kézzel szuszogott utána.

— A legyektől tanultál falramászni — tréfálkozott Zoltán orrvészvétellel, hogy barátja atléta büszkeségét megcirógassa. Ő maga csak annál jobban csetlett-botlott, hadd lássa Laci, hogy mennyivel fáradság-biróbb nála.

Zoltán most nem találta oly mulatságosnak Lacit, mint máskor. Eszébe jutott a Gulyásék szerűje, a kis úrifíú a masina körül, amint a búza konkolyszázalékát számítgatja, aztán a színjeles diák, aki a Karthágói harangokat szavalja, a háború kitörése, ahogy a Hindenburg győzelmét zászlózza Behrrel. Olyan volt ez a kis Horváth Laci, mint egy gyermekékszer. Egy pesti Lacika, akin csak csodálkozni lehet. S az ma is. Hát nem az? Ráfogták, hogy ő már serdülő fiú s ő iparkodott a serdülésnek is eleget tenni, ahogy a fizikának és a szabadkézi rajznak s nem nyugodott, amíg rá nem dőlt a pincében a fa. S most nyugodt lélekkel mondja, hogy ő férfi. S hallotta, hogy a férfiaknak világnézetük

van, hát utána nézett, hogy neki is legyen. Pedig hozzá az illett volna, hogy legyen egy szép oldaltbetűs notesze, ahová beírja A : Arcübasev világnézete, B : Baudelaire világnézete. Talán kétszáz világnézetet is megtanulhatott volna s ha egy masinásgazda bácsi hozzáül a részes zsákra s megkérdi : No, azt mondja meg féltanár úr, annak a Höderleinnek, miféle világnézete volt, ő elfújja s hozzátegye de még a Hégelét is tudom. Csakhogy Lacinak komoly, szép fogalma volt a férfiaságról s nem tanult meg kétszáz világnézetet, hanem kiválasztott egyet, hogy az az övé. Persze, ha már meg kell maradni mellette, jó férfias legyen, így akadt Szabó Dezsőbe. Mennyire összeillettek !

Zoltán eltűnődött. Ha minden hamis is, a végeredmény mégis jó, mert, ni, Laci gyíkként küszik a vízmosásban s atléta büszkeségében elfelejti a szanatóriumi szobát, a buta diákját, akinek göndör haja alá nem fér be a hármasszabály, ránevet Zoltánra és a kezét nyújtja :

— Majd felhúzlak. — Zoltán nem állhatja meg, összetapogatja a barátja karját.

— Micsoda békád van, ha így izmosodsz, nem vitatkozom veled — amitől Lacinak olyan jó kedve támad, hogy össze-vissza fecseg a jövőjéről.

Az Erzsébet kilátó csigalépcsőjén kanyarogtak fölfelé. Előttük iparos leányok libegtették tavaszi batisztjaikat. A szél fölkapta a szoknyát, a leányok, akik érezték a mögöttük törtető fiúkat, sikongatva fogták le a ruhájukat, persze csak elől, a térdükön, közben kissé meg is kellett hajolniok. S ettől még izgatóbbá vált a fölfelé haladó, előrehátra lengő lábak harangnyelv játéka. Laci, akinek csak imént dicsérték meg a békáját, most annál inkább meg akarta mutatni, milyen szilaj fickó ő s utánozta a leányok sikongatását. Szép kilátás — mondta striciszellemességgel s még vaskosabb dolgokat is sugott. Látszott, hogy nem bír magával, úgy érzi, sikerül feltörnie szemérmessége báb burkát, olyan ő is, mint azok a gáncsvető inasgyerekek, akiket úgy csodált gyerekkorában. Olyan különös volt ez a gyermekszáj, amint vihogni próbált, a naiv ívű ajkak, amint trágár szavakban tagadták meg természetüket. Zoltánba ebben a pillanatban csapott belé az a gondolat, mely később annyit foglalkoztatta. Az embereknek van egy ösztönük, amely ép olyan heves, mint az önfenntartás ösztöne. Hasonlítani akarnak egymáshoz, vagy inkább ahhoz a képhez, melyet egymásról alkottak. Mi másért vihog most Laci az iparos leányok után, akiket úgy sem fog megszólítani. Ebben a vihogásban ő is a nyájhoz tartozik, nem kell vállalnia azt a gyermekszemérmességet, amely az ő külön sorsa. Most olyan, amilyennek mint normális fiatal embernek lennie kell. Megszabadult önmagától, egy lehet a sok közt. Valami kínos rugó szaladt le benne, megkötött erők szabadulnak föl nevetéssé, ugrándozássá. Az ember szeret különállónak látszani, de nem szeret külön állani. Az eredetiség is csak ezt a hasonlító ösztönt szolgálja. Van egy külön sorsunk, de félünk, hogy a nyáj soha meg nem értené s találunk ki helyette egy másikat, amely rikít, de mégis elfogadható.

A kilátó tetején derült ki, hogy az iparos leányok nem voltak egyedül. Két, vasárnapra kikent lakatosforma várta őket. Az egyiknek egy futball a hóna alatt s hogy bátorságát fitogtassa, kiült a korlátra s ugráskísérletekkel sikongattatta a leányokat. Laciban felvillant az összeütközés lehetősége s nem mert többé a barátságosan rámosolygó leányok felé nézni.

— Emlékszel a Molnár Zsófikára — kérdezte hirtelen, míg látszólag a nagyváros eléjük nyílt szürke tengerét fürkészte. — Ő is szerepelt azon a műkedvelő előadáson. Pécssett van intézetben, állandóan levelezünk. Gyönyörű teremtés vált belőle. Táncosnő akart lenni, de megelégszik már, ha körorvosné lehet.

Zoltán alig emlékezett Zsófikára. Finom kis portéka, volt fölfelé szélesedett, mint egy karcsú, konvulvulusz tölcser. Annál világosabban állt előtte a mamája, amint ott terpeszkedik próbák alatt a leánya mellett s különös szatócs édességgel falja Lacit. Szegény kis bogár, hogy felszúródott az ő nagy szerelme gombostű hegyére. Zoltán elgondolta, mi van a molnárné széles arca mögött. Hogy zsarolta ez a szegénységet a háború alatt. Vagyont gyűjtött a tilos örletésből s ez a mostani már a harmadik ura, a másik kettőt az ital szabadította meg tőle. No, szegény Laci, csak meséld a terveidet. Hét gyerek kell? Csak rajta. S micsoda boldogság lesz az a molnárék Zsófikájával.

Igy értek le a János-hegyi vendéglőhöz. A gyönyörű ápriliségi vasárnap délután megtömte a vendéglő terraszát s a sétaútra néző asztalokat. Színes selymek és éles kacagások cifrázták az amúgy is hivalkodó tavaszt. A vendéglő előtt leállított motorbiciklik és unatkozó autók várták gazdájukat. Zoltán arra lett figyelmes, hogy a nevét kiáltják. A kiáltás irányába nézett. Senkit sem látott, aki őt keresné, de észre vette Behrt, egy barna bőrkabátos férfi s egy cifrán öltözött nő társaságában ült és belevágta fejét egy előtte fekvő étlapba.

Zoltán tanácstalanul állt. Nem hihette, hogy Alfréd kiáltott. Viszont a kiáltás s a kiáltás irányában Behr a véletlennek mégis csak különös játéka. Ebben a pillanatban Behr fölvetette a fejét az étlapból; ez a fejfölvetés hihetetlenül sunyi volt, lassan bújt ki a papír mögül s mégis egyenesen arra a helyre tekintett, ahol Zoltán állt. Nem, ezt nem lehetett félreérteni. Mégis csak ő kiáltott, de miért bánta meg?

Zoltán tovább akart sietni, neki se volt kellemes ez a találkozás, hisz Behr tanuja az ő pénteki kudarcának s azok az átkozott versek is nála vannak. De a szemük egy pillanatra találkozott. Behr belátta, hogy súlyos sértés, ha a székén ragad s ő nem az az ember, aki akárkit is megszokott sérteni. Fölkelt, átlépett az alacsony sövényen s úgy üdvözölte a fiúkat, mintha nagy fáradságába került volna a figyelmüket magára terelnie.

— Szervusztok, nem győzők kiabálni utánatok. Téged föl akaralak keresni, csak nem tudtam a címedet — fordult Zoltánhoz — a veresidről van szó.

Zoltán zavarodottan nézett Lacira, akinek egy kukkot sem árult el a kudarcából s azon gondolkozott, ne rohanjon-e el minden megokolás nélkül. De ebben a pillanatban a Behr asztalánál ülő hölgy is érdeklődni kezdett, hová tűnt Alfréd. Főlemelte piros napernyőjét s a két fiú egy ismerős gyöngytyúk hangra lett figyelmes.

— Zoltán! Laci! Jönnek ide mindjárt. Alfréd, el ne ereszd őket.

Róna Teri volt. Alfréd nem állhatta meg, hogy végig ne szalajtsa a tekintetét a két kopott fiún, ott állapotodott meg a Laci bakancsain s mintha csak a maga fölényéről akart volna meggyőződni, megigazította a pettyes selyem nyakkendőjét.

— Csakugyan, ha nem sietős a dolgok — motyogta ő maga is kelleetlenül. De Róna Teri már személyesen jött értük s odavonszolta őket az asztalához. A két fiú félszegen feszengett a kiöltözött úrinép közt, még jobban feszengett a zsebükben búsuló tíz, esetleg kétkoronás, pláne amikor Teri haboskávét rendelt nekik s rájuk zúdította a kérdéseit.

— Laci orvos? Ő is mindig medika szeretett volna lenni. Imádja a pályáját, ő most szininövendék, az gyönyörű pálya, képzelje, a taps, állandó kontaktus az emberekkel, de az orvosnő pályája még magasabb. Csakhogy ő olyan állhatatlan s mondják, ott nagyon sokat kell tanulni. Ugy-e, borzasztók a boncolások, huh az a sok hulla. Hát Zoltán? Hallja, hogy gyönyörű verseket ír. Szindarabokkal nem foglalkozik? Az jobban fizet. Akkor én is udvarolnék magának, vagy fél az én udvarlásomtól s inkább lemond a szindarabírásról?

Zoltán csakugyan olyan meghökkenéssel nézett a Teri japánosra kikészített arcába, hogy még Alfréd is elnevette magát.

— Zoltán azt hiszi, gúnyolódsz. Ő még csak azt tudja, hogy a verseit a bölcsészethallgatók kikacagták. Én azonban elvittem azt a füzetet, azon melegében X... szerkesztőhöz, ép pénteken van szerkesztőségi összejövetelünk. Némelyiket egy kissé nehéz volt kibetűzni, de a szerkesztő el van ragadtatva s okvetlen beszélni akar veled.

Zoltán meghökkenve nézett Alfrédra, tréfa ez, vagy sem. Laci, aki maga is írt parasztnovellákat, amelyeket azonban egyelőre nem helyezhetett el, iparkodott jó arccal gratulálni.

— X... szerkesztő véleményem szerint elpusztítja ugyan a fiatal tehetségeket, de biztosan fölismeri őket, mint ahogy némely kéjenc is csalhatatlan érzékkel szimatolja ki a behálózható fiatal leányokat.

Alfréd ismerte Laci irodalmi vélekedéseit s mélyen megvetette őket. Nem állhatta meg, hogy ne üssön az ő «szittyá műbarbárkodásain», melyet ő, ki tudja miért, az antiszemitizmus egy kevésbé őszinte változatának tartott.

— Igazi európai költészet a Zoltáné — mondta — nem afféle zamat-depó. Semmi édes Székelyföldünk állat és ember faunája, semmi huj, huj és semmi ángyom térdekalácsa.

Zoltán nem értette verseinek ezt a méltatását s csak lassan ocsu-

dott rá, hogy mégis van valami az Alfréd meséiben. Laci azonban megérezte, hogy az ágyom térdekalácsa ő ellene irányul és az európaiságon kezdett gúnyolódni.

Róna Teri, miután kiadta örvendezés zuhatagát s megmutatta, hogy kopott és mulya fiúcskákcal is tud kedves lenni, unni kezdte a vitát, melybe Alfréd elhatározása ellenére is belecsúszott. Szája folytonos grimaszai megülledtek s pillanatnyi némaságában szinte ijesztő volt örök mozgásra kikészített arcockája. Eredetileg vastag szemöldökei keskeny, föl- és szétfutó vonalba voltak borotválva, szeme alatt abszurd kék folt s halvány ajkain rögökben állt a festék. Nagyon ásított s a karórája nézett.

— Alfréd, nem akarom a baráti együttést zavarni. Ti csak beszélgetek, mi előre megyünk Károllyal motorbiciklin.

— Elvégre mi is végezhetünk — motyogta Alfréd s szeme egy pillanat alatt az érzések egész filmjét gombolyította le. Előbb kérdő csodálkozás, aztán türelmetlenség a fiúk iránt, mint ahogy kutya rázza szőriről a vizet s az egész szemjáték egy hosszú, szomorú bocisanalázatos tekintetbe halt, melyben Alfréd minden kiszolgáltottsága ott borongott. De Terit, úgy látszik, bosszantották ezek a bociszemek, mert nem engedett.

— A viláért sem, te csak maradj a barátaiddal.

A bőrkabátos, aki idáig ült és hallgatott s csak ha nevetni kellett, eresztette le udvarias hehetére hegyes és aránytalanul hosszú állcsontját, maga is visszanyomta Alfrédet s szolgálai utáná mondta :

— A viláért se, Alfrédkám.

Azután odafütyentette a pincért, sűgött-bűgött vele s egy százkoronást nyujtott át neki. Majd az asztalhoz lépett s a fiúkhöz fordult :

— Pardon, az uraké is rendezve van.

Zoltán ebben a pillanatban Alfrédra nézett s látta, hogy az behűzza a nyakát s kínosan elvigyorodik, mint ahogy az övéért szokott vigyorogni. Teri ernyője ott libegett a sűtkérezők kopasz és nem kopasz fejei fölött, a bőrkabátos előberregtette a motorbiciklit s Teri zöld sálja már a fordulónál úszott a robogó bicikli kosara mögött.

Alfréd arca félremagyarázhatatlanul besötétedett. A három fiú annyira utáná vezett az elrobogó biciklinek s a tulajdon érzéseiknek, hogy amikor megint összenéztek, az udvariasság sem moshatta le róluk utolsó gondolatukat. A három arc önmagáért beszélt. Alfréd arca ezt mondta : A nyomorultak, itt hagytak ezekkel a koszosokkal. Laci arca : Lám a zsidók ! És én bakancsot hordok. Zoltán : Csak én szűkhetnék meg. Néhány percig csöndben ültek egymással szemben és nézték az üres kávésfindzsát. Zoltán tért először magához.

— Ki volt ez az úr, mintha láttam volna már.

S csakugyan ez a hosszába nyult, hegyes állú ostobán hehetező arc egész idő alatt piszkálta az emlékezetét, sőt mintha az emlékezésnek ez az állandó megfeszülése okozta volna szinte tűrhetetlen rossz-

ézését. Alfréd még nem ocsudott föl az elmentek iránti bosszúságából.

— Ez a bátyám. Amint látjátok, egyáltalán nem entellektüel. Sofförtípus. Autó- és motorbicikli képviselte van.

Ebben a pillanatban jutott eszébe, hogy hiszen ez a két fiú hodosi, ismerik Károlyt még a masinától s nyakig elvörösödött.

— Károly? — böffent ki ijedten Laciból.

S ebben a pillanatban mind a hárman ugyanarra gondoltak. Károlyt látták, a fütöt, akinek a masinások egeret dugtak a nadrágjába, s akit beleharaptattak a pizsokkal bélelt almába. De hisz ezt még Hermann tanító is hülyének számította. S most ehol. Sokáig hallgattak. Alfréd olvasott a fiúk arcából és sunyi szemébe nála is erősebb, leplezhetetlen diadalézés ült ki.

— No igen, nem volt lumen, de odaállítottuk a gép mellé, s ő összebarátkozott vele. Nem filozofál, de az autóhoz ért. Az apám tőkéjével kezdte, alig egy éve s ma a fél Hodost kifizethetné. Igaza van, az ilyeneké a világ. Mit akarunk mi fáradt betűkukacok? A végén még műveltebb is lesz nálunk, beszáguldja a világot s ráragad ez-az. A nőkhöz úgy ért máris, hogy csak ámulok. Könnyű neki. 80 km-re állítja a gépét, viszi, repíti őket, ki tudja, mit gondolnak azok, hová repíti s egyszerre a nyakába esnek.

Minden bosszúság eltűnt az arcáról, megfeledkezett róla, hogy most alkalmasint Teri esik a nyakába, csak a családja diadalát érezte. S mintha ez a diadalézés erősebb lett volna nála az ízlésénél, a személyes indulatainál s akarata ellenére ragadta volna magával.

— La-la-la — dudolta magában Laci. Most olvasta Dosztojevszkij emlékiratait a Holtak házából. Ott van szó egy Fomics Ézsau nevű ugri-bugri zsidócskáról, aki valahányszor megszégyenített egy hitetlent, diadalmas la-la-la-lába tört ki. Fomics Ézsau szerint hasonló esetben minden zsidó így tesz magában. Ez bizonyára nem igaz, de Horváth Laci elhitte ebben a pillanatban.

A barátok együtt maradtak még néhány órát, de nem sikerült visszamelegedniök a Horváth-kert diófái alá. Behr Alfréd kellemeseket mondott Zoltán költői kilátásairól s Lacinak is alkalmat adott, hogy néhány medikus viccét elsüthesse. De azért mindnyájan örültek, amikor elváltak. Behr, amikor egy percre egyedül maradt Zoltánnal, nem állhatta meg, hogy meg ne jegyezze.

— Nem értem, hogy bírod ki ezzel a Horváthtal. Ha vannak tév-eszmék, ez valóságos tévember.

Zoltán, noha egész délután ugyanezt gondolta, most határozott sértődést érzett, valami hallatlan gorombaságot szeretett volna Alfréd képébe vágni, olyat, mint «Lotti Alfréd» vagy «Károly, jó volt az alma», csakhogy az is érezze azt a fájdalmat, melyet ő érzett ebben a pillanatban a kis Horváth Laciért.

Abban állapotok meg, hogy másnap estefelé együtt keresik fel

a híres szerkesztőt, akinek Zoltán versei annyira megtetszettek. A szerkesztő így esténként egy nagykörüti kávéház egyik fülkéjében trónolt, ott fogadta a köré sereglett ifjú tehetségek udvarlását, akik mind rajta át akartak érvényesülni s köteteket neki ajánlottak. Amikor Alfréd és Zoltán beléptek, a szerkesztő ép egy csinos, fiatal nő ostromát tűrte s nyilván nagy erőfeszítésébe került, hogy az illetővel olyan elutasítóan bánjon, mint azt versei megérdemelték. Hosszú, hátra fésült ősz haja s remete arca ellenére sem volt öreg ember, időnként egy különös selmásgyőzelmes mosoly öntötte el, amely lemosta róla a kort, szinte fölmentette őt az idő kategóriája alól. Játszó macska volt, aki a végén mégsem eszi meg a maga egerét. Most is ahelyett, hogy végleg elzavarta volna a tolakodó nőt, vagy a kezét kezdte volna szorongatni, mint más szerkesztők, belekapaszkodott dadogó védekezésébe, komolyan vette szármalmas érveit s ravaszul feltett kérdésekkel zavarta őt bele még nevetségesebb ellentmondásokba. Behr mély köszönését hasonló mélyen, de közömbösen fogadta, Zoltánon azonban fennakadt a szeme. Kitalálta ki az s egyszerre egész erélyesen vetett véget a haszontalan disputának.

— Nem, asszonyom, ez nem úgy van, ebben ön téved — mondta hirtelen, felállt és Zoltánék asztalához lépett.

— Bors Alfréd elhozta nekem az ön verseit — fordult szívélyesen Zoltánhoz. — Elmondta, milyen körülmények közt kerültek hozzá és én örülök, hogy megismerhetem önt.

Zoltánt a «Bors Alfréd» lepte meg. Ezt a nevet többször látta egykét újkeletű folyóirat címlapján, de nem tudta, hogy a név mögött Alfréd lappang. A szerkesztő mosolygó szemei mögül sugárzó figyelem is megzavarta. Nem szólt egy szót sem.

— Nem mondom, hogy az ön versei egész készek — folytatta a szerkesztő —, de meglepően nagy kvalitásokat mutatnak.

Zoltán meg se rezzen. A szerkesztő szemében megcsillant valami, amiből ő azt olvasta, hogy ez nem csak őt kutatja, de ugyanakkor azt a benyomást is kémli, amelyet ő maga tesz Zoltánra. Mintha az egyénisége varázsa alá akarta volna őt vonni. Ez az intellektuális kacérság az éber védekezés egy nemét csiholta fel Zoltánban.

— Különösen tiszteletreméltó önben az önuralomra törekvés ropant ereje. Az a dac, amely fölötte akar maradni szenvedéseinek. A mi korunkban ritka az ilyen tüzes, askéta lélek. Némi ellentmondás persze van e közt az askéta hajlandóság és az ön ellenállhatatlan exhibicionizmus között, amely néha már-már kellemetlen. De talán ez is megérthető, különösen ilyen fiatal embernél. Hiszen aki föltétlen úr akar maradni sorsa és szenvedései fölött, olykor ellenállhatatlan kényszert érez, hogy ezeket a szenvedéseket egész mélységükben, költészetre nem tartozó realitásukban feltárja.

Figyelmesen nézett Zoltánra, aki idáig egy kukkot sem szólt, úgy ült a helyén, mint aki nem is képes követni a szerkesztő magyarázatát. Valóban, Zoltán alig tudta, mi az az exhibicionizmus, most kapirgálta

ki a fogalmat a szó latin értelméből. Alfréd már a segítségére akart sietni, amikor Zoltán megszólalt.

— Én azt hiszem, az ember azért ír, hogy az életével rendbe jöjjön. Az írás tisztáz. Írás közben ismerjük meg magunkat és szenvedéseink természetét. Miért ne ismerjük meg őket egész mélységükben?

— Nem, uram, az írás nem tisztáz, az írás felmutat. A művelet a lélekben folyik, az írás az eredményt számolja el. A kész lélek előtt gyűlöletes az én. Ezt Flaubert mondta s úgy van. Az egész világ a költőé. Az egész világban magát érzékelteti. Nincs szüksége fölösleges vallomásokra. A vallomások nem tartoznak a költészetre... Mindezt persze nem érinti azt — fűzte hozzá mosolyogva — amit a versei értékéről mondtam.

De Zoltán arca hirtelen fölkaivarodott.

— Nem, nem. Nagyon is érinti. Önnek igaza lehet. Nem csak a verseim nem készek, de én sem. Tudja, mit gondolok én minden írásomról? Nemcsak minden írásomról, minden napomról is? Hogy ez mind semmi, ez csak próba s történik velem valami, ami felfordít mindent s akkor én egész másképp fogok írni, vagy talán nem is írok. Ön azt mondta, bámulatos erővel gyűröm le szenvedéseimet. Ez azért van, mert én nem szenvedésre születtem. Egész határozottan érzem, rég érzem, hogy valamiféle diadalt kell kivívnom, talán holnap már, csak azt nem tudom, milyen.

— Holnap kezdődik az élet — tréfálkozott Behr, aki zagyvának találta barátja viselkedését. De Zoltán nem tágitott, az arca piros lett, hebegett s látszott rajta, hogy ez a vers rendkívül fontos neki.

— Önnek talán igaza is van, nem vagyok költő. Én nem akartam semmit felmutatni. Meg sem találtam, amit felmutassak. Kereselek. Önnek igaza van, a költészet semmit sem tisztáz. Aki kész, az felmutatja magát, aki nem kész, vergődik. Csak az élet tisztáz. Ha én holnap rendbe jövök magammal, nem írok többet. Tudják, mit teszek? Örülök magamnak. Igen, egész világos, nem vagyok költő.

— Ön túloz — mosolygott a szerkesztő. — Ön nagyon fiatal és nagyon tehetséges. Itt a füzeté, másolja le nekem a megjelölt darabokat, hogy nyomdahiba nélkül hozhassam őket. — És megmutatott négyöt verset, ép azokat, amelyeket Zoltán a legjelentéktelenebbnek tartott.

— Az öreg nagyon a kegyébe vett — mondta Behr az utcán, irigységgel elegy tisztelettel — a poétai jövődet bebiztosítottad. Szereti a konfuzus és bátor fejeket. Emlékszel, amikor Rimbaudhoz hasonlítottalak?

Zoltán nem emlékezett, alig várta, hogy elváljanak. Órák hosszat kóborolt a Dunaparton, átment a Lánchídon s egyszer csak fönt találta magát a Halászbástyán. Kilenc óra lehetett. Egy virágzó ezüstfa átható, édes illattal öblögette a fehér köveket. A szerelmesek ott feledkeztek a meleg estében, némelyek behúzódtak a saroktornyok fülkéjébe, mások egész arcátlanul falták egymást az emelet kőpadjain. Zoltán körül

három-négy pár sügött-bügött. Nem zavarták egymást, sőt édes cin-kosság alakult ki az ismeretlen emberek közt. Olyan nagy mézeskalács kastély az éjtszaka, ki itt tör le belőle, ki ott, jut is, marad is ; testvéri együttesben pákosztoskodtak.

Zoltán messze kihajolt a lépcsőket szegő kert fái fölé. A Dunapart és a hidak lámpásai elmosódva reszkettek a folyón s Pest fénykigyói a láthatár csillagjai felé futottak. A szél el-elöntötte a Bástya kőből vont hajófedélzetét, minden hullám új illattömeget bukott föl s minden illatroham után új csókok csattantak el.

— Az élet! Az élet! — mondta félhalkan Zoltán. A melle robbanni készül, lőporos hordó volt. Csak az élet tisztáz, villantak belé a kávéházban mondott szavai. Nézte a nagyvárost s a lelke úgy dagadt, csapkodott, mint indulásra húzott, duzzadt vitorla a tenger előtt. Meghódítani, meghódítani!

Másnap nem küldte el a verseket s nem küldte el harmadnap sem. Még csak egy kimentő levelet sem írt.

(Folyt. köv.)

Németh László.

E Z A T A V A S Z.

*Bolond dolog: de süt a nap,
bomlik a rügy
és bomlik a szív
s bolond mosoly a nagy világ;
ibolyacsokrok, mind lilák
illatcsókokkal intenek
és bánatok? — Ma nincsenek!*

*Ez a tavasz, ahogyan vártad,
ez a szíved, ahogy kívántad!
Ez a nagy, zengő ölelés,
trillázó szellő, halk, zenés,
megáldó, édes üzenés:
ez mind neked van! Mind neked!*

*Ez a tavasz: szeresd!
Ez a szíved! — A rest,
a régi elmaradt.
Ünnep és himnusz a szavad.
Pacsirta, gerle éneke,
ezer virág dicsérete,
ibolyacsokrok, szép, lilák
s a bolond, mosolygó világ
ma mind tenéked integet,
hogy meggyógyítsa a szíved.*

Vitnyédi Németh István.

UTIKALAND ZORD IDŐBEN.

AGESEDI kaptató alján a kurátor megállította lovait és pillantást vetette a napra. — Ha jól szemlélem, négy óra lehet! — szólt hátra utasainak.

Etédy professzor a téli ruha rétegei alól elébányászta óráját.

— El is mult már húsz perccel! — mondotta. — A vasúti óra szerint.

A kurátor meghökkent.

— Akkor baj van, instálom! — mondotta. — Negyven perc alatt nem érünk be az újvári állomásra. Innét kezdve hágós az út, jobbrészt lépésben kell mennünk. A vonat pedig öt órakor tovább indul Ujvárról.

— Ejnye — nézett a professzor tanítványaira bosszús arccal. — Holnap reggel nyolckor órára kell mennünk, nincs más megoldás, mint-hogy a gyorsal utazzunk. Az pedig nagyon sokba fog kerülni! — bólogatott. — Rámegy a gyűjtésünk nagy része.

Öt theológus ült a szekéren s alkalmasint mind az ötnek eszébe jutott, hogy az utat olcsóbban is meg lehetne tenni. (Balogh úrnak, a konviktus pénztárnokának, bizonyosan eszébe jutott.) Ha tudniillik nem akarnának a reggeli órákra mindenáron hazaérkezni, hanem Ujváron megvárnák a hajnali személyvonatot. Azzal tíz órakor Kolozsvárt lennének.

De órákat potyázni? Ki merne Etédy professzor úrnak ilyesmit indítványozni? A könnyelmű, vakmerő ember örökre eljátszaná a professzor becsülését.

Hát csak pillogtak gondúlta arccal és várták, hogy a professzor kimondja a döntő szót.

Ez a kurátorhoz fordult.

— Mégis, kurátor uram! Ha megbiztatná a lovait...

— Szívesen! — fogta meg a kurátor a korbács nyelét — de nem lesz foganatja. Ellenben volna egy mód, ha az urak mindenáron az ötóraival akarnak menni.

— Hát ki vele! Ne vesztegessük az időt.

A kurátor a hegy felé bökött ostorával.

— Tetszik látni az ösvényt, föl a hegyre? Azon gyalogszerrel negyven-ötven perc alatt könnyen elérhetnék a gegesdi megállót. Mi is azon az ösvényen szoktunk előzködni. De ha jobbnak látják, én tovább hajthatok...

— Egy lépést se, kurátor uram! Örömezt átgyalogolunk a hegyen,

csak bizonyos legyen az utunk. Fiúk, leszállani! — döntött a professzor.

Leugráltak a szekérről. A kurátor megnyugtatta őket: készakarva sem lehet eltévedni az ösvényen egyenesen a megállóhoz fognak érkezni. Nekirugaszkodtak a hegynek.

— Várjon csak, Balogh úr! — szólt rá a professzor a konviktus sáfárára. — Nem ismeri a fiatal daru történetét? Sorakozzék csak utánam, én fogom a tempót megszabni!

A professzor élre állt és egyenletesen lépegetett fölfelé az ösvényen. Csakugyan nem lehetett eltévedni. De az idő veszedelmesen múlik! — nézte meg egyszer óráját. A falusiaknak más fogalmuk van az időről meg a gyaloglás tempójáról. Nagyokat lélezgett és morgolódva tekintett a tetőre, amelyen egy öreg vackorfa álldogált és a lemenő nap fényében jóakarátúan hunyorgatott az utasok felé: szorítsátok, szorítsátok, ha nem akartok elkésni!

Végre fölérkeztek és a professzor azt rendelte, hogy szusszanjanak keveset. A megállóhelyet látták már az aljban. Néhány kanyarodás az ösvényen és odalent lesznek.

Balogh úr csakhamar riadtan mutatott Ujvár felé.

— Amott látszik a füstje! Még elkésünk! . . .

Megindultak lefelé. De nagyon sikos volt az ösvény, hol ez, hol az vágta magát földhöz.

Már füttyült a vonat a megálló előtt.

Az utolsó másodpercekben mégis fölkapaszkodtak a vonatra. Harmadosztályon járnak a mostani apostolok; ott gyülekeztek össze a professzor körül. Köhögtek, fújtak, törülköztek és hangosan örvendeztek. Etédy professzor arról példálózott, hogy íme a hegyek is meghajolnak az emberi akarat előtt.

Az ajtóban megjelent a kalauz és beszólt a fülkébe. A professzor nem értette meg a vasutas szavait.

— Mit mond? — kérdezte a szembenülő diáktól.

— A jegyeket kéri!

— Mondja meg kérem, hogy a megállónál ültünk föl, nem tudunk jegyet váltani. Állítsa ki ő!

A diák tolmácsolta a professzor feleletét. A kalauz azonban gúnyosan mosolygott Etédyre, aztán mondott valamit. A diák elfehéredve tolmácsolta.

— Dupla díjat kell fizetnünk. Büntetésből, amiért jegy nélkül ültünk föl.

— Micsoda büntetés? — indult föl a professzor. — Ilyen kis megállóknál nem szoktak hosszabb útra jegyet adni. A kalauz szokta kiállítani . . .

A diák tolmácsolt.

— Azt mondja a kalauz, hogy most az ilyen megállóknál is adnak ki jegyet. Most más törvény van! . . . A büntetést meg kell fizetnünk!

A professzor elsápadt.

— Vagy úgy? Más törvény van! — Levette szemét a kalauzról s néhány másodpercig a sarokba nézett. — Hát állítsa ki úgy, ahogy a mai törvény előírja! — vetette oda hidegen.

A vasutas megszámlálta a fejeket és tovább ment a folyosón.

Nagy csendben, szomorúságban üldögéltek ott. Csak Etédy professzor fűjt, sóhajtott néha és Balogh úr számíttatott izgatott suttogással a noteszében.

— Mégis hiába jártunk! — szakadt ki belőle az elkeseredés. — Kiszámítottam, ha duplán fizetünk, alig marad valami a konviktus javára.

— Ne legyen kicsinyhitű, Balogh úr! — rosszalta tanítványa megjegyzését a professzor. — Hát az előadások, hát az igehirdetés? Lelket adtunk három elcsüggedt falunak és hiába jártunk? Nem szabad, kérem, különösen Isten leendő szolgálainak nem szabad, a pénz szemüvegén át ítélkezni a dolgokról.

Megint elnémultak. Aludni próbáltak, de inkább a rossz kedvüket akarták ilyenmódon elhallgattatni. Csak Balogh úr nyugtalankodott a ceruzájával.

Egy fiatal vasutas nyitott be a kupéba. Etédy professzor is, a tanítványok is fölriadtak a bódultságból. Bizonyosan a jegyeket hozza és a büntetést fogja behajtani. Balogh úr olyan pillantásokat vetett rája, mint a rab a poroszlóra.

De csalódtak, a vasutas nem hozott jegyeket és nem követelte a büntetéspénzt. Barátságos arccal ült le a pad végére, kis lámpáját maga mellé, a sarokba tette.

— Az urak magyarok? — kérdezte nyájasan.

— Magyarok vagyunk! — felelte kurtán a professzor.

Hallgattak. Nem jó idegen ebet simogatni, kivált a mai világban. Egyik-másik megint úgy tett, mintha az álom kerülgetné.

De a fiatalember nem nyugodott bele ebbe az elintézésbe.

— Én is magyar vagyok! — mondotta éles, számbavevést követelő hangon. — Kónyi Mihály a nevem.

— Magyar? — nézett rá merőn a professzor. — Ugy tudom, sok magyar ott hagyta a helyét a nagy változáskor.

Kónyi Mihály megérezte a megjegyzés fullánkját. Kipirult, majd elsápadt.

— Én is el akartam menni! — mondotta csöndesen. — A lemondásomat megírtam, most is itt van a zsebemben. De a főlebbvalóim — az újak — nem fogadták el. Mindenáron marasztottak. Mert, kérem, én tudom a nyelvet.

Szétnézett, hogy fölfogja a helybenhagyó pillantásokat. De látta, hogy a hangulat nem enyhült, sőt feszültebbé vált. Mit? Ezek a fiatal emberek kinézik maguk közül? Nem akarta hagyni magát! Mindjárt megváltozik a véleményük.

— Aztán kérem, azt is meggondoltam, hogy itt sokat használhatok a fajtámnak! — mondotta. — Segíthetek a magyarokon. Sokat tettem én már, kérem...

Egyszerre rája vidámodtak a szemek. A professzor is megsimogatta pillantásával.

— Az már szép dolog. Ha csakugyan segíteni akar a fajtáján...

— Bebizonyítom. Az urakon is segíteni akarok. Meggyőződhetnek. Hallottam, hogy bajban vannak, azért jöttem, hogy tanácsot adjak.

— Azt jónéven vesszük! — bólintott a professzor.

Mindnyájan megpendültek, Balogh úr kiváltképen. Az is szép dolog, hogy Kónyi Mihály segíteni akar a fajtáján, hiába, vér nem válik vízzé. De ha a konviktus érdekeit is megvédené a jó tanács!...

Kónyi Mihály pár pillanatig szótlánul élvezte a rokonérzést, amely feléje sugárzott. Aztán jelentőset vágott szemével.

— Ezt a jegydolgot, kérem, olcsóbban is el lehet igazítani.

— Hogyan? — csapott rája nézésével Balogh úr.

Kónyi Mihály megint hunyorított.

— A kalauz úrral lehet beszélni. A büntetés felében kiegyezünk vele. Én el tudom igazítani. Az urak hallgatni fognak a dologról, nem kérnek tőle elismervényt a fizetéséről... szépen elcsúszik a dolog. Mind a két fél jól jár...

A professzor harciasan emelte föl fejét.

— Ugy gondolja, hogy kijátsszuk a törvényt? — kérdezte.

— Biz olyanformán! — nevetett a vasutas. — Ugy-e, megcsináljuk?

— Nem, nem csináljuk meg! — rázta meg fejét Etédy professzor.

— Ne-em? — képpedt el Kónyi Mihály. — Ugyan kérem hát miért nem?

— Azért, mert nem becsület.

— De kérem, hiszen szokás! Tessék elhinni, mindennapos... — bátorkodott a vasutas.

— Mi nem szoktuk meg, hallja! Mi nem abban nőttünk fel. A mi dolgunkat szabály szerint... törvény szerint... a becsület követelményei szerint kell eligazítani, hallja!...

A diákok lesütötték szemüket. Kónyi Mihály kis lámpájára nézett. Mintha annak fáradt fénye sárgára festette volna arcát. Verejtekezett.

— Nekem, kérem, igazán mindegy! — feszengett a helyén. — Dehát a kalauz úr...

— Ugy? — csapott rája a professzor. — Azt akarja mondani, hogy nem a maga fejétől tette azt a szégyenteljes ajánlatot. Megbízták, mi? Küldötték...

— Küldöttek. Én most nem is vagyok szolgálatban, hazamegyek Gyéresre, a családomhoz. Kis boltja van ott a feleségemnek... A kalauz úr megfogott, hogy — azt mondja — itt lehetne valamit keresni. Ő küldött kérem, mit csináljak?...

— Menjen és mondja meg neki, hogy mi nem vagyunk kaphatók csalásra. Jegyet kérünk és írást a büntetésről, úgy, amint a törvény megszabja! — intett szigorúan a professzor.

A vasutas görnyedve állt föl.

— Én megmondom, kérem! — vette lámpáját és kitámolygott a fülkéből.

A diákok hallgattak. Balogh úr reményvesztetten dugta zsebre noteszét. Alázatos pillantásokat vetettek a professzorra, aki szilárdan, egyenes háttal ült helyén, mint az ércfal, amelyet sem a napnak heve, sem a viharnek ereje, sem kedvezés, sem gyűlölet nem tud alapjáról ledönteni.

Egyidő mulva mégis nyugtalankodni kezdett.

— Nézzenek utána, mi van a jegyekkel? — mondotta. — Essünk át rajta!

Balogh úr felugrott, őt égette legjobban a kérdés. Kilépett a folyosóra s előrement a Kónyi Mihály nyomán. Bizonyosan ott tárgyalnak valahol a kalauzzal.

De Balogh úr csakhamar visszatért. Titokzatos arccal intett kifelé.

— Az emberünk a vagon végében áll és kinéz az éjszakába. Megmegrázkódik, mintha zokogna...

Etédy professzor ünnepiesen bólogatott.

— Jól tette, hogy nem zavarta! — mondotta Balogh úrnak. — Ki tudja, milyen tusát kell megvívnia szegény fejének. Most olyan idöket élünk, olyan sorsra jutottunk, hogy mindenkinek meg kell harcolnia — önmagával! Ennek a fiatalembernek a számára — úgy látszik — most jött el az óra...

Gyéres felé közeledtek. Hát egyszer csak megint jön Kónyi Mihály és benyit a fülkébe.

Leült s mosolyogva nézett körül, mintha jóismerősök közé telepedett volna.

— Átadta az üzenetet? — kérdezte a professzor.

— Átadtam. Én megmondottam neki! — bólintott nyomatékkal.

— S a válasz? Mi van a jegyekkel?

— Azt már nem tudom. Nem a válasszal jöttem. Egyéb szavam volna...

— No, no, nehogy megint valami görbe tanács!...

— Nem, kérem, most nem küldöttek. Most a magam nevében mondanék egy szót.

— Nos? Mit akar mondani?

— Csak annyit, kérem, hogy a büntetést ne fizessék meg. Hamiság, kérem! Azon a megállóhelyen most sem adnak ki jegyet hosszabb útra. Persze az utasokat könnyen meg lehet téveszteni azzal, hogy megváltozott a szabályzat. A mostani világban hamar megijednek az emberek, igen hamar!... Álljanak csak sarkukra az urak, kérjenek

elismervényt a büntetésről. Meglátják, hogy befogja a pofáját. Mondják meg neki, hogy én világosítottam föl az urakat, akkor majd elkotródik! No, úgy-e, kérem! Mégis csak tudok használni az uraknak, hehehe!...

Fölállt és menni készült. De Etédy professzor rája szólt.

— Megálljon csak, jó ember, megálljon! Először fogadja köszönetünket a fölvilágosításért. Másodszor pedig feleljen, csakugyan elárulhatjuk, hogy maga világosított fel? Mit gondol? Nagy baja származnék belőle, bosszút állának magán...

— Rajtam, kérem, már nehezen fognak bosszút állani! — nevelt Kónyi Mihály. — Mert én kirántottam köpenyegemet a markukból. A mozgópostán beadtam a levelet az üzletvezetőséghez: lemondottam, kérem! Mert úgy-e, azt tetszett mondani, hogy a becsület. Rég pedzem én is ezt magamban, elég volt!... No, jó utazást kívánok.

Gyéresre érkeztek. A vasutas leszállt a vonatról. Ott álldogált a vonat indulásáig s sapkájával búcsút intett a diákoknak.

A diákok az ablaknál maradtak s kibámultak a téli éjtszakába. Egyszer csak valamelyikük énekelni kezdett. Előbb félénken, majd erőre kapva repdesett az ének: Erős várunk nekünk az Isten! Mind énekeltek, Etédy professzor is kilépett a folyosóra és belekapcsolódott a diákok énekébe.

A zsoldár túlzengte a vonat dübörgését.

Gyallay Domokos.

MINT JAIRUS HALOTTNAK HITT LEÁNYA...

(Földessy Gyulának.)

Mint Jairus halottnak hitt leánya:

mered bennem mozdulatlan a dal.

Maga a dal nem tudja és nem bánja.

*Fojtott a csend, száll kérdő sutlogás —
s lelkem körül csak lábujjhegyen lépnek...*

A Megváltó elindult ezalatt —

s a Megváltó csudát mutat a népnek...

Nagy Emma.

KATHARZIS.

*Nagy nyugtalanságom csapkodott, mint az ár,
mely kemény partot ér s visszavágódik;
kemény akaratom sziklagátja rengett,
törte hullámkörök feszes átlól.*

*Belső zúgásomtól nem értem a szót,
rezgő levegőmben nem látott szemem —
csak azt tudtam: minden halálos-hiába,
hogy vivom az eget s nem harcolsz velem!...*

Nagy egyedültségem akkor nyúlt a sűrű,
 utolsó hűlemnek kongatott szavad.
 De zúgó fejemet kinnal felemeltem:
 Nekem egy férjiért sírni nem szabad! . . .

Messzi utam húzó távolába néztem:
 a föld szenvedését karolta karom.
 Másnak most haldoklik tán az édesanyja —
 én meg itt: ennek a csókját akarom?! . . .

Valahol út szélén sírva kér egy gyermek,
 fázó lábacskáját lepi lakktopán . . .
 S fajtám szenvedésin országokat nyernek . . .
 Elfelejténem egy forró éjtszakán?!

És vonagló számból mozdulatlan érc lett —
 kis asszony-kinomból ember-értelem —
 s amikorra szemed önhitlen rámnézett:
 visszánéztem bátran, szenvedélytelen.

Nagy Emma.

ARS POETICÁM.

Mint a patak:
 ülköző kövek, márgagödrök közt útra-szakad:
 vágja ki medrét minden-egy érzés maga magának:
 amerre húzza ereje súlya —
 s versbe-lömörült elem-lelke utat találhat.

Köd ülhet rajta,
 csorbulhat partja:
 menjen, csak menjen! —
 apró gyöngyeit száz erő hajlja kövekkel szemben.

Isten patakja:
 benne ring az ég s két-parti világ —
 s benne ragyog Isten egy-Napja
 s szélein nő a nefelejcs-virág . . .

Törött kő-élen, szintócsákon:
 zúgjon amerre lát és ásson —
 rózsázza hajnal,
 vagy nézze jalu
 s éj hulljon rája:
 zuhogva zengjen,
 húroknál szebben —

és a szívedig vigyen el engem
 megköthetellen muzsikája!

Nagy Emma.

ÉRTÉKES ÉLET.

AFÉRFI már útra készen, felöltöben állt a szobában és a kabátja ujjával a kalapja karimáját keféltette, mikor az asszony bejött hozzá. Rendetlenül magára kapott szürke pongyolában volt, fésületlenül és álmosan, a férfi elégedetlenül nézett rá.

— A gyerek nem jól érzi magát, — mondta az asszony, nem törődve a férfi tekintetével. — A feje fáj.

— Nem akar iskolába menni, — vélekedett a férfi.

— Nem hiszem. Nem tetszik nekem a dolog. Olyan furcsán, rendetlenül ver a pulzusa.

A férfi még jobban elkedvetlenedett. Nem szerette, ha a családtagok orvosi véleményeket mondtak, az ilyesmi oktan nagyképűségnek tünt elötte. Bement a gyerekhez, megsimogatta az arcát; csakugyan egy kicsit bágyadtnak látszott, amint behunyt szemmel feküdt a párnák között.

— Ágyban maradsz? — kérdezte a férfi vonakodva. — Jó, az semmi esetre sem árthat. Telefonáljatok Gézának, ha lehet, még dél előtt nézzen ide. Szervusz, fiam.

Megsimogatta, megsókolta a gyereket, homlokon csókolta az asszonyt és azután elment.

Délben, amint haza érkezett ebédre, már az előszobában megcsapta valami nyomasztó, fulladt hangulat. Az asszony az ebédlőben ült egy karosszékben, még mindig a reggeli rendetlen pongyola volt rajta, a szemén sírás nyoma látszott. Amint a férfi belépett, feltekintett és csak annyit mondott :

— Harmincnyolc, négy.

A férfi megindulás nélkül fogadta a hírt, még a komoly érdeklődést is túloznia kellett bizonyos fokig.

— Hm. Úgy látszik még sem iskolakerülés. Géza itt volt?

Az asszony elkeseredetten intett.

— Itt. Nem tud semmit. Azt mondja, talán csak egyszerű influenza az egész. Talán. Egy-két napig még bizonytalan a dolog, ki tudja mi minden lehet. A Szegő Gyuszi hashártyagyulladásá ugyanígy kezdődött.

— Ugyan. — A férfi kedvetlenül ráncolta a homlokát. — Nem kell mindjárt képzelődni. Biztosan meghült egy kicsit.

Az asszony szájaszélei körül apró kis ráncok képződtek, amelyek valami elfogult konokságot tükröztek. Komoran rázta a fejét.

— Nem, az arckifejezése egy cseppet sem tetszik nekem. Olyan sápadt, színtelen és olyan furcsán zavarosak a szemei. Nagyon félek.

— Már megint mindent tudsz, — idegeskedett a férfi. — Ne csinálj diagnózisokat, bízd csak Gézára. Majd ő megmondja, hogy mi a mi dolgunk.

Együtt mentek be a gyerekekhez. A szoba küszöbére érve, az asszony annyira felélénkült, hirtelen olyan túlzott jókedv és tüntető gondtalanság látszott az arcán, hogy a férfi megdöbbsent, de láthatólag a gyerek is összerezett egy kicsit. Ahogy az apja lehajolt hozzá, hogy megcsókolja a homlokát, ahogy az anyja a takarón heverő keze után nyult, nyomban érezte, hogy aggódnak érte, ennél fogva nagyot sóhajtott és lehunyta szemmel, bágyadtan túrta a simogatásokat.

Csakugyan lázas volt, a szeme zavaros, az arca kipirult. A férfi elgondolkozva szólt hozzá néhány szót. No, csibész, már megint kezdted? Majd adok én neked. A gyerek bágyadtan mosolygott és váratlanul arról kezdett beszélni, hogy a kerékpárjára szeretne egy új lámpát, mert a régi már nem jó, alig világít. Az apja egy kicsit megnyugodva, azt felelte, hogy jó, majd meggondolja a dolgot, azután az asszonnal együtt átment az ebédlőbe.

Ebéd után az asszony telefonált az orvosnak. Részletesen, körülményesen adta elő, hogy aggódik, a gyerekeknek a feje fáj, a láza alighanem emelkedett, nagyon nem tetszik neki a dolog. Mit gondolsz, Gézukám a hashártyagyulladásról? Az orvos nyilvánvalóan ellenmondott, mert az asszony nyomban hangot változtatott és Kertész Palikáról kezdett beszélni, akinek a sarlachja ugyanígy kezdődött, a gyerekeknek is van egy kis piros kiütése a jobb lábán. Az orvos idegeskedett, az asszony nagyon alázatos lett, boldogan vette tudomásul, hogy estefelé még egyszer felnéz hozzájuk. Amikor letette a kagylót, elégedetlenül nézett az urára, azt mondta, hogy Géza az ő barátja, egészen az övé, furcsa, hogy soha sem akarja igazán komolyan venni a betegséget. Egy orvosnak több érdeklődést kell tanusítania a betegek iránt, különösen, ha egy ilyen szegény, drága kis gyerekről van szó.

Négy óra tájban a férfi indulni készült, az asszony azonban bejött hozzá, kezében a hőmérővel és szemrehányóan tragikus hangon mondta:

— Harminckilenc, kettő. Na, mit szólsz ehhez?

A férfi azt felelte, hogy a gyereknél egy-kettőre felszökik a láz és egyáltalán nem fontos az egész, magában mégis bizonytalankodni kezdett és otthon maradt. Bement a gyerekekhez, leült mellé az ágya szélére. Most már csakugyan nagyon bágyadt volt. Csöndesen, mozdulatlanul feküdt, fázósan egész kicsire összehúzódva a takaró alatt, sápadt kis arcának közepén nagy, lázas piros folt égett. A férfi megfogta a kezét, az ütőerét keresve, azután, hogy nem találta mindjárt, idegesen megint elengedte. Jókedvű hangon kijelentette, hogy meglesz a kerékpárlámpa, már telefonált is az üzletbe egy nagyszerű, dupla fényerejű, reflektoros lámpáért; azután, hogy a gyerek csak egy bágyadt szem-

rebbenéssel vette tudomásul a dolgot, aggodalmasan nagyot dobbant a szíve és idegesen kiment a szobából.

Délutánra csodálatosképen már az egész család tudott a gyerek betegségéről. Valóságos búcsújárás volt a házban. Eljött mind a két nagymama, az egyik hozott egy képeskönyvet, amelyben színes rajzminták és kifesthető, színtelen rajzok voltak, a másik hozott egy doboz színes ceruzát, pedig nem is beszéltek össze. A férfi anyja gondterhelt volt, beszélt a kis fiáról, Pistáról, aki szegényke nyolc éves korában halt meg vakbélgyulladásban. A másik nagymama jókedvű volt és energikus, zajosan biztatott mindenkit, hogy csak fel a fejjel, nem lesz semmi baj. Az asszony nővére csak becsengetett és az előszoba ajtó előtt állva beszélgetett negyedóra hosszat, mert elvégre is nem lehet tudni, hová fejlődik a betegség, minek vigyen esetleg valami ragályt az ő gyerekeinek, amikor nem muszáj. Tódor bácsi határozottan követelte, hogy hívassanak még egy orvost, egy gyermekgyógyászt, mert Géza kétségkívül nagyon megbízható orvos ugyan, de végeredményben még sem specialista és több szem többet lát. Etelka néni, a férfi anyjának nővére, úgy vélekedett, hogy esetleg csak kezdődőben lévő sárgaságról van szó, de egyes jelekből tüdőgyulladásra következtet, amiért a férfi csúnyán össze is vezett vele. Száraz hangon felhívta az idős hölgyet, hogy menjen öt évre az egyetemre, utána két évi kórházi gyakorlatra, azután, ha tetszik, mondjon orvosi véleményt, egyelőre azonban ne szóljon bele a beteg dolgába. Etelka néni erre sírva fakadt, azzal vádolta a férfit, hogy nem tiszteli a kort, örökké gúnyolódik és megesküdött régen elhunyt férje emlékére, hogy soha többé át nem lépi a háza küszöbét, a gyerekekhez sem mer közeledni többé. Ezek után hidegen, sértődött arccal távozott, de az előszobában még jó félóra hosszat suttogott az asszonnyal, aki utána sietett, hogy kikísérje.

Estefelé eljött az orvos. Felhíborítón közönyös volt, nagyon sietett. Épen csak, hogy oda nyomta a fülét a gyerek mellére és a hátára, amint az asszony később ingerülten éles hangon meg is jegyezte, megtapogatta a hasát, szórakozott pillantást vetett a gondosan rovátkolt láztáblára, amelyen az asszony teljes félórát dolgozott, kijelentette, hogy még mindig nem tud biztosat, föltevéseket pedig nem akar felsorolni, egyelőre várni kell, nem kell sem lázcsillapító, sem borogatás, mindenestre jó lesz, ha nem engednek be senkit a gyerekekhez, egy kicsit izolálni kell a külvilágtól. Ezek után gondosan megmosta a kezét, magára kapta a kabátját és sietve távozott. Az asszony kétségbeesetten rohant utána az előszobába, a férfi ott maradt a gyerek mellett. Leült az ágy szélére és feldúltan, elkeseredetten figyelte. Még csak most látta igazán, hogy a gyerek milyen levert, milyen erőtlen. Hosszú, szőke haja csapzottan, izzadtan hullott le magas, fehér homlokára, nagy kék szemei, amelyek máskor olyan élénken csillogtak, kifejezéstelenek, színtelenek voltak. A férfi előtt derengeni kezdett valami: ezt az üres, kifejezéstelen pillantást már látta valahol. A gyerek csuklója után nyúlt, egyenesen rátapin-

tott az ütőerre. Szaggatottan, rendetlenül, de nagyon sebesen vert, mintha apró, alig érezhető dobverők peregnének az ujjá hegyén. Egyszerre az egész öntudata megtelt egy szóval: tifusz. Visszadöbbsent tőle, megpróbált felháborodni miatta. Eh, már én is kezdem a kuruzslást. Öt év az egyetlenem, két évi kórházi gyakorlat... ostobaság. Azután lerázta magáról ezt az aggodalmat, mint gyöngeséget. Nem, nem tudta, de érezte, hogy úgy van. Tifusz. Rettenetes.

Olyan sápadt volt, olyan gyámoltalanul összegörnyedve kuporgott az ágy szélén, hogy az asszony, amint visszajött, megrémült tőle. Kapkodni, dadogni kezdett, hirtelen ő akarta megnyugtatni a férfit. Géza azt mondja, hogy nem talál semmi különösét, a gyerek tüdeje egészen tiszta. Valószínűleg nem lesz semmi baj. A férfi feltekintett, gyorsan összeszedte magát és helybenhagyólag bólintott. No persze. Holnapra már sokkal jobban lesz. Olyan furcsák a gyerekek.

Beesteledett, odakinn lassan egészen sötét lett. Nyomott hangulatban, komor csöndben vacsoráztak, egyikük sem beszélt, csak az evőeszközök csörömpöltek kietlenül. Vacsora után visszamentek a gyerekekhez. Az asszony megitatott vele egy fél pohár citromos vizet, megigazította az ágyát, betakargatta, azután az éjjeli szekrényen álló lámpát letette a földre úgy, hogy tompa félhomály borult a szobára. A férfi elégedetlen pillantásokkal kísérte; milyen jó neki, ő tehet valamit a gyerekért. Leültek, két nagy karosszékre két oldalt az ágy mellett és integettek egymásnak. Pszt, csöndesen. Talán elalszik.

A gyerek hamar elaludt. Arccal az apja felé fordulva, összekuporodott a takaró alatt, kis kezét ökölbe szorította és rendetlenül, zihálva szedte a lélekzetet. A nagy csöndben semmi sem hallatszott, csak a gyerek lihegése, azután egy falióra egyhangú tik-takja valahonnan a másik szobából. A férfi előregörnyedve ült a helyén, sóvárogva bámult bele a gyerek lázrözsás, sápadt arcába, az ajka remegett. Tele volt gyorsan elhatalmasodó rémülettel, a tehetetlenség bénító tudatával. Hogy dolgozik valami itt belül, ebben a kis testben, valami méreg, gyilkos, gonosz szándék és hiába nyujtja ki a kezét, hiába feszíti meg az izmait, hiába öleli magához az egész gyereket, nem tudja belé lehelni a maga erejét, a maga életét, semmit sem tehet. Megfogta a gyerek csuklóját, az ujjá hegyén megint ott érezte az ütőér lázas, sebes pergését. A lámpa egyet hunyorított, a szobára mintha még sűrűbben borult volna rá a homály, a férfi előtt már csak a gyerek arca derengett a sötétben, természetellenesen éles körvonalú, egymással össze nem olvadó fehér és piros foltokban. Egyszerre érezte, hogy az ő halántékában is lüktetni kezd az ér, eleinte lassan, csak időnként érezhetően, azután mindég gyorsabban, hirtelen nekiindulva és megint lelassítva, mintha a gyerek csuklójának lüktetése hajtaná az ő vérét is, mindig lázasabb, mindig viharosabb tempóban, összerázva az egész testét, visszhangosan kopogva a fejében. Minden aggodás, félelem és bizonytalanság odagyűlt a szemébe, lélekzetvisszafojtva tapadt a tekintetével a gyerek arcára.

... Tífusz. Rettenetes betegség. Ez biztosan az? Igen, hogyne ; ezt a nagyon levert, szánalmasan erőtlen kifejezését a szemnek ismeri már. Persze, az is ugyanilyen fásultan bámult maga elé ; hogy hasonlított a gyerekre. No persze, az már felnőtt ember volt, tizenkilenc, talán húsz éves, de ugyanilyen kék volt a szeme és szőke a haja, sokkal világosabb, fénytelenebb szőke, de mégis hasonló. Igen, azért volt olyan megdöbbenő az este a hirtelen felismerés, az az emlék kapcsolódott a gyerek aggasztóan bágyadt tekintetéhez, ha nem is világosan elgondolva, de valahol a tudat alatt. A szőke német fiú a kórházban, milyen régen is volt már Oroszországban ...

... A kórház ... Szakadékos, vízmosásos part tetején állott, előtte szélesen, hatalmasan hömpölyögtek a Volga hullámai. Vöröstéglás, kormos-füstös, nagy épület volt, amint az ember belépett a kapuján, nyomban megcsapta valami émelyítően fulladt, nehéz levegő. A második emelet kórtermei hadifoglyokkal voltak tele : a hármashban, a belső sarokban, mindjárt az ablak mellett feküdt a szőke germán fiú.

A férfi tisztán látta maga előtt az egész képet, végig rohantak előtte két-három nap eseményei, a legapróbb részletek is élénken, élethíven álltak elő nagy erőfeszítéssel dolgozó agyában. Kockás kőpadozatú, félhomályos nagy termek voltak, tele rakva, szürkére mázolt vaságyakkal, sokfelé alig lehetett átfurakodni az ágyak között. A durva vászonlepedőkön, a gyűrött, véres, piszkos párnákon száz és száz ember feküdt, németek, törökök, magyarok, bulgárok és bosnyákok, fiatal újoncok és öreg népfölkelők, mind súlyos betegek, akik hatféle érthetetlen nyelven nyögtek, panaszkodtak, könyörögtek és káromkodtak szüntelenül.

A doktor, német orvoskari hadnagy, civilben fogorvos egy Keleti tengeri kikötő városban, jött délelőtt tíz óra, fél tizenegy tájban. Lenn a kapuban, még rendesen jókedvű volt, derült, mire azonban felért a második emeletre, már csak úgy reszketett a visszafojtott haragtól és idegességtől. Magára kapta a fehér köpönyegét és elindult a kórtermekbe, félóra alatt végigszáguldott az egész emeleten. A betegekre olyan ellenségesen átható pillantásokat vetett, hogy szinte féltek tőle. Meg-megállt egyik-másik ágy előtt és toporzékolt tehetetlen dühében.

— Na, ennek ópium kellene. Honnan vegyem? Próbáljon egy kis kinint szerezni, menjen el ahhoz a vöröskeresztes gazemberhez újra. Hát ennek mit adjak? Jódtinktúrám van és aszpirinem, egyebem nincs. Mi az, az öreg török már megint őrjöng? Hát nem lehet morfiumot kapni semmi áron?

A szőke német fiúnak magas láza volt, állandóan negyven fok körül, csak úgy égett, tüzelt az egész teste ; az orvos sötét tekintetét vetett rá és azt mondta : — Ha tisztességes ember lennék, soha többé be nem tenném a lábamat ebbe a kórházba. Mit adnak ennek a fiúnak? Káposztalevest, micsoda, sárga kását, mint a többinek? Verje meg az Isten Kerenszkit és az egész országukat. Szerezzen neki egy csésze tejet,

naponta legalább egy liter tejet, mondja meg annak a gaz cseláknak odalenn a konyhán, hogy lemegyek hozzá és kiverem a fogát, ha nem ad tejet.

Hirtelen lecsendesedett, lemondóan legyintett. Mondjon neki valamit, akármit, ennek a fiúnak minden esetre adjon állott vizes borogatást.

Olyan furcsa, bántó tudat volt most átérezni azt, hogy milyen csöndes nyugalommal járkált akkor a betegek között. A férfi egész világosan látta önmagát, amint fehér köpenyében jár az orvos után a kórtermeken át, a kezében papír meg ceruza, feljegyzi a különböző utasításokat, azután, amint az orvos elment, hozzáfog az elintézésükhöz. Nyugodtan, minden lelkesedés nélkül fog hozzá, csak bizonyos erőltetett kötelességtudással, nyilvánvalóan nem a beteget, a meggyötört embert látta akkor, hanem a munkát. A munka sok volt és szokatlan, mert sohasem tanulta, nehéz is volt és kellemetlen, a betegek mocskosak voltak és rosszszagúak, elkeseredettek és elégedetlenek, néha fékezhetetlenül lázadoztak. A tifuzos német fiú kivétel volt; lázas szemei olyan meghatottan csillogtak, amikor rácsavarta a vizeslepedőt, látszott rajta, hogy nagyon meglepő, váratlan öröm számára ez a gondoskodás és meghatottan, reszkető hangon mondta: köszönöm.

Később még emelkedett a láza, negyven fokon felül volt, azután negyvenegy és a szőke fiú elvesztette az öntudatát. Lehunyt szemekkel, eltorzult arccal feküdt, vacogó fogakkal nyöszörgött néha valamit, amit nem lehetett megérteni. Egyszerre váratlanul magához tért, a hőmérséklete gyorsan csökkent, leszállt harmincnyolc fokra, azután harminchétig és még tovább. A férfi egy kicsit megkönnyebbülve vette ezt tudomásul, jó érzés volt, hogy a fiú jobban van; az orvos azonban csak legyintett, amikor meglátta és az öklével fenyegetőzött dühében.

— Operálni kéne, mit csináljak vele? Ne adjon neki több borogatást.

Délután már valósággal kihült a fiú teste, egész hűvös volt az érintése, a keze, lába megkékült, elhalt apránként. Már szinte csak a nagy, kék szemei éltek, azokkal rátapadt a férfi arcára, amint néha elhaladt mellette, alázatosan, félénken könyörgött neki, kérte, hívta magához a szemével. Nyugtalanító, zaklató érzés volt ez a néma könyörgés, amelyre nem volt válasz, a férfi kétszer is úgy tett, mintha nem értené és elégedetlenül dűnnyögve elfordult tőle. Végre mégis odament hozzá és fölhajolt.

— No, mi az? Hogy vagyunk? Jól, úgy-e?

A szőke fiú mosolyogni próbált, elnézést kérően, békitően, a szája megrándult, mondott valamit. Először nem lehetett megérteni, olyan halk volt a hangja, inkább a szája mozgását kellett figyelni, hogy megérthesse az ember.

— Önkéntes úr, nincs valami orvossága?

A férfi határozatlanul körülnézett, azután az éjjeli szekrényen heverő aszpirines doboz után nyúlt.

— Van. Adjak?

A szőke fiú csüggedt szemrebbenéssel elfordította a fejét. Nem, az nem használ.

Azután egészen érthető hangon azt mondta : félek.

A férfi megborzongott. Tanácstalanul bámult egy darabig, azután, hogy semmi sem jutott az eszébe, vállat vont és tovább ment.

Nagyon csúnya, nehéz éjszaka következett. A negyedik kórteremben este hét óra tájban meghalt egy török, aki erdei munkán volt valahol a messze északon és a keze-lába elfagyott, az egész teste borzalmas sebekkel volt tele. A kettesben másfél óra hosszat tombolt egy paralitikus oláh népfölkelő, késsel hadonászott és úgy ordított, hogy még az első emeletről is feljöttek, végül is le kellett kötni kötelekkel az ágyra. Éjfél felé járt az idő, mikor végre csönd lett és ő álmasságtól támolyogva, zúgó fejjel végre lefekhetett. Talán tíz percig sem feküdt még, mikor valaki megrángatta a karját. Félálmból felriadva, hirtelen kapta fel a fejét és nagyot kiáltott.

— Ki az?

Az egyik beteg állt előtte, egy tüdővészkes keméti káplár. Mezítláb volt, a takarójával a vállán, az arcán zavart rémület tükröződött. Habozva mondott valamit.

— Önkéntes úr, önkéntes úr . . .

— No, mi az?

— Ez a német alighanem meghalt. Olyan csendesen fekszik, nem is szuszog már.

Egy pillanatig habozott, azután belátta, hogy mégis csak fel kell kelni. Dörmögve feltápászkodott, belebujt a köpenyébe és elindult. A szőke német fiú mozdulatlanul feküdt az ágyon, szívverését nem lehetett érezni, az egész teste hideg volt, nyugtalanítóan, idegborzongatóan hideg. A férfi eldűnnyögte magában : meghalt. Egy kicsit tanakodott magában : most kit keltsen fel? Elment a sarokba, a karjánál fogva felrázott egy embert.

— Ferenc bácsi, keljen csak fel, meghalt a tifuszos német. Jöjjen már, ki kell vinni.

Az ember kinyitotta a szemét és mérgesen dűnnyögött. Mindig csak én, már megint engem rángat az önkéntes úr. Mégis felkelt, magára vette a köpönyegét és elindult. Kiment a folyosóra, egy pillanat múlva, amikor visszajött, csörömpölve húzta maga után a hordágyat. A tüdővészkes káplárral ketten megfogták a holttestet, leemelték a hordágyra és odaálltak a két végéhez. Egymást bíztatták. Fogd meg, öcsém. Eredj már előre. Emeld. Elindultak az ajtó felé, nehéz bakkancsaik zajosan kopogtak a kőkockákon. Egy pár beteg felébredt, egy fiatal fiú iszonyodva rántotta a fejére a takarót. Néhányan cigarettára gyújtottak, ő maga a zsebébe nyúlt, meggyőződött arról, hogy a kulcs nála van, azután görnyedten, fázósan behuzódva a köpenye gallérjába, elindult a hordágy után.

Lementek a lépcsőn, keresztül az udvaron, egy külön kis épület előtt megálltak. Az emberek letették a hordágyat, ő kikotorta a zsebéből a kulcsot, kinyitotta az ajtót. Az emberek megint elindultak a hordágygal. Odabent megálltak, a tüdővész káplár felszisszent, elsápadva káromkodott. A keserves mindenségét. Négy-öt holttest hevert a kis teremben a földön, csak egészen homályos körvonalukban látszottak a sötétben. Kapkodva, sietve legurították a szőke fiút a hordágyról, oda, a többi mellé, azután megfordultak, egy csöppet szégyenlősen, titkolt sietséggel indultak vissza az ajtó felé. A zárban megint csikordult a kulcs, már mentek keresztül az udvaron. Ferenc bácsi meglóbálta a kezében a hordágyat és összehúzott szemekkel dörmögött maga elé. Az áldóját ennek a világnak.

Fenn a teremben már csend volt, senki sem mozdult, csak valahol a sarokban izzott egy cigaretta égő parazsa. Gyorsan ledobta magáról a köpenyt, bakkancsot és bebújt az ágyba. Fáradtan letette a fejét a párnára és már aludt is, aludt mélyen, álmatlanul.

Hosszan visszhangzó, éles nesz támadt valahol; a férfi felriadt, oktalan rémülettel bámult maga elé a félhomályba, Percekig tartott, amíg megértette, hogy alighanem valamelyik bútor reccsent, talán az ágydeszka pattant egyet a csöndben. Lassan megnyugodott; egyetlen pillantással tudomásul vette, hogy az asszony fáradtan, a napi izgalmaktól kimerülten, alszik az ágy túlsó felén, a karosszékekben. A gyerek homlokán verejtékcseppek gyöngyöztek; elővette a kendőjét, óvatosan, csak alig érve hozzá, megtörölgette az alvó halántékát. Megint a keze után nyúlt; forró volt és nedves, azután a gyerek hirtelen megfordult és összeszorított kis öklével nagyot csapott a levegőbe. Milyen nyugtalan, aggódott a férfi és közben biztosan tudta: tifusz. Rettentő tudat volt, telve fenyegető veszedelmekkel, lehetőségekkel, amelyek átvillantak az ember agyán és olyan rémületet, olyan dermedt irtózást hagytak maguk után, hogy a férfi akadozni érezte a szívverését. Isten, hatalmas, jóságos Isten, csak most az egyszer segíts! Óvatosan megszorongatta a gyerek kezét és félelemtől kábultan suttogott neki. Kicsi fiam. Csak még egyszer lássalak egészségesnek, jókedvűnek. Drága, gyönyörű kicsi életem.

Kimerülten hátradőlt a székében, egy darabig fáradtan, törődötten, semmire se gondolva rakosgatta ide-oda a kezét a szék karfáján. Azután lassan megint leszívárogtak a régi képek a tudatába. Egy élet... milyen drága kincs, milyen meggyötörtén, rémlátó aggódással féltett boldogság, milyen sejtelmes csoda. Kicsi, szőke gyerek, hogy ülünk itt mellette, hogy lessük minden lélekzetvételeit. És az a másik szőke fiú... az is csak egy élet, és mégis milyen észrevétlen elhulló semmiség, milyen szürke lim-lom.

... Természetesen nem egyéni különbségeken múlik. Az is nagyon kedves lélek lehetett... csendes, szerény, hálás, béketűrő. Mégis, hogy

elveszett, azóta már a csontjait sem lehetne megtalálni, kinn a Volga partján, a közös sírveremben. Minden a körülményeken mulik. Az élet kincs és az élet semmi, drága ékszer, vagy a szélben sodort, száraz falevél. Logikátlan és furcsa az élet, a halál is az. Istenem, ez a gyerek nagyon lázas lehet, hogy dobálja magát. De soká lesz még reggel, milyen nyomasztó, milyen keserves ez a sötétség, a csönd . . .

Thury Lajos.

ÉJJEL AZ ÚTON.

*A jegenyék
Oly feketék
S oly fenyegetőn állnak,
Mintha ez volna
Sötét és lomha
Útja a halálnak.*

*Hallani már:
Mögöttem jár
Valaki loppal, halkan.
Meg-megremegek;
Vajjon ki lehet?
Gyík fut az avarban?*

*Ő közeleg,
Én sietek.
Félelem szele rémít.
Árnnyék, suhanó,
Lépés, dobbanó —
Jaj, mindjárt elér itt!*

*Hátra ne nézz!
Ruhája mész,
Sebesebb, mint a gyors ló;
Serked a vérem,
Roggyan a térdem:
E perc az utolsó.*

*Leborulok:
Most rám huhog —
És felzokog a lelkem . . .
S halkuló nessel,
Egy lélegzettel
Elsuhan felettem.*

*A jegenyék
Oly feketék
S oly fenyegetőn állnak,
Mintha ez volna
Sötét és lomha
Útja a halálnak.*

Majthényi György.

FONOFILM ÉS SZÍNHÁZKULTÚRA.

I.

ABESZÉLŐFILM problémáját nagyjában ma már megoldották. Technika napról-napra tökéletesedik és egyáltalában nem tartozik az utopisztikus illúziók közé, hogy holnap már tiszta emberi hangokat kapunk a gépből, minden fémes mellékiz és minden disszonáns mellékörejek kikapcsolásával. Akkora tökéletesedésre, mint amennyi a fonofilm körül még hátra van, rászorul maga a mozgókép, sőt a fényképezés is (gondoljunk a színes fotografiára és a három kiterjedésűnek látszó plasztikus felvételekre) s a mozgófénykép mégis meg tudta hódítani az emberiséget. Meg fogja hódítani a beszélőfilm is, mielőtt még maradéktalanul reprodukálni tudná az emberi hang egyéni színeit és gyengéd bensőséges meleg tónusát, — akkor pedig, ha a színpadi élet tökéletes illúzióját tudja nyújtani, nyilván halálos csapást mér a színházüzemekre. A technika azonban nem fog sokáig vesztegelni a fonofilm állomásán sem. Idő kérdése csak, hogy a távolbalátás problémája megoldódjék s a televizor ugyanazt a szerepet töltsse be a látnivalóknál, mint a rádió a hangok közvetítésénél.

Ez előre látható és nincs is rajta megütközni vagy sajnálni való. Az irodalom és színpadművészet, sőt a színészi hivatás sem látja kárát; akkor is előbb meg kell írni és egyszer el kell játszani a darabot, a sokszorosítás a színházat csak mint üzleti vállalkozást fogja átalakítani fonofilm-ipari vállalkozássá.

Ez azonban a kérdésnek csak külső, hogy úgymondjam üzleti és üzemi része, bennünket jobban érdekel a dolog belső, irodalmi és művészi, vagy, egyszerűval jelezve, kulturális tartalma.

A kérdés szorosan összefügg a színpadi irodalom, a drámaírás, az egész színházi kultúra belső válságával. Ma mindenki a színpadi költészet hanyatlásáról beszél és nagyjában igazuk van a panaszkodóknak. A színpadirodalom kimerült és elvesztette azt a képességét, hogy nagy tömegek érdeklődését megmozgassa. Ezen a bajon eddigelé igen primitív módon igyekeztek segíteni. Azt hitték, hogy a hiba az invenció hiányában van.

Más alkalommal már rámutattam arra, hogy a színpadi mű tárgyában újságkritikának és közönségnek ma egyképen az a legfőbb kívánsága, hogy eredeti legyen. Míg a festő és szobrász minden feszélyezettség nélkül nyúl a művészettörténet közhelyeihez (Madonna, Golgotha, Vénusz, tenger, vihar, napsütés és alkonyat), addig a dráma és a zeneköltő erejének felét új helyzetek és újszerű dallamok kieszelésére pocsékolja. Az antik görög vagy Shakespeare közönsége nemhogy szomjúhozta volna az eredetiséget, de egyenesen megkövetelte, hogy a «költő mindig azokat az alakokat állítsa eléje, amelyek képzeletében úgyszólván gyökeret vertek.» (Péterffy.) Az ókor és renaissance közönsége elég művészi ösztönrel rendelkezett annak a belátására, hogy nem a téma a fontos, hanem a költőnek a témával szemben elfoglalt álláspontja. Ma a közönség nem elégszik meg a saját fantáziájában elhelyezkedett irodalmi és művészi

tradíciókkal; a modern ember azt akarja, hogy meglepjék és elképezzék őt a művészet eszközeivel. Enervált és benyomásokkal túltömött, gyorsan élő és kultúrával csömörlésig telített idegrendszere erőszakos és kábító narkotikumra szomjúhozik. Azt akarja, hogy amit az író és a színpad produkál, az meghaladja a maga elképzelési és kombinatív képességét. Nem akarja előre tudni, hogy mi történik a harmadik felvonásban. Csodákat akar látni, virtuozitást és bűvészkedést, akrobatamutatványokat és szemfényvesztést, óriási méreteket, vagy óriási indiszkréciót az emberi lélek mélységeiből. Ilyenformán a színház templomból dalcsarnokká vagy panoptikumká lett, elvesztette minden naív báját, nemes poézisét, hagyományos megkötöttségét, szelid miszticizmusát vagy brutális természetességét.

Nem volna baj, ha a színház ezt őszintén bevallaná és becsületesen le akarná vonni a konzekvenciákat. Ehelyett azonban görcsösen ragaszkodik ahhoz, hogy a tömegszórakoztatást irodalmi eszközökkel érje el. Innen van a mai színpad hermafrodita jellege, az a kúsa idétlen és perverz összekeveredése irodalomnak és látványosságnak, amely végül unalmassá teszi és a csőd szélére juttatja a színházat és belesodorja a kinematográf és a rádió, a beszélőfilm és a televízió örvényeibe.

Annyi bizonyos, hogy akkor már inkább jöjjön a rádiófilm, amelynek megvan az a tökéletessége, hogy módjában van meséket érzékeltetni a híres hármas egység nélkül. A rádiófilm időt, helyet és cselekményt illetőleg szabadon csapong és nem kényszerül a szereplőkkel elmeséltetni olyan előzményeket vagy mellékkörülményeket, amelyeket a színház nyílt színen a cselekmény keretében nem tud bemutatni. A rádiófilm mindent bemutat és csak dialógusok, replikák és a cselekményhez tartozó emberi vagy természeti, akusztikai vagy dinamikai hangok reprodukálására szorítkozik. A televízió szükségtelenné teszi nagyszabású színházi és hangversenytermek építését, a legnagyobb látványosságokat mindenki a maga szobájából, a karosszékéből vagy az ágyából kényelmesen végigszemlélheti, mint ahogy most a milánói Scala előadásait végighallgathatja a maga rádióján. Az ember meghökken és önkénytelenül arra gondol, hogy a televízió és a rádiófilm nemcsak a színházat, de magát a könyvet is helyettesíti s elhozza azt az időt, amikor írók ugyan lesznek még, de olvasók már nem, csak nézők és hallgatók vagyis visszavezet bennünket abba a primitív őskorba, amikor a Homerosok verseit csak hallgatták s az alexandriai fuvaláslányok táncát csak nézték s a könyveket a hosszúszakállas filozófusoknak hagyták, a filozófusoknak és az alexandriai könyvtár patkányainak.

De volt idő, amikor még nem építettek könyvtárakat, nem voltak hosszúszakállas filozófusok, sőt írástudó emberek sem voltak és még a betűket sem találták fel, — ám művészet és költészet már akkor is virágzott. Kultúrát el lehet képzelni betű, írás és olvasás nélkül is. Természetesen primitív kultúrát, amelyben azonban a művészetnek nem kellett szükségképpen primitívnek lenni.

II.

Kezdetben vala az ének, tánc és rajz. A költészet édesanyja a dal, amelynek ütemére táncot jár az ember. Az ének még a középkorban is elengedhetetlen kísérője volt a költészetnek, úgy hogy a gondolat, a mese, a szöveg sokszor feledésbe is ment, de a dallam megmaradt és más verset kapott. A prózai mese sokkal később fejlődött, később, mint a dráma, amely elsősültségét annak köszönheti, hogy abban is volt ének (görög kórus) s hogy azt látni is lehetett

a színház lépcsőiről. A természetes ösztönökkel élő embereknek, hogy az irodalmat élvezni tudja, kettő szükséges: a fül és szem szórakozása, a dallam és a látványosság.

Látványosság vagyis illusztráció kell a tömegeknek és a modern tömegek ezt megkapják a vetített képekben; a tömeg nem gondolkodni, hanem élvezni és ábrándozni akar; neki nem eszmékre, hanem hangulatokra van szüksége s a hangulatok révén jobban megérti a mesét és a tendenciát is. Még a színház is ezen az úton hat a tömegekre. A legmélyebb shakespeari gondolatnál is nagyobb sikere van a vaskos shakespeari helyzetnek, amelyet alapos hátbavágásokkal és orronesésekkel illusztrál a komikus színész, vagy szivettépő jajgatással és ruhájának megszaggatásával érzékel a drámai hősnő. Ez meghatja vagy felvidítja a nézőt, aki kacagni vagy sírni akar, megkönnyezni vagy kinevetni valakit: ez a kettő egyformán igaz és mély gyönyörűsége. Azt mondtam: *néző* s így nevezi a színház publikumát évszázadok óta az író, a színész és maga a közönség is, nem pedig hallgatónak. Ez is arra céloz, hogy a tömeg nem a füle, hanem a szeme révén érti meg a helyzetek jelentőségét; ő nem hallani, hanem látni akarja az eseményeket és a legrimitívebb fametszet jobban megérteti vele Krisztus kínszenvedéseit, mint a biblia, a legszebb költői alkotás a világirodalomban. Ezért van olyan egyetemes és döntő sikere a látható mesének, vagyis a filmképnek, amelynek ideális kifejlődése az lesz, ha a képek közé egyetlen sor magyarázó szöveget sem kell a vászonra vetíteni.

De előbb azt mondtam, hogy az irodalom tökéletes élvezéséhez a primitív embernek nemcsak látványosságra, de dallamra is szüksége van. Az emberi lélek e ponton visszavágyik az ősi, bölcsőbeli állapotba, amikor az irodalom és zene együtt szólt hozzá. A mozgóképszínházban sem tudja nélkülözni a kísérő zenét, mert emlékezik évszázados benyomásokra, amikor a mesét énekelve mondta el neki a hegedős, vagy a dajkája, vagy az énekes koldus, akit egykor talán Homerosnak hívtak. A másik ok: hogy a mozgóképszínházban csend és sötétség honol a falak között s a fül nem bírja el a maga teljes elhanyagoltságát, ha látványosságok és képek izgalmas gyönyörűségében van a szemnek része. A természet tiltakozik az ellen, hogy érzékszerveink között csak egyetlen egynek jusson élvezet és ezalatt a többi unatkozzék. Ez magyarázza meg azt is, hogy a rádió miért bukik meg az úgynevezett hangjátékokkal, amelyek a színelőadásokból csak a párbeszédet adják és miért ér el csak mérsékelt sikereket operaelőadások közvetítésével, holott tökéletes élvezetet nyújt ének- és zongoraelőadásokkal.

Ezek után az ember azt hinné, hogy a tömegszórakoztatás legtökéletesebb megoldása a fonográf és a film egységesítése lesz, a fonofilm, amely már a megvalósulás stádiumába lépett s a filmképen ágáló embert úgy ahogy, meg is tudja szólaltatni. Ez lesz az igazi formája a színelőadásnak, fénykép- és hangképfelvétel, fényjáték és hangjáték együtt, amely a valóságos élet illuzióját nyújtja és megrögzíti az elillanó látványosságot és az elröppenő szót. Nem. A színházat ez nem fogja pótolni. Lehet, hogy látó- és hallóérzékeink megszokják és megkedvelik a beszélő filmet, lehet, hogy ez egészen új és elragadó hangulatok okozója lesz, de hogy ez azonos volna a színházban ülő és eleven emberek eleven hangját és mozgását érzékelő közönség lelki gyönyörűzésével, arról beszélni sem lehet. Ez sohasem nyújthat többet, mint amennyit nyújt a bábszínházak gyermekien naív és primitív trükkje, a bábszínházaké, ahol a dróton rángatott Vitéz László szavait a deszkák mögött rejtőzködő ember recitálja.

Miért?

Mert a fényjáték nem élet, csak kép. Hiába minden tökéletessége a fotográfáló lencsének, a vásznon egy síkban jelenik meg a motívum, plasztikussá csak a vonaltávlát teszi. Még a festménnyel sem állja ki a versenyt, amely a vonalperspektíván kívül szintávlatokkal is tud operálni. A legtökéletesebb filmkép is csak kép, illusztráció, illúzió és ehhez nem szöveg, nem szó, nem beszéd, hanem dallam való, kísérőzene, ének, mint ahogy a stilizált, vagy versbe szedett meséhez énekes koldusok, vagy hegedősök dallama illet. Vagy a művészet legmagasabb fokán: kórus.

A film nem pótolja az époszt s a regényt, de még a szindarabot sem, legfeljebb ha helyettesíti. A fényjáték nem ad színpadi játékot, mert az utóbbinak az a lényege, hogy eleven életet mimel, az előbbinek az, hogy csak képszerűleg emlékeztet arra. Ha mindenáron színpadi illúziókat akar kelteni, akkor olyan műfaj körül kísérletezzen, amelyben két fontos elem dominál: a látványosság és a dallam. A kép és a zene. Vagyis az operánál. A fonofilmnek, vagyis a beszélő mozinak ezen a téren nagy jövője lehet. Mert a szemet és a fület egyformán gyönyörködteti, anélkül, hogy reális, plasztikus, logikus életet akarna játszani. A film csak két dimenzióval dolgozik, az élet hárommal. A dráma és a beszéd a három dimenziójú élet benyomását kelti, a zene a két dimenziójú művészet világába tartozik. A zene is illusztráció. Hangulat. Érzés. A filmkép is.

Ezért van az, hogy az operaáriákkal aláfestett fényjáték tökéletesebb kielégülést kelt, mint a beszélő mozgókép, a fonofilm, amellyel sohasem lehet Shakespeare-drámákat közvetíteni, de lehet, hogy nagyszerűen lehet játszani Wagner operáit.

III.

Nem is szabad hinnünk, hogy a film, a rádió és a televízió, a technikai haladásnak ez a két ragyogó dokumentuma lelki kultúrfejlődési szempontból is haladást jelent. A mozi és rádió diadala azt jelenti, hogy az ember legfőbb gondja újra az önfenntartás lett és nem ér rá eszmék, elképzelések, költői és vallási spekulációk, művészi pepecselések és irodalmi finomságok esztétikai naplopásainak átadni magát. A létért való küzdelem lázas sietségre serkenti az embereket. Annyi dolgunk van, hogy mindig és mindenben rohanunk, árkon-bokron, nyakra-főre, toronyírányt száguldozva, esztétikai igényeinket is csak úgy röptiben, kutyafuttában elégíthetjük ki. Valamikor egy katedrális építése századokat, egy házé éveket igényelt; ma hónapok alatt építenek templomokat és olyan összerakható házakat gyártanak, amelyekbe öt nap alatt be lehet költözni. Az embernek olyan kevés az ideje, hogy az Óceánt át kellett repülnie másfél nap alatt. Verseket nem olvasnak, nem épül rheimsi dóm vagy szent Pál katedrális, nincs monumentális regényirodalom, mert épületirodalom, művészet, kultúra egyformán vasbetonból és cementből, műköből és műmárványból készül, villamos erővel, viharos gyorsasággal, rekordot hajszolva, harminchat óra alatt érkezve Párizsba, Amerikába.

Ebben a kultúrában irodalom és művészet is átértékelődött és régi egyetemes hivatását elvesztette. A kulturális terelésben épügy bizonyos munkamegosztás lépett életbe, mint a gazdasági élet materiális területein. Ez azt jelenti, hogy a beszélő film napról-napra tökéletesebbé lesz és az irodalmi és művészeti kultúrát át fogja alakítani. Ez az átalakítás azonban nem jelenti a színház és a könyv halálát, csak visszaszorítását azokra a subtilis és gyengéd eliziumi mezőkre, ahová valók. Hogy a mai színházért nem kár, azt mindenki belátja, akinek egészséges fogalmai vannak a színház klasszikus hivatásáról.

Az irodalomban minden valószínűség szerint fölöslegessé válnak a kalandregények, a szórakoztató ponyva, a fordulatosságokat és eseménydús szenzációkat hajszólo detektívtörténetek, az irodalom vissza fog vonulni a lelki inponderabiliák világába, az eszmék és érzések anyagi magasságaiba, ahol már nincs levegő, a repülőgépek már nem tudnak járni, ahova a televízor nem tud föltekinteni, ahol nem lehet felállítani rádió-leadó készülékeket, ahol az ember elveszti testsúlyát, vagyis azokba a szférákba, ahol a gondolat, a finom logika, az okoskodás, a lelki elemzés és az érzelmek gyengédsége honol.

Surányi Miklós.

ESTHOMÁLYBAN.

*Uram, most elment a te Napod,
arany fenségben, bíboros ködben,
s a mi kicsi világunk most összedöbben.
Csak annyi,
hogy a szél halkán megsóhajt,
s a diófa öregen, tudóan integet.
Csak annyi,
hogy szürkeség nyeldesi mind az eget,
a késő madár a lében szinte vánszorog,
az útfelen borúsabb a rozsdás fészület.
Valami gond, valami várás, valami készüllet
kísért a tájon. Pár házikóban lámpa gyúl,
s oly fájóájtatosan, ünneplő komorúl
köszöntenek jóestét a sárga fény körül,
s az öregje fejlehaltva ül.*

*Uram, mindez mert elment a te Napod.
Ó, tudjuk: most aranyfenségben Utánad
más tájakon, és hajnali litániákat
zengenek néki hegyek és óceánok.
De tőlünk elment, rajtunk homályt hagyott.
S bár lámpát adtál és esti csillagot,
s fákon át a színek végső, mély csodáját,
a mi kicsi világunk sötét és bánat jár át
szíveinken, s a széllel sóhajtozunk.
Mert van falat kenyérünk, ital borunk,
és kegyelmedért mondunk is hálaimát,
de Te rendelésed,
hogy elménk a végtelent nem éri át,
hogy mikép a rigó fészket megköti
a diófa ágán és a vihar le nem löki,
mi is, míg emberül mozgunk, érzünk,
megkössük a mi kis fészünk
a mérhellen Minden egy zúgolyában,
s mi Néked pókháló, nekünk világ legyen.
S a mi világunk sötét, ha Napod elmegyjen.*

Uram, Te rendelled, hogy szomjazzuk a Napot,
 hogy fénybe mártassék a mi lelkünk,
 s nincs mit munkálnunk és énekelnünk,
 és aggság, gond, félelem, halál
 telepszik ránk, ha az esthomály
 körülfog zúgolyunk mélyén.
 De add meg azt is, hogy irgalmaddal élvén
 jó utazásunk essék az éj hajóján,
 párunkkal és pulyánkkal együtt óván
 minket is a fekete mélységek ostromán,
 és holnap — ó, Uram, holnap! —
 azokkal legyünk, akik dalolnak
 és vigadoznak, mert nekik megadod,
 avagy megcsókolja őket a te Napod.

Lendvai István.

RÁMHAJLIK AZ ÉJ.

Éj csöndje verdes hollószárnyakon.
 Haldokló gyertya néz hunyorogva rám.
 Kusza, bús árnya leng hintáztatón
 (vagy tán kísértet az) szobám falán.

Egy szű, mint a halott órája, perceg.
 Nehéz a csend és nőnek a percek.

Rámhajlik, csókol a nagy némaság.
 Utolsó lobbanással ég a láng.
 A fal árnyfoltja terpeszkedve táncol,
 Ahogy a szélben a temetői fátyol.

A szű se szól. Csak vérem árja cseng.
 És lelkemet kiszívja már a csend.

A gyertya hamvad. Szélfoly a homály.
 Künn lassan, halkán jön, jön egy szekér.
 Álmos kocsisa talán a Halál.
 Jaj, ha fölébred! Jaj, ha ideér!

Szamolányi Gyula.

KOSAVA.

AZÁSZLÓALJ büntetésből került le Kővárra, ebbe az Isten háta mögötti faluba. E helység egyetlen valamirevaló utcájával félénken nyúlt a Duna felé, de még jóval a magas töltésen innen megtorpant előtte és csak vágyakozva nézett a hatalmas, hömpölygő folyamra. Kaszárnyája nem volt. A katonák szana-széjjel a házakba voltak bekvártélyozva aszerint, hogy hova mennyi fért. A tisztek meg jobbára a szállodában laktak. A kadétoK, önkéntesek, ki hol talált helyet, a jobb házakba huzódtak.

A társadalmi élet a Hotel Krauszra szorítkozott. Itt étkeztek és kaszinóztak a tisztek. A Hotel Krausz bora, söre, kosztja és hús szobája egyaránt gyalázatos volt és noha egészen nyíltan tárgyalták eleinte Krausz bácsinak és a konyhai személyzetnek alaposan megszolgált fölkoncolását, semmi se javult meg, mert Veri miatt a legizgágábbak is hamarosan elhallgattak vagy csak magukban morogtak.

Veri alig egy-két évvel lehetett túl a húszon. Csodaszép volt, friss és üde. Akire ránézett, az kipirult, mint a rózsabokor, kihúzta magát és a lelke legjavát tükrözte a szeme. Veri pedig mindenkire ránézett és nevetett, de csak úgy, mint a tavaszi szellő a füvekre, virágokra. Közben örökké lótot-t futott. Hol a kasszában volt dolga, hol a konyháról hallatszott a kacagása, hol meg az udvarról vagy a folyosóról. Senki meg nem foghatta, hogyan kerülhetett ide ez a leány, aki valami csodálatos tisztaságot árasztott magából. Sokáig találgatták ezt a rejtélyt, faggatóztak, puhatolóztak, de semmit nem tudtak meg. A leány Krausz bácsinak szólitotta a tulajdonost, az meg tegezte őt, de hogy rokonok lettek volna, mindketten nevetve tagadták.

— Nem a mi fajtánk, hisz tetszik talán látni — mondta Krausz bácsi és hamarosan odébb állt, ha szorongatták.

Nem tudtak eligazodni rajta, de valamennyien ragyogó szemmel néztek utána, amikor az ebéd fölszolgálását dirigálta. Még az alezredes is rágatlanul nyelte ilyenkor a kemény marhahúst és csak akkor fakadt ki, amikor Veri távol volt :

— Ugy látszik, ez a vén zsidó fogadást tett, hogy velünk eteti meg a környék összes kivénhedt ökrét !

Veri az egyetlen megközelíthetőnek tartott nőszemély volt és így mindnyájan belehabarodtak egy kicsit. A fiatalok valósággal rajongtak érte ; esztelen mulatságokat csaptak, költekeztek, ostobaságokra kapták magukat, de Veri csak nevetett és nem sokba vette az egészet.

Elérhetetlen volt. Csak Csarmay önkéntest engedte közelebb magához.

Csarmay jóvágású szöke fiú volt, fejjel magasabb a leánynál. Dús-gazdagnak tudták, bár sose költekezett feltűnően. Nem is tolakodott Veri közelébe, nem könyökölt a kasszára; se virágot, se parfümöt nem hozatott neki. Mégis egyszer este Bágya hadnagy rákvörösen ujságotlta :

— No, a Csarmay leütötte a kezünkről ezt a bestiát !

— Bestia? Mi történt? — röffentek össze a többiek.

— Markos látta őket délután a töltésen — mesélte Bágya. — Ép a municióraktár őrségét vizitálta. «Andalogtak.» Azt se tudták, merre járnak. Markos rájuk is kiáltott : Önkéntes, nem tudja, hogy ez tilos terület ! Tartsa másutt a randevuit !

— Hát szabad délutánja volt ennek az önkéntesnek? — kérdezte megütődve az egyik kapitány. — Ugyan kinek a századába van besztva?

— No, csak nálam lenne, majd megugratnám az ipsét ! — sziszegett Bágya.

Mindenkinek volt megjegyzése. Sokan helyeselték Markos eljárását, de volt, aki keveslette. Igazoltatni kellett volna, hogy miért csavarog foglalkozás idején vagy be kellett volna vezényelni a századhoz. Elvégre egy önkéntes ! . . .

Egy hétig volt is mit hallania Csarmaynak. Hanem aztán valahogy enyhült a helyzet. Veri továbbra is ragyogott és nem törődött egy-két görbe pillantással; a fiatalok tovább versengtek érte és le akarták főzni Csarmayt; az idősebbek meg tovább kaszinóztak, ittak, kártyáztak jobb szórakozás híján.

Egy nap a déli vonattal új vendég érkezett a Hotel Krauszba. Fiatal földbirtokos volt, Csarmay barátja, Tölgyesnek hívták. Látogatóba jött, mert Csarmay nem kapott szabadságot, de meg valami közös birtokügyről is akart tárgyalni és azt akarta elérni, hogy Csarmay bírja engedékenységre az anyját. Este már hármásban vacsoráztak Verivel és Tölgyes úgy felgyűlt, hogy elfogta a cigányt is és hajnalig mulattak.

Másnap a gyakorlat nagyon megviselte Csarmayt és azért átaludta a délutánt, Tölgyes Pista meg estig köszált a leánnyal a határban. Aztán újra kezdték a mulatást.

De ezen az estén korábban végeztek, mert megindult a kosava. Vad, bomló szél ez, amely a Morava völgyéből zúdul át a Dunán magyar földre és a delibláti homoksivatagon tombolja ki magát. Közben megropogtatja a vén fák derekát, megemeli a gyöngye házfödeleket és a falhoz lapítja az óvatlanokat. Kilenc napig tart a mérge; ha kiadta magából, elcsitul, ha nem, akkor két héten belül újra kezd. A kosava idején jóformán minden foglalkozás szünetel s az emberek csak a legszükségesebbet végzik el, azt is immel-ámmal és mindenki a vackába bújik, hogy ne is lássa a homoktól szürke és sárga világot. Valami különös érzékenység vesz erőt az embereken és állatokon. Ideges félelem, nyug-

talanság gyötri őket, minden szélsőségre készek, minden szikra lángot gyujthat, minden szó véres verekedést idézhet elő.

A katonák se tudtak mit csinálni, Csarmaynak is több szabadideje volt, de nem mutatkozott. Pedig Tölgyes Pista idegeit is nyűtte a kosava. Csak beszélgetni tudott volna valakivel! Minden ropogott, zörögött, táncolt a házban. A sipító, vonyító szélrohamok szinte szünet nélkül követték egymást. Néha egy-egy vastag faág repült át az utca fölött és recsegve vágódott valamelyik tetőhöz, aztán kapu vagy ajtó csapódott be ágyúördülésként és sírva csörömpölt valahol az ablaküveg. A szomszédban keservesen bőgött a szarvasmarha és a nyerítő lovak ijedten rángatták láncukat a jászol előtt.

Vergődve, nyögve töltötte az éjtszakát és minduntalan Verire szállt a gondolata. Minden mozdulatát, minden szavát százszor fölidézte és a vihartól meggyötörten, a vágytól betegen alig várta a reggelt. Egész délelőtt elveszetten lézengett, mert se a leányt, se a barátját nem lelte sehol. Csarmay csak déltájban került elő, jó későn és azzal mentegetőzött, hogy a századnál volt dolga, nem szabadulhatott. De Tölgyes idegesen méregette.

— Hol a köpenyeged? Ilyen időben csak nem jársz köpenyeg nélkül? — kérdezte vallatóan.

— A konyha mellett, abban a kis fülkében lóg. Sokszor odaakasztom. Könnyebb úgy ellógni innen. Mert hidd el, utálatos az az örökös tisztelgés — felelte Csarmay könnyedén, de már gyanut fogott ő is.

Tölgyes meg gyúrta a kenyérbelet és öntötte magába a bort.

— Te, pajtás — mondta később — nálad hálnék ma éjtszaka, mert nem bírom ki egyedül. Megöl ez a bolond idő...

Csarmay beleegyezett.

Ebéd után Veri is megjelent. Gyűrött volt és sápadt. A fejét fájta és panaszkodott a kosavára. Tölgyes meredt szemmel nézte a leányt, a keze reszketett, azt lehetett hinni, hogy rátámad. De megint a pohár után nyúlt és nagyot ivott. Aztán újabb italt rendelt. Veri ezt nem várta meg, elment.

A két fiú estig ivott. Tölgyes, ha kinézett az ablakon, megborzongott.

— Azért iszok, hogy aludni tudjak — magyarázta nehezen forgó nyelvvel.

Nagyokat hallgattak. Az eszük másutt járt. Ha szemük egymásba akadt, mintha ellenségek kémlelnék egymást.

Vacsoránál Tölgyes azt kérdezte:

— Te, mért nem gyön ide az a leány?... Hívd ki, pajtikám, nem is esik jól enni, hogy nem láthatom...

Csarmay a pincérnek szólt, de az azt felelte, hogy a kisasszony fekszik, rosszul érzi magát.

— Menjünk haza, Pisti — indítványozta végre Csarmay. — Unom már ezt a lórét inni...

— Megállj csak . . . Várjunk még egy kicsit . . . Kérdezni akarok valamit tőled. Azt mondd meg nekem, édes, jó pajtikám . . . nekem mondd meg, érted, kedvesed-e ez a leány? . . . Nézd, egész belepisztultam két nap alatt . . . Hát mondd meg nekem az igazat, mert ha a tied, úgy nem nézek rá többet, becsületesemre . . .

— Ugyan! — tiltakozott Csarmay. — Hogy gondolhatsz ilyet. Nem olyan leány ez, nem nyúlt ehhez még soha senki.

— De ne mondj nekem ilyet, pajtikám, nem . . . tudom én ezt elhinni . . . Nem . . . olyan hely ez a csárda . . . Különben, ha te mondod, jó, elhiszem . . . Ha te mondod. Mert antul jobb énnékem, pajtikám, ha senkise nyúlt még hozzá . . . és ha nem a tied . . .

— Gondolod?

— Hogy gondolom-e? De gondolom ám! . . . Mert akkor még megvárom és beszélek vele . . . Mert én, pajtikám, hozzá akarok nyúlni — dadogta Tölgyes szemhunyorítva.

Már Csarmay keze is reszketett. Mintha a kosava ereje száguldott volna a vérében, fákat szeretett volna kitépni, házakat dönteni, törni, zúzni.

— Ténnap . . . ténnap délután . . . kint jártam vele a holt Dunánál — folytatta Tölgyes. — Vad egy kicsit, nem mondom, vad . . . De micsoda egy leány! . . . Kupán ütött, pajtikám, kupán . . . meg is marcolásztta a torkom . . . de megcsókoltam, meg, bizisten . . . Hehehe . . .

Csarmay belekapaszkodott a székbe. Nehezen nyögte csak ki:

— Menjünk haza, Pisti, menjünk, ha nálam akarsz hálni. Hagyjuk ezt, mert elázunk egészen . . .

De Tölgyes megkötötte magát. Ő nem megy, amíg Verit nem látta. Beszélni akar vele még ma. Csarmay nem bírt vele. De már nem bánta. Lesz, ami lesz. Vad tűz égette és olyan gyűlölet árasztotta el, hogy meg tudta volna ölni Tölgyest.

Konyakot hozatott és vadul ivott.

Kint a kosava tombolt, a bőrén belül pedig minden pórusában emésztő gyűlölet lázongott. Alig tudta türtőztetni magát.

— Gyerünk már, gyerünk! — unszolta haragosan Tölgyest. — Itthagylak, a fenébe is, ha nem mozogsz!

Tölgyes már nagyon elnehezedett. Végre ráeszmélt, hogy nem bírja kivárni Verit és föltápáskodott.

A szél hátba kapta őket és előre lódította az utcán. Jól egymásba kapaszkodtak. Alig láttak valamit, úgy botorkáltak. Pedig nem volt sötét az éjszaka. De néha valóságos homokfelhők söpörték végig az ucát s a lélegzetük is elállt. Tölgyest felvillanyozta a langyos levegő, danolni akart. Egyszerre tele lett a szája homokkal. Köpködött, káromkodott.

— Te — mondta később, egy szélcsendes percben — ez a leány a tied . . . Tudom én azt! . . . Mért tagadod? . . . A te hibád, pajtikám . . . a te hibád . . .

— Mi az én hibám? — ordította Csarmay.

— Hehehe . . . Hogy tagadod . . . Mert ha bevallanád, nem szólnék többé hozzá, nem én . . . Dehogy bántanám. . . De így elviszem előled, el én, még ha a fene meg is esz, pajtikám. . .

— Fogd be a szád! — mordult rá Csarmay és szerette volna a Dunába lökni.

— Nem itt lakol valamerre? — kérdezte később Tölgyes.

— Nem! — felelte sötéten Csarmay, amikor épen a lakása ablaka alatt mentek el. És húzta magával Tölgyest, maga se tudta hová. Csak ment előre leszegett fejjel, lázas viaskodásban a lelke felszabadult fenevadjaival.

Már az utcasor végén voltak és jobbra ott sötétedett a municióraktár házacskája. A poszt háttal állt a szélnek, nem látta őket. Csarmay megállt.

— Ott lakom. Zörgess be az első ablakon . . . De tán a poszt is beereszt. Rögvest jövök én is — mondta Tölgyesnek és előre tuszkolta.

— Nem bánom . . . megyek . . . de az a leány . . . hehehe . . . pajtikám . . . No, majd meglátod — dünnyögte Tölgyes és a ház felé botorkált.

Csarmay visszassompolygott és egy fa mögé állt. Átfogta két karjával a törzsét és homlokát rászorította a kérgére. Rettentő rosszul érezte magát. A szíve majd kiugrott a melléből. Kívülről látta magát, mintha a fa tetejéről figyelné a lelke és a teste minden mozdulását. Hirtelen az anyja ijedt, kétségbeesett arcát látta maga előtt és síró kisfiúként borult az ölébe.

— Veriért tettem — nyögte zokogva.

Aztán úgy tetszett neki, mintha valami fal mellett állana bekötött szemmel, de a kendőn keresztül is látta a rámeredő puskacsöveket.

— Pisti! . . . Pisti! — ordította most lélekszakadva és elrohant a fától Tölgyes után. A sapkája leesett, a szél elvitte, de csak rohant a magazin felé.

Hirtelen éles csattanást hallott, amelyet a töltés keményen vert vissza.

— Pisti! — kiáltotta őrjöngve és megbotlott, megtántorodott.

Akkor látta csak, hogy valaki ott hever előtte a földön. Még hörögött, amikor ráborult.

Majthényi György.

Török Sophie: Asszony a karoszekben. E bibliofil ízléssel kiállított verseskönyvnek darabjaival apránként ismerkedtünk meg, éveken során. Költőjük épen nem rohamozta meg a nyilvánosságot, az észrevetést inkább kerülte, semmint erőszakolta, bizonyos, hogy érdekében sem magakellettő megalkuvás, sem kihívó elképesztés útján engedményeket tenni inyére nem volt. De ha szavával néha nagy időközökben találkoztunk is, el nem felejtettük: mai líránk hangos — s bizonyos magaslattól figyelve egészében eléggé egyhangú — zsinatolásában ennek a hangnak színe nyomban elkülönült, ezeknek a verseknek belső igazságát, néha a puritánságig cicomátlan mondataik erős egyéni lélekzetvételel észre nem venni nem lehetett. Erre a lírára tökéletesen talál az, mit a fiatal Jászai Mariról mondott nagy pályatársa, Szigeti József: három lépéstről hallani a szíve dobogását. Török Sophie költeményei egyenként is kivallották, hogy egy heves rezonanciájú lélek megrendüléseiből támadtak, hogy nem érvényesülési vágyból «tükör előtt» íródtak, hanem bennök valakinek legsajátabb valója, kitárgult élete kíván kifejeződni. Asszonysorsból szakadtak, erejük is igazi asszonyi erő, korántsem az emancipált nő üntig-ismert virtuskodása: épen önmagához való teljes hűségének, becsületes komolyságának tulajdonítható, hogy vele szemben az íróői «egyenrangúság» kérdését mégcsak felvetni sem jut eszünkbe. (Mi tagadás: férfikritikus ezt majd mindig felveti. Igazságtalanul? Bizonyos csak az, hogy: a kérdés olykor — mondjuk talán így: az Elisabeth Barrett-Browning-i fokon — önmagától elnémul.)

Az elszórtan megjelent költeményekből most négy ives szép kötet állt ki; benne a versek egyévtiben olvashatók, jobbára külön címek nélkül, közéjük — mintegy pihentetőül — csak a Kozma Lajos finom és kedves fametszetei ékelődnek. Jó versekkönyvben, egymás társaságában rendszerint nyerne, színeik a szomszédos darabok

kisugárzásában mintegy hangsúlyozódnak. Török Sophie művészete meg épen így, könyvül, bontakozik csak ki igazában: az akkordok szépsége az egésznek himnikus sódrában. Erős és termékeny költői motívumai vannak, de nincsenek szorosabban vett verstémái, a távlatba helyezett témákhoz igazodásnak vagy az óvatosan mérlegelő kikészítésnek kényszere nyomban ajkára fagyasztaná a szót. Verseit nem indítja előkészítő prelűdökkel, nem fejleszti «kihangzás» céljára tartogatott poentek felé. Mikor megszólal, azt érzed: a verset heves, lázasan kontradiktórius némbeszéd előzte meg, mely egy ponton szinte észrevétlenül siklott át szavakba; nem csoda, ha ezeken aztán annyira megérzik a termő láznak a szavak köntösén áttüzelő forrósága s ha e szavakat nem egyszer valami fogvagyógás-szerű mellékzöngye kíséri. Aki velők hozzánk szól, nem bír úgy fölbekerekedni a maga lírai anyagának, hogy azt zárt vers-egyedekbe aprózza és objektíválja, inkább csak hangosan érez, egészen a maga belseje felé fordulva, szinte valami gyermeteg kíváncsisággal és megigézettséggel, mint akinek a saját művészete a legnagyobb meglepetés s aki merőben nem is bizonyos föléle, komoly kompozíciót csalt-e ki a zongorából, vagy csak az izgalom vakmerőségével tenyészélességben leütötte a billentyűket.

Ilyen művészi természet mellett mily könnyen csontváztalanná, plasztikátlaná lehetne hígulni; a szabad-versek terhes szabadságában reménytelenül elmerülni, az elszabaduló verslényeket bőbeszédű kerülőkön kergetni! Török Sophie nem esik prédájával ezeknek a líránk legújabb művelőire oly sűrűn leselkedő veszedelmeknek. Vérében van a komponálhatóság, mely az igazi művészi alkotásnak nem hogy feltétele, hanem azzal valójában egyet jelent. A kompozíció nála — mint minden hivatott művésznél — rendkívül mélyen, magának a tartalomnak embrionális magvában rejlik s onnan hat ki a vers egészére,

minden porcikájára, stílusának valamennyi ütem- és tagozódás-sajátságára. Egyéniségének a szabadsvers természet, sőt annál is több: talán egyedül lehetséges kifejezési formája, az ő kompozíció-csiráiból ennek kell kibontakoznia, olyan magátólértendően, mint ahogy a makkból csak tölgyfa fejlődhetik. Nála a prózaversre szorítóközs annyira nem önmegtágadós, hogy az önmagáralálásnak rá nézve ezen kívül egyéb útja el sem képzelhető. *Szabaders a rímről* címmel maga is lázasan faggatózik e kérdés felől:

Azt hittem: érdemes így: írni, írni fénytelen szavakat formák zenéje nélkül, rímeknek édes csipkéje nélkül. Fénytelen szavakat, mert csak sietve akartam beszélni. Nem akartam megállni csipke és zene játékaért . . .

Ez a «sietve-beszélés», ez a «megállni nem akarás» valóban jellemző stílusának ütemére, hanem magát a stílust (belső forma értelmében) önmaga mintha sem különösebben újnak, sem igazán «érdemes»-nek nem érezné. Csak «beszélni» akar, de mi érezzük, hogy épen abban jelentékeny művészt, ahogyan ezt a «beszélést» a költészet magasába emeli. Azokkal a «fénytelen» szavakkal új, végletesen személyes lelki tartalmat beszél ki, olyat, ami már a lélekben kompozícióvá, megépítésében puritán biztossággal, tagolásában tökéletesen gazdaságos verssé érett. Ezért is volna nehéz belőle részletszépségeket, kirakatsorokat idézgetni: nem ékítményeivel, inkább építményeivel igéz meg.

Az ifjúság mohósága s a hanyatlás gyöttrő rémképe, az őrangyal szeretet, «gyógyító jóság» pózmentes, természetesen kitaruló vállalása s az örök egyedül-maradás fájdalmasan kiábrándult érzése («Egyedül vagyok s jaj tudom már: mindenki egyedül van !..»), az élet «gyönyörű izgalmas játéka»-nak szomjazása, majd «az altató csönd ringató ölébe» kívánczóság, a Hitves nagyrendelésű életéhez tapadó «percélet» asszonyi szerénysége, majd a «mindent tőled kaptam-e? s egész koldusúresen jöttem-e hozzád?» sikoltásának asszonyi önértékelése, a Gyermekek, a «sírva sóvárgott embervirág» kívánása s a meddőségnek néha görög tragédiák pathoszával felzokogó panaszdalai: ezek a főmotívumok gyökereznek-índáznak a költőnő lelkének lírát-termő rétegeiben. Ezek táplálják

a költeményekbe szakadt lélekmonológot, többnyire valamennyi együtt, egyiküket-másikat inkább csak a szüntelen izgalomban villódzó kedélyélet sugárjátéka állítja középpontba. A «fénytelen» szavak valamelyikére minden versben éles fény esik, a művészi alkotás ebben gyűl ki szuggesztív, de minden vers a könyv egészéből kisugárzó szuggesztióban még többet és mélyebbet mondóvá nemesedik.

Török Sophie lírája mai költészetünk legérzékenyebb, a rohanó felhők közt örökegy ég felé legtisztábban zengő hangszerének tőzsomszédságában csendült fel, közös fedél alatt, lehet-meghalló közelségben a *Sziget és tenger* meg *Az istenek halnak, az ember él* «kettes csöndbe menekült bús élet»-et éneklő strófáival. Ez az intimitás külön varázst ad a «karosszék asszony»-nak, de ha valamin: ezen lehet igazában megítélni eredetiségét, az odaadásban, testvéri megértésben is kivívott, csorbítatlanul megőrzött egyéni helyét és hangját. Megint csak az a név kívánczik a tollamba, melyet egyszer már korábban is le kellett írnom: az Elisabeth Barrett-Browningé.

S még valamire vissza kell térnem, amit már érintettem: arra, hogy a Török Sophie asszonylírája a férfítársaiéval egyenértékű. Most, hogy könyvét leteszem, nem azt latolgom, helytállót mondtam-e, inkább az óvatosságot szűkmarkúságon ütődöm meg: ez a művészet az újabb fellépett férfilírikusok közül kétségtelenül a legkülönbekével egyenrangú.

Rédey Tivadar.

Farkas Gyula. Mécs László. Kortársaink. 7. szám. Studium. Mécs Lászlóról kiadója, a berlini «Voggenreiter Verlag» magyar vezetője, Farkas Gyula írt a «Kortársaink» című sorozatba. Az ilyen szoros kapcsolat, amelyhez — mint a könyvből is Mécs László néhány verséből kiderül — még erős baráti kapcsolat is járul, nem teszi-e elfogulttá a szerzőt a költővel szemben? Farkas Gyula érdekes választ ad erre a kérdésre: Igenis, elfogult vagyok. Az első fejezet címétől («A fehérreverendás próféta») a könyv utolsó mondatáig («A neve ott fog állni annak a fejezetnek élén, amelynek ez lesz a címe: «Új idealizmus felé») úgy szólván minden oldalon lehet találni egy jelzőt vagy fordulatot, amelyből kiderül, hogy a szerzőnek igen tetszik Mécs László költészete. Farkas Gyula

nem okolja meg, miért tetszenek neki a versek; nem csinál esztétikai analíziseket, mert ehhez bizonyos elszánt kegyetlenség kellene, amilyennel az operatőr szabdálja a beteg testét. Számára Mécs László elevejobb, közelebb áll hozzá, semhogy ilyen hideg fejet kívánó műveleteket tudna végrehajtani.

Ez az elfoglaltság, mely megakadályozza az esztétikai elemzésben, segíti lélekrajzaiban. A Nagykaposra helyezett, a Felvidéket járó, a megállapodott férfi Mécs László lelkiállapotát egy-két diszkrét vonással (hisz élő emberről van szó) találóan festi le, sőt ébreszti fel az olvasóban. Az állapotrajzok azonban nem sorakoznak a lélek fejlődéstörténetévé, megmaradnak szép részleteknek, mert ennek az egységesítésnek útjában áll az — elfoglaltság. Ahogy a karácsonyfa alá eresztett gyermek kapkod a játékok után, alig nézi meg a mozdonyt vagy az oroszlánt, már nyúl a huszárcsákó és a pojáca után, valamennyit az ölébe szeretné gyűjteni és fölötte búsul, hogy kicsiny az öle, nem fér bele maga a karácsonyfa is, a szerző is igyekszik mindent megmutatni, ami neki Mécs Lászlóban tetszik. Idéz verset, levelet, megint verset, ahol csak lehet, Mécs Lászlót beszélteti. Néhány mesterien megelevenített alak a felvidéki írói körből, sok éles megfigyelés a költő életéből, a háború utáni évek és a megszállás korának sokszor frappáns jellemzése, de végeredményben a mozdony a pojáca hátára került és a huszárcsákóban oroszlán ül. Ez nem azt jelenti, hogy a könyv zavaros, hanem azt, hogy a szerzőnek nem volt szíve arányosan elosztani anyagát, mert igen tetszett neki Mécs László minden verse.

Ezek után azt hihetné az olvasó, hogy Farkas Gyula könyve aránytalanul összehordott halom, amelyben semmiféle egység nincsen. Azonban egységet ad a könyvnek az, amit mi kemény kritikusai szóval elfoglaltságnak nevezünk. Ez az elfoglaltság alapjában véve meleg, férfias baráti szeretet, amely simogat és férfias tartózkodással dicsér, amely kikeresi és elosztja a lehetséges félreértéseket, amely a támadókkal hadakozik és amely ott csillog a könyv minden sorában, rabul ejti az olvasót, aki végül észreveszi, hogy megszerette Mécs Lászlót és sokkal jobban érti, mint azelőtt. Szabad-e mást kívánni egy a nagyközönség számára írt füzettől?

Fábián István.

V. Blaseo Ibanez: Mare Nostrum.
Fordította: Komlós Aladár. (Budapest, Athenaeum.) Spanyol levegő, Valencia. Don Esteban Ferragut Valencia jegyzője, Scott Walter és a középkor rajongója, felesége és fia kíséretében misét hallgatni megy a Szent Jánosba. A templom leírása: stílusok rétegeződése: csúcsivre barokkos körív.

A fiatal Ulysses Ferragut álmatagon ül a helyén s fejét az unalmas szónoklat alatt egy oldalkápolna felé fordítja. Lelkét szerelem tartja fogva. Első szerelme ez még: ő tizéves, szerelmének tárgya pedig egy császárnő, a Szent Borbála-kápolna fakoporsójában, hat-száz.

A jegyző egy szép napon elmondja Constantia görög császárnő szomorú történetét. Ulysses gyermeki képzeletében gyakran jár föl ezután a császárnő képe: álmოდzik... Anyja, Donna Cristina, szeretné, ha fia egykor ünnepelel érsek lehetne, apja pedig jogtudósnak szánja. De Ulyssesben két tengerészcsalád vére keveredett. Már fent, a könyvzázados padláson is be-kuporodik egy-egy ládába, ide-oda rengeti, szájjával a vihar zúgását utánozza s a könyveiből olvasott fölfedező gályákon vagy hajókon képzeletben magát. Don Carmelo Labarta, ügyvéd-keresztapja, aki egyébként többször koszorúzott költő és az Ulysses-név értelmi szerzője, a gyermek kalandvágját csak fokozza Homéroszból vett elbeszéléseivel. Ily körülmények közt nem csoda, ha jogtudósságról és érsekségről ábrándozó szüleinek egyszer csak kereken kijelenti: «Kapitány akarok lenni, hajóskapitány!»

A jegyző tudta, hogy öccse — a fiú nagybátyja — aki mint hajóorvos a világ minden tengerét beköörölte, felelős ezért az örült gondolatokért. A nagybácsi hamarosan megjelenik Valenciában s Donna Cristina csöndes házában fölborul minden rend. Az őstermesztet lendületéből volt valami ebben az óriás testű emberben, akit a kissé hőbortos Labarta — Ulysses keresztapja — Triton-nak nevezett el. Nemsokáig bírta ki Valenciát, csakhamar hazament Marinába. Egy alkalommal Ulysses is magával vitte a Ferragutok ősi házába, ahol a nagypapa által faragott hajók lógtak a mennyezetről. Évszázados küdelemben élt ez a család a tengerrel s Ulysses nagypapja, hogy «szárazföldi urak»-at neveljen fiaiból, egyetemre adta őket. Az

egyik jogász lett s Valenciában jegyző (Ulysses atya), a másik azonban mint hajóorvos szökött a tengerre. Ez volt Triton.

Az orvos szenvedélyesen szerette a tengert, különösen a Földközi-tengert, a *Mare Nostrum*-ot. Minden nap hatalmas úszásokat végzett s unokaöccsét is megbarátkoztatta a hullámokkal. Nem volt szárazlelkű, egészen regényesen beleélte magát a Földközi-tenger antik mitológiájába. Néha — mikor öccsének beszélt — úgy látszott, hogy látja a Nereidákat s Amphitrité istennőnek, a csöndes, szelid hullámok megszemélyesítőjének vidám kíséretét. Olyan volt maga is, akár egy tengeri isten. Szinte félték tőle a falujabeliek, de egyúttal büszké is voltak a «doktor» erejére, amelyet mindenre képesnek gondoltak. Az orvos különben nem volt szegény ember, sőt jóval több volt a pénze, mint amennyit el tudott költeni.

A következő nyáron már nem engedték el Ulysses a Tritonhoz. Félték a nagybácsi káros befolyásától. E helyett anyja Barcelonában lakó rokonaihoz vitték. Tengerészek voltak a Banes-ek is, de nem rajongók, soha a Nereidákat nem említették. Nekik a tenger annyit jelentett, amennyi hasznot hozott a hajózás. Hűvös kereskedők voltak.

Triton gyakran meg-meglátogatta elrabolt unokaöccsét s mikor a jegyző a jól jövedelmező otthonülő foglalkozásokat dicsérte, összemosolygott Ulysses-szel. Közös titkuk volt: míg Ulysses a jogi vizsgákat letette, addig a Triton pénzén mellékesen elvégezte a hajózási tanfolyamot is.

A regény 300 oldal és én idáig csak 43 oldal tartalmát mondtam el. Azonban itt meg kell állnom. Az események további része hasonlít egy meredeken lefelé futó lejtőhöz. A regény 43 oldala sok mindenben megkapta figyelmemet. Legalább ígért. Az első 43 oldal felől jöhetett volna akár a legjobb is.

Ebben a részben föltűnt mindenekelőtt a mondanivaló hangulati ereje. Blasco Ibanez szeret adni tengeri képeinek valami üveges csillogást. A kristály, a porcellán, a higány és a tűz villanása kedvenc hasonlatai. Halmazza a színeket: cinóbervörös, arany, rózsaszín, rézszínű, ezüst, kék... Felejthetetlen a hullámok mélységében elmerülő emberi test színváltozása: «Az úszó férfi barna teste leszállás közben úgy csillogott, mint a porcellán. Mintha kék kristályból lenne, velencei

üvegből, amelynek össze kell törnie, ha a tengerfenékre ér.» Ép így a fölbukkanás: «A fehér kristálytest hirtelen zöldre vált..., emelkedett, emelkedett..., rézszínű lett... s az orvos feje végül prüszkölve és lihegve megjelent a felszínen»...

A II. fejezetben, melynek *Amphitrite anyánk* a címe, ódat zeng a Földközi-tengeréről. Fáradhatatlan a rá vonatkozó jelzőkben. A Földközi-tengeren «minden csupa fény és harmónia»... Ezért verekedtek a népek négy ezreden át... «Amphitrite kék serlege»... A művelődés bölcsője... Ez a tenger asszimilál: «A tenger két partján egyformák az emberek, a tájak, a hegyek, a növények. A katalánok, a provencaiak és a szicíliaiak jobban hasonlítanak az afrikai part lakóihoz, mint azokhoz a polgártársaikhoz, akik a szárazföld belsejében lának».

Ilyen háttérben rajzolja meg Triton alakját egészen a hősmondák vonalával. A *Földközi-tenger Odysseidá-ját* akarja megírni. Idáig van is valami eposzi az eseményekben. Induló hősei átlagon felüli emberek. Az orvos igazi fia a Földközi-tengernek, ahol a hősök és tengerészek mind kissé kalózok vagy csempészek is». Még magát a Földközi-tengert, *Mare nostrum*-ját is rendkívüli módon képzele: «Hatalmas, okos, kék állatnak, igazi szent állatnak». Blasco Ibanez természetesen nem felejtkezik meg arról sem, hogy Tritonnak erotikus oldalát is bemutassa. Ha kibukkant a tengerből, menekültek előle a nők, mivel Tritonban a tenger «olykor valóságos szerelmi őrvongási rohamokat keltett».

De mivé vált ez a hősi indulás? Mi lett Ulysses Ferragutból, akit a regény kezdetén minden körülmény egy második Tritonná predestinált?

Atya halála után, mely nemsoká bekövetkezett, a 18 éves ifjú tiszt-helyettesi rangban hajóra szegődött. Aztán hétvévi kalandos élet, mely a házasság csöndes révében ér véget. De nemsokáig bírja a szárazföldi téletlenséget s mint egy óceánjáró első-tiszta visszatér a tengerre. Alig száll partra néhányszor, már egy kis fiúcska várja, akit a regény stereotip tanár-alakja, a család házi tudósa, Cinta reménytelen udvarlója, Telemachosnak parodizál, ezzel mintegy véletlenül is előre vetve a bekövetkező események árnyékát. Ulyssesst nemsokára vagon éri: Labarta meghal és meghal titkos módon Triton is. Kiúszik a

tengerre és soha többé nem jön vissza. Mindkettő Ulyssesre végrendelkezik, akinek hírneve folyton növekszik. Édesanyja halálával fölghaja a hajósélettel. De most sem bírja sokáig «a dolgok mozdulatlanságát». Egy este kijelenti, hogy újból hajóparancsnok lesz, de most már saját hajóján. Cinta, az igazi tengerész-feleség, megért mindent és fájdalmasan hallgat: belenyugszik. Ulysses Ferragut két hónap mulva már 3000 tonnás gyorsjárátú gőzhajóján parancsnokol London és egy skót kikötő között. A hajót, mely eredetileg *Fingal* nevet viselt, átkereszteli *Mare Nostrum*-ra.

Ami ezután jön, azzal még gyorsabban lehet végezni. A *Mare Nostrum* eleinte kedvezőtlen jövedelmű áruszállításait hirtelen jólétre emeli a kitörő *világháború*. Egyízben a hajó Nápoly partján megsérül s hosszabb tatarozása alatt Ulysses Pompéjibe rándul ki. Itt két elegáns hölgygel ismerkedik meg, akik közül a fiatalab-bik, Freya, végzetes hatást tesz lobbanékony spanyol kedélyére. Hosszas udvarlások, a nő acéllenállása csökken, végre a nápolyi akváriumban a polipok etetésének szörnyű látványa kiváltja Freya vonagló ölelését és parancsoló, mély, fájdalmas csókját. Miután egészen birtokába vette a nőt, kiderül, hogy német kémhálózat csapdájába esett, melynek megbízásából — némi tépelődés után — vállalkozik egy hajó vezetésére, mely olajjal lát el a tenger egy pontján fölmerülő tengeraltjárót. De most föllépnek a «komplikációk». Végzetes összeköttetés támad a kapitány titkos útja és fia halála közt. Az apát kereső fiút tengeri útjában ugyanez a tengeraltjáró süllyeszti el. A vétékes Ferragut, akinek lelkét gyötri a «boche»-hajók aknamunkája, rettenve eszmél magára s ezután gondolatai a bosszúra irányulnak. Freyát eltaszítja magától, pedig a kémnő igazán szereti s csak ennek kivégzése eszméleti a visszahozhatatlan hű szerelemre. Felesége vonalmát már régen elvesztette, így egyedül maradvá s Freya emléktől üldözve valami *idealba* kapaszkodik: helyén marad és küzdeni fog a latin fajok és a földközitengeri művelődés ügyéért. Hajóját eladja a franciáknak, de megmarad rajta mint kapitány és spanyol lobogó alatt éri utól a már régen ráleső végzet, a német torpedó. Ulysses Ferragut, mint évszázadok óta ősei, a víz alá merül. A keserű folyadék már

kezd szájába ömleni, de nincs többé egyedül: egy fehér női alak — fehér, mint a felhő; fehér, mint a vitorla; fehér, mint a tajték — a zöldhajú, csillogó korállgyöngyű *Amphitrite*, vonja lefelé a tenger végtelen rétegein át.

A regénynek ez idézett hangulatos befejezése sem tudja helyrebillenteni azt a nehezéket, mely az ítélet mérlegének bal serpenyőjében fekszik. A regény a Földközi-tenger Odysseiá-jának indult és kalandregény lett a hősi époszok súlya nélkül. Hiába sorolunk föl még néhány jellemet, amelyekkel az elbeszélés megajándékozott: Tónit, a *Mare Nostrum* másodtisztjét, Ulysses romantikus gondolatainak józan szemlélőjét... Hiába tötyög elénk az öreg Caragol bácsi, a hajószakács, örökös «*refresquet*»-jeivel, melyek édes mámorba ringatnak a kék tengeren... Hiába ontja az író tovább a színeket, élénkvarázsolva Nápoly környékén egy vidám trattoriában a rózsaszínre vált öbölt, a mély vizek óriási korállligeteit a Nap ferde sugarai alatt... Hiába festeget az alkonyat vásznára irtalmatlan kék tengert és okkersárga dombokat... S hiába lengeti a friss hajnali szellő a diadalmas szépségű Freya kalapján a tollakat a vincennesi mezőn a puskacsövek előtt...

A hősi éposz kalandregénybe fult. Rakhatnék érveket érvek mellé, kimutatni, hogy mi a pszichológiai hiánya a Freya-történetnek: a kalandornő bizonytalan körvonalai, ébredő szerelmének csekély elhíhetető ereje, Ulyssesnek ponyvába kívánczó öklöcsapásai, melyeket kétséves motívál Telemachos végzetes útja... A regény valamelyik védője esetleg ugyanennyi ellenérvet állítana szembe és vége-hossza nem lenne ennek a karamazovi pro és contra-nak. Végső ítéletemet nem is az irodalmi értelemben vett ú. n. pszichológiai szigor meggondolása sugalmazza.

A teremtő erő lazaságát érzem én itt. Olyan motor Blasco Ibanez szelleme, melynek robbanása lépten-nyomon kihagy. Ezek az intervallumok, melyeket bátran nevezhetnének közhelyeknek is, teszik kérdésessé a *Mare Nostrum* magasabb értelemben vett regényértékét. De viszont érthetővé teszik azt a káprázatos sikert, melyben az írónak életében része volt. Blasco Ibanez jól értette a hatás ötvényének titkát: egy-egy csipetnyi aranyat minduntalan belekever hőmpölygő mondataiba, azonban mindez a bűvészkedés mit

segít akkor, ha összehasonlítás kedvéért előveszünk egy színtelen kis könyvet? . . . A művész hatalomnak mily két különböző foka sodorja a halálra-kész *Ulysses Ferragut*-ot a tengerre s vonsozolja *Ilijcs Ivánt* kétségbeesése és reménytelensége fekete zsákjába!

Ha azt a teóriát fogadnám el, mely szerint az északi regények vertikálisak, a déliek horizontálisak; Blasco Ibanez regényét az utóbbi csoportba sorolhatnám. De nemcsak az északi szomorúságnak van mélysége, hanem a déli örömmek is. A verőfényes kacagásnak is meglehetnek a maga örvényei. Blasco Ibanez *Mare Nostrum*-ja az ő kedves Földközi-tengerének azonban inkább csak csillogó színeit hozza, mint mélységeit. Mégis az Alföld embere, bezárva a mozdulatlan térbe, új világra ébred ebben az örök, napfényes hullámlásban. Mint kibontott narancsból az illat, úgy csap föl e könyv tárt lapjaiból a messze délvidek.

Gulyás Pál.

Némethy Géza: Az ember és az Isten. Újabb költemények. — Jákob pátriárka jut eszünkbe, aki birokra kél az angyal alakjában megjelent Istennel: «Nem bocsátlak el, amíg meg nem áldasz!» — A szerző előbbi kötetében, az *Ész tragédiájában* a panteista sztoikusok istenével küzködött és miután madáchi képek hosszú során át csalódva-csalódott, a nagy világégést sóhajtja:

Ó vesszen hát köröttem minden élet
És jöjjön a tűz . . .
Ha lángba omlik már egész világ,
A lég, a tenger és a föld s az ég,
A sátán, haldokolva, hadd kacagja
A szörnyű máglyát, hol az Isten ég!

Am ez a mindent elpusztító tűz nem hamvasztotta el a lelkében égő, istenkereső lángot. A százezed éve e földön küszködő ember nem szűnt meg rázni végessége kalitkájának rácsát, hogy a végtelenséget magáévá tegye. Újra Madách formáiban végigszáguldja az istenszeme valamennyi megnyilvánulását s nem bír bennük megnyugodni; végül a nagy természetben, a mindenben, a kozmoszban találja, amit keresett. E mindennek kettő a tulajdona: a nagyság és a szépség; aki a művészet s a tudomány ihletével beléjük merül, az élvezi

A haladás és az emelkedés
Meg nem szűnő fenséges érzetében
A szemlélődés égi gyönyörét . . .

azt üdvözíti a szép, a tiszta szellemélet. Ugyane kötet két másik költeményében az ember boldogságát megrontó *bűnt* elemzi, az eredendő bűn lesújtó fogalmát, mely alól csak az örök kegyelem oldhat fel. A költő lelke fellázad ez ellen s a szív s az ész fegyvereivel támad szent Ágoston és tanítványai, Luther és Kálvin ellen, kik e tant könyörtelen szigorúsággal bilincsként az emberiség lelkére kovácsolták. Nem, az ember nem bűnös, mert lénye a jóság s a nagyság; ennek tudatában fel kell emelnie arcát a porból, hová ama tanok sujtották.

Némethy e kötetével újra gazdagodott bölcselői költészetünk, melyet — csupán az új kort számítva — Bessenyei nyitott meg viaskodó lelkével. Némethy lelki harcai hasonlítanak Byron és Vajda János küzdelmeihez, de míg ezek nem, ő megtalálja a kibékítő megnyugvást a nagyságban s a szépségben. Hogy a súlyos gondolatokat a költőiség lenge szárnya nem bírja el mindig, az a dolog természetével jár, de egyáltalán nem rontja le azt a mély élvezetet, melyet bennünk egy kiváló lélekkel való tárgyalás ébreszt.

Tolnai Vilmos.

Fischmann S. utódoi. Regény, irta Komor András. Pantheon kiadás. Bpest, 1929. — Egyik legjelesebb irodalomelméleti gondolkozó, akit életrorsa Németországhoz kötött, a XIX. század regényéről írt németnyelvű jelentős tanulmányában azt a némiképen merész általánosítást kockáztatta meg, hogy e század tipikus regénye a desillúzió regénye. S ha ebben nem is volt teljesen igaza, viszont kétségtelen az, hogy ez a desillúzió a mult század naturalista-impresionista és főképen önmagába visszahulló romantikusan racionalista világszemléletének utórezgéseként még ma is erősen érzeteti hatását; a keserű elkedvetlenedés az élet és világ értelmetlenségén, a teljes kiábrándulás és azt követő lemondás még mindig nagyon sok írónak egyedüli szempontja az élet művészi ábrázolásában.

Ez a vigasztalanság tagadhatatlanul még ma is gyakran jelentkezik, sőt talán még keserűbben és még kegyetlenebb szemmel nézi az élet felszínének árnyoldalait, mint az egykori desilluzionált naturalisták. Ebből a mindenképpen kiábrándult látásból, amely az élet szenvedéseitől való menekülés útját egyes egyedül a művészi megformálás és alkotás irányában keresi, született meg Komor Andrásnak az eddig,

még alig szereplő fiatal írónak regénye, amely több szempontból is figyelemre-méltó.

Kezdjük egy egyáltalán nem művészin, de ebben az esetben fölötté időszerűn : e regény tárgyának mineműségén. Komor magyar zsidó, aki regénye témájául magyar zsidók életét választotta. Már ez is érdekessé teszi írását, különösen ma, amidőn az elmúlt évek politikai és társadalmi küzdelmei annyira az érdeklődés középpontjába állították a zsidóság és magyarság egymáshoz való viszonyát. A keresztény magyar politikai és társadalmi publicisztika, nem különben a mindennapi élet más megnyilvánulásai is úgyszólván mindent elmondottak erről a tárgyról, ami elmondható és kiváló keresztény írók egy-egy általánosabb tárgyú regényükbe, ám inkább csak mellékesen, belé is szőttek ebből az eszmeközből és a véle kapcsolatos megfigyelésekből némely vonatkozásokat, de irodalmi alkotásuk kizárólagos tárgyává eddig még egyikük sem tette azt a témát, hogy miképpen helyezkedik el a zsidóság a magyarság kebelében s hogy ezen az elhelyezkedésen innét miféle belső életet folytat. Ezzel ellentétben zsidó írók részéről már több ízben mutatkozott ilyen törekvés. *Hatvany Lajos* «Zsiga a családban» címmel belekezdett egy hosszú lélekzetű, de máig még befejezetlenül maradt regénybe, mely egy dúsgazdag zsidócsalád biográfiájának készült, a kezdet kezdetétől indult el, de e családnak inkább csak belső életét, mint társadalmi elhelyezkedésének módját mutatta, és írójának kevéssé fejlett emberkialakító készsége miatt meglehetősen relieftelen maradt. De *Hatvany* abban a tekintetben, hogyha nem is minden, de számos vonatkozásban kegyetlen elfogulatlansággal bánt a maga fajtájával, megtörte a jeget, anélkül azonban, hogy a zsidóság oldaláról támadások érték volna. Mindenesetre úttörő lépés volt az, hogy a zsidóság által annyira dédelgetett romantikusan magasztaló beállítás helyett, mely a népszínmű parasztjaihoz hasonlóan hazug zsidó alakokat teremtett az irodalomban, a keserűen naturalista életlátás kíméletlen szemléleti módjával nyúlt ehhez a témához is, amelyhez keresztény írónak még nem is olyan régen, jaj lett volna ilyen módon közelednie.

Komor András tehát nem egészen járatlan úton indult el és nem egészen

szokatlan hangnemben alkotta meg ezt a regényét, mely egy kisvárosi zsidócsalád élettörténetét tárja elénk. Az első vagyonszerzők elhalnak (ezzel kezdődik a regény) és az utódok, akik már nem férnek el ama lelki gheftóban, melyben szüleik éltek, válaszütra jutnak. Érzik, hogy az eddigi elzárkózó életet nem tudják folytatni. Az egyik fiú tehetségével arányban nem álló álmai megvalósítása végett Pestre siet és ott egy kockázatosnagyarányú gazdasági életbe kezd, a másik pedig, aki jóval inkább a valóság talaján áll, modern üzletet alakít az egykori kopott, de nagy gazdagságot rejtgető szatócsüzletből. Aztán mohón belé veti magát a vidéki keresztény társadalom életébe, amelyben mindenképpen tekintélyes szerepet akar játszani. A jómód biztos talaját nem veszi ugyan el maga alól, sőt napról-napra jobban és jobban gazdagodik, de lelkiekben annál több csalódás éri. Kitér ősei hitéből, de fájdalmasan kell megérnie, hogy ezzel csak bizonyos mértékig érte el vágyait, csak félig-meddig fogadják be, közben családi boldogsága is elvész és folyton éreznie kell, hogy azt a kétes pozíciót, melyet mindenáron, megalázódásokkal, pénzáldozatokkal sikerült csak megszereznie, csupán pénzének és nem kevésbé csak a kisvárosi társadalom mohó szegénységének köszönheti. A másik testvér, a fantaszta, még rosszabbul jár: nagyarányú gazdasági terveibe belébukik és a pesti művészi-bohém kultúrétel is csak nagyon problematikus javakkal fizeti vissza rápazarolt pénzét és iparkodását. Tönkretes és családja kegyelméből kell élnie. E két sarj gyermekeiben, tehát a harmadik generációban aztán egyszerre kitor egy kifáradt és idegletesen kimerült család súlyos átka: számukra az az élet, melynek magától értetődő értelmét a nagyszülők soha sem keresték — megoldhatatlan kérdéssé, sőt keservesen kínzó problémává válik és így az, akinek, mint az egyetlen férfiivadéknak tovább kellene vinni a család életét, ekképen omlik össze: «Most még reménytelenebbnek érezte az életet s nem tudta volna megmondani miért. Csak érezte, hogy élete tönkre van téve és körülötte is csupa tönkretett élet». Ezzel végződik a regény.

E mesének keretén belül Komor a legaprólékosabb részletekre kiterjedő kegyetlenül naturalista megfigyelésekkel kíséri e család életét. Ha keresztény ember írta volna ezt a könyvet,

alkalmasint magára vonta volna bizonyos körök részéről a szélső antiszemitizmus vádját. De Komor esetében nem lehet saját fajtájának gyűlöletéről vagy olyan önmagától való menekülésben gyökerező ellenszenvtől irányított szemléletről szó, amilyen valaha Weingert tollát vezette. Nem történt itt egyéb, minthogy valaki elfogulatlan ridegséggel alkalmazta művészi módszereit. S ha ezen az elfogulatlanságon túlmenve nem egyszer groteszk fintorgatásokra torzult el arca, mintha élvezettel nézné az élet aljas oldalait, e túlzásokból épen olyan bőven juttat a zsidó főalakokat körülvevő különben sokkal felületesebben meglátott keresztény környezetnek is úgy, hogy valóban csak a módszer túlzásait, de nem egyoldalú elfogultságot lehet megállapítani.

De mindezekről eltekintve, azért is érdekes Komor András regénye, mert komoly írói tehetség nyilvánul meg benne. Horizontja ugyan nem valami messzi kilátásokat tár fel, csak közelről nézi, közelről látatja alakjait, de emberek tud belőlük formálni. Nemcsak adott helyzetekben rajzolja őket jól, úgyhogy jellegzetesen állanak előttünk, hanem valószerűen mozgatni, sőt fejleszteni is tudja őket, mert amint az eseményekben tovább sodródnak, egymásután tárják fel olyan tulajdonságaikat, melyekből tettek érlelődnek. Mélyre Komor nem igen nyúl, amiben annak is lehet némi része, hogy leginkább csak primitív rétegeződésű embereket rajzol, de a hiba inkább csak benne rejlik, hiszen egyszerű emberi típusoknak is vannak olyan lelki mélységeik, amelyekbe leszállhat az író. A desillúziós megoldás mindenestre differenciáltabb eszközökkel jobban alátámasztódott volna, mint azzal a pesszimista freudizmussal, melyet Komor végső magyarázatként szerepeltet. De ettől és egyéb, alkalmasint az író fiatal gyakorlatlanságából származó bizonytalanságtól eltekintve, tehetséges író mutat ez a regény, melyből nem egyszer igazi élet illúziója árad. Így különösen egy megvénült, házsáros és önfeláldozó zsidó lány jól sikerült alakjából. Épen ezért eléggé vásári dolog, ha a kiadó csak azt nyomtatja a könyv kelendőségét fokozni akaró keresztiszalagra, hogy ezt a könyvet ütni fogják balról is és jobbról is, mert Komor könyve egyáltalában nem olyan rossz, hogy efféle reklámra szorulna.

Farkas Zoltán.

Friss Endre: Megtalált szavak. Van valami elegancia ebben a kötetben, amely a szabad verseket szinte a metrikus formák komoly redőzetű köntösébe öltözteti. A kötött kifejezéseken, a zárt mondanivalón a szonettek hűvösségét érzem. A szavak válogatottan tömörülnek egymás mellé és a szabálytalan sorok csak rimtelenségükkel és tipografiai formáikkal vallják magukat szabad versnek. Nem sokkal több műgond árán akár klasszikus formákba is törhetne volna őket Friss Endre. Tagoltságuk és zárt kompozíciójuk legalább is erre vall. De épen ezért a versek legtöbbször nem is érezni a kötött forma hiányát.

A szabad versre való áttérés problémája komolyan foglalkoztatta Friss Endrét. «Megunt kendőzés» című versében így szól róla.

Nem illeszttem már a hangfogót magamra,
hadd bűgják a hűrok — tépett idegsláim —
úgy nyersen és rútán a melódiát,
mit az elsuhanó percek gúnyos ujjai pengetnek rajta.

Elfáradtam már újra s újra dallá mimelni
a végtelen évek hamis jutalmait.

Hegedű, bomlott hegedű leszek,
melynek fejéből kimult az isteni szikra.

Hanyatt fekszem az úton,
hol négy felől futnak a szelek.
Por s föld beföd,
csak szakadt húrjaim fenyegetnek
— mint jajj-karok —
a süket ég felé.

Az első hat sor a formakeresés unt küszködése utáni felszabadulás kicsapódó hangja. Utal az előbb mondotakra. A továbbiakban a kép továbbképzésével elmélyül a vers, a hegedű tárgyi képe a vele asszociált gondolat erejénél fogva már metafizikai értelmet kap, amely a hegedű szokvány-szimbólumát új veretével megmenti a banalitástól. Nem a legjobb verse, csupán utalása miatt idézem s azért, mert a probléma a vers ellenére is megmaradt és a küszködés minden sornál megismétlődik ezentúl is. És így van jól.

Ez a küszködés a formával és a mondanivalóval edzette olyan tisztulttá e verseket, amely tisztultság fiatal költőnél legalább is szokatlan. Már pedig

Friss Endre új ember, fiatal, nevével e kötet címlapján találkozunk először. Könyve azonban olyan kész költőt mutat, amilyet első verseskötönyv nem igen szokott. Mondanivalója mindenkor költői, verseinek formája érettebb és készebb a szintén fiatal Illyés Gyulánál, kifejezési készsége megmondoltságra és higgadtságra vall, kompozíciója zárt s így minden verse befejezett egész. Képeit, amelyek itt-ott kissé zsúfoltan tömörülnek egymás mellé, meggyőző biztonsággal és erős költői intelligenciával alkalmazza és olyan finoman asszociálja szellemi élete kifejezésre törekvő hullámaival, hogy meglepő és váratlan hatásokat ér el. «Szerelem másnapján» című versének alábbi részlete alkalmas példa erre.

Míg az éjtszaka feküdt a gáton, csak éreztem,
 hogy megállasz nálam, tapogatóz-
 tam s megrészegültem:
 jó lenne, ha az idő most tengelye —
 törve megállna —
 de gyorslábú percei lám vígan sza-
 ladnak,
 már rámdereg: büszke szarvas-
 bogár vagy ;
 belep a széken és bíborköpenyege
 alatt
 elmászom utadból, ne lássa a ka-
 paszkodó hajnal,
 hogy hangyának hajtottad le kevély
 agancsaid.

Ha van, amit aggályosnak találok ebben a kötetben, az részben a feltűnő higgadtsága és leszűrődöttsége, részben az, hogy nem találok olyan verseket benne, amelyeket a fiatalság ereje lobogó zászlóként lengetne egy várható fejlődés gazdag mezőj felé. Hiába fromle a Fonalak, Apánk, Asszony, Múlások, Főváros, Hazatérőben versek címeit, minden szépségük ellenére sem látom meg bennük azt a hatalmas lendítő erőt, amely a jövő váznaira vetíthetné a fiatal Friss Endre nevét. Lehet azonban, hogy tévedek és Friss Endre fejlődése el fog térni a megszokott fejlődési vonaltól. Nevét mindenestre meg kell jegyeznünk, mert kötete a fejlődő új magyar lírának erős gazdagodása.
Majthényi György.

Kovács Dénes : Aranykulcs. (Az Orsz. Gárdonyi Géza Irod. Társ. kiadása.) Tizenöt «székely mesét» tartalmaz ez a kötet. A gyermekekről szól, de a felnőttek is tanulhatnak belőle — hazaszeretetet. Mert nagyon tele van a

szervő szíve tiszta rajongással az elveszett otthon iránt. Az igénytelen, minden cicomanélküli apró történetek csak arra valók, hogy beléjük rejtve mindazt, ami fáj, könnyítsenek az erdélyi lélek mai terhein... Ennek a sajátságos, nekünk talán igazában meg sem érthető hangulatnak bús párázatában aztán összevegyül a mese a valósággal, a régi Erdély Tündérországgal s a székely gyermekek meséi egyszerre csak kizökkennek a fantázia színes világából a jelen tragikus, keserves országútjára, mely most oly búsan kanyarog a Hargita lábánál. Így lesz a kóchuszár játékszerből lázadás az új impérium ellen, a Szent Anna-tavából Balaton, a galambokból szeretetet vívó, reményt keltő követek stb.

Magukban a mesékben sok fordulatosság és különösebb érdekkeltő lelemény nincs ; még sem unalmasok, mert a szerző általánosan velősbeszédű, ment minden fölösleges terjengősségtől. Kényeskedő stilizálásra nem törekszik, itt-ott mégis kitetszik, hogy van érzéke a természet szépségeinek stiláris kihasználására is. Ilyen szempontból azonban korlátokat vetett neki a tárgy és feladat természete. Sajnálattal tapasztaltuk, hogy már székely írók tolla alá is odacsúszik egy-két csúnya germanizmus (pl. könnyű volt azt megbeszélni, de *betartani* nehéz ; 65. l. stb.). Egyébként a mese sajátos szellemét, előadásmódját és kompozíciós jellegét legjobban az «Aranykulcs» c. vezérmesében sikerült megközelítenie.

A szerző mindenestre elismerést érdemel, hogy ilyen tisztaszándékú, nemesszellemű magyar mesekönyvet adott a magyar gyermekek kezébe. Vajha mielőbb azoknak is odanyujthatná, akik számára voltaképp íródott : a Hargita alján búsuló kis székely góbéknak !
Gál János.

Franz Werfel egyik újabb regénye. Az expresszionizmusból kisarjadzó új német irodalom egyik vezéregyénisége Franz Werfel. A fiatalság hevével, az expresszionisták merész kirobanásával kezdte pályafutását; mondanivalóit az érzések széles skálája hangsúlyozta, szavai eleinte fékezhetetlenül dagályosan hömpölyögtek s egész egyénisége és alkotásai — költeményei, regényei, drámái jelenetei — a nyers érzések első szülési fájdalmaiban még vértől gőzölögtek, de hatalmas arányaiban már így előre is megfogták a lelkeket és jelezték, hogy Franz Werfel még egy-

szere nagy és kiegyensúlyozott író lesz, akinek nevét az európai irodalom is feljegyzi.

Werfelben azóta már lehiggadt az ifjúkori tűz és helyébe a férfikor nyugodtabb, bölcsőbb és csendesebb életsemlélete jött. Miként a XX. század irodalmi formaszólottja, az expreszszionizmus, a gyermek és ifjúkor szédítő irama féktelen rohanásából napjainkban eljutott a kiegyensúlyozottság stádiumába, melyben már igaz értékek is kikristályosodnak, úgy Werfel is ma már az új német irodalom legkomolyabb nagyságai közé tartozik, akinek újabb írásait érdeklődéssel várja a közönség és a kritika.

Először Verdiről szóló biografikus regénye keltett általános sikert. Majd Szent Pál a zsidók között című drámája vonja magára a figyelmet, mely a legutóbbi évek egyik legkomolyabb irodalmi alkotása volt a német színpadokon. Nem rég jelent meg újabb regénye *Abiturienttag* címen, mely egy ifjúkori botlás történetét és fejleményeit írja meg mélyenszántó lélekábrázolással.

Az utolsó évtizedben ismét előtérbe nyomultak a regényírók. A háborús évek szélvész napjaiban az olvasók idegei csak a rövidebb lélekzetű, novellaszerű dolgokat kívánták és az írók alkotó és teremtő terveihez sem volt meg a szükséges nyugalom és lelki egyensúly. A sok feltéve őrzött gondolat és eszme most kezd kibontakozni a regények nagyságaiban és az európai könyvpiacra ismét gyors egymásutánban jelentek meg hatalmas, testes regények, sőt egész ciklusok. A sok név közül csak Thomas Mann *Zauberberg-jét* Galsworthy *Forsiste* saga-sorozatát, a magyar írók közül Babits Mihály *Halálfiái* című regényét említjük az utóbbi évek nagyobbszabású regényei közül és ezeknek méltó társa Franz Werfel új regénye.

A regény hőse dr. Ernst Sebastian vizsgálóbíró, aki csendes elvonultságban él egy vidéki városkában, Sankt Nikolausban. Negyvenhárom éves, de még mindig csak vizsgálóbíró és ez a hátramaradás annál csodálatosabb, mert édesapja a legfőbb állami bíróság elnöke, az ország első bírója volt. De Sebastian látszólagos csendes megelégedésben él a kisváros nyugalmas csendjében, lassankint egy sajátos vizsgálóbírói módszert dolgoz ki s az eléje vezetett vádlottakat szinte barátilag kezeli, akikkel karöltve kell kibogoznia

az igazságot. Egy bonyolult ügy kerül eléje. A vádlott szerint egy prostituált nőt gyilkolt meg. Sebastian lelki szemei előtt, a kihallgatás alatt, eltemetett emlékek elevenednek meg. Az ifjúkort eleveníti fel az esti banket is, melyen a volt iskolatársak az érettségi 25 éves jubileumát ünneplik. Ezekből a képek-ből alakul ki az emlékezés Sebastian ifjúkorára és lassan megelevenedik előttük a vizsgálóbíró diákkora és egy szörnyű botlás, amely végzetes lesz egész pályájára.

Sebastiant édesapja a gimnázium utolsó éveiben küldi Sankt Nikolausba, ahol állítólag igen szigorú az állami gimnázium. Az új diákot mint betolakodót fogadják és csak lassan sikerül beférköznie osztálytársai kegyeibe. Irodalmi kört alakítanak, ahol Sebastian idegen tollakkal ékeskedik, egy elfelejtett költő verseit olvasta fel sajátjaként. Mindezt azért teszi, hogy képzelt vetélytársát, a vöröshajú, rövidlátó zsidófiút, Adlert legyőzze. Az osztályban Adler az egyetlen igazi tehetség, aki hihetetlen kitarással parkodott előre, mert nagybátyja inasnak szeretné bevenni rőfősüzetébe és akkor vége lenne a tudományos munkásságról, irodalmi babérokról szőtt szép álmoknak. Sebastian példája lassan megfertőzi az egész osztályt. Később már az életet kezdik élvezni; nappal elszöknek az iskolából, éjjel pedig lebujkban bujkálnak és az örömtanyák olcsó örömeit élvezik. Ez a nagy iskolakerülés, züllés foltot hagy az osztálykönyvben is. Ekkor Sebastian a barátság álarca alatt ráveszi Adlert, hogy a tanári szobába lopódzzanak és az osztályzatokat meghamisítsák. Azonban az osztályfőnök meglepi őket és most már kicsapás vár a két elzüllött diákra. Ekkor Sebastian pokoli tervet eszel ki. Nagynénje ékszereit eladja és rábeszéli az elfásult Adlert, hogy szökjék Amerikába. A terv sikerült, Sebastian egyedül marad és valami módon magát is tisztázza, de lelkében ottmarad örökre ennek az ifjúkori bűnnek tudata. Nem mer ki-mozdulni a kisvárosból, inkább marad örökidőkre egyszerű vizsgálóbíró, aki csak az időjárás szeszélyeivel és kezdődő gyomor bajával törődik.

Megszokott életrendjéből ez a banket és az új vádlott kihallgatása, akik neve és kinézése után Franz Adlernek vél, zökkentik ki. Ismét megelevenednek előtte a gimnáziumi napok, az

Adler-estet és a nagy botlás, amely örök időkre megbélyegezte életét.

Werfel legnagyobb mestere a technikanak és kompozíciónak; e nagy tudásának most is tanúbizonyságát adta, amidőn az egész történetet tulajdonképpen két nap alatt pergeti le és az egész esemény, mint visszaemlékezés elevenedik meg Sebastian előtt. Egyben nagy mestere a mélyrenató lélek-analízisnek és minden cselekedetet megokol, felpattantva a lélek titkos rúgói. Különösen éles az érettségi találkozóknak megjelenő volt tanítványok rajza; e fejezet a legteljesebb, legkíméletlenebb és ép ezért néha bántó realitás kifejezése.

Új regénye a pszichoanalízis szép alkotása, de mint regény — megdöbbenő. Az itt rajzolt ifjúság minden lélek nélküli, örök hazug, apró bűnökkel telített világban él, melyben nincs egy derűs lap vagy vidám epizód, csak sivárság, önzés és piszok. Az emberi élet legromantikusabb, legnapugsarasabb szakasza az ifjúság, melynek bohóságaira, fiatalos szökellésére az élet későbbi, szomorúságban fürdő napjaiban is mindig mosolyogva gondolunk vissza és ez a visszaemlékezés bearanyozza lelkünket, de Werfel hőseinek diákkora egy rossz álom, amely elől kétségbeejtetten menekülnek és ha előttük felbukkan egy-egy emlék, mintha kísértet támadna fel sírjából. Nem szükséges idealistának lenni, de valamennyi olvasó sajnálattal fog gondolni az íróra, aki regényében — még ha az egy ifjúkori bűn következményeit akarja is elemezni — egyetlen emléket sem tud megfűrdetni az igazi ifjúság gondtalan vidámságában.

Valkó László.

Kelet, észak, dél. (Arcképek és vázlatok a kisebbségi magyar irodalomból. Szerkesztette Szondy György. Budapest—Debrecen, 1928. Csáthy F. irodalmi vállalat rt.) Ezek a tanulmányok nem könyv-szándékkal készültek, hanem a Debreceni Szemle hasábjairól álltak össze kötetté. Nem csoda tehát, hogy sok különféle felfogás és látás tarkítja így a könyvet. A teljesség számdéka is csak utóbb, már több cikk megjelenése után merült fel s a később jövő tanulmányok inkább a röviden ismertetni akarás, mintsem a részletes elmélyedés eredményei.

Egyébként az egész cikksorozat is a tájékoztatás céljából indult. Nem lehet azért azt mondani, hogy csupa méltatást olvasunk benne, mert sok helyütt igen határozott kritikái hang is megüti fülünket. Legkevesebb bírálatot kapnak a lírikusok, de a regényírók művei már erősen a kritikai mikroszkóp alá kerülnek. A hosszabb tanulmányok közül ki kell emelnünk Szondy Györgyét Áprilyról, Zsigmond Ferencét P. Gulácsy Irénről, Bodor Aladárét Mécs Lászlóról, Oláh Gáborét Makkai Sándorról, Alszegey Zsoltét Reményik Sándorról és Szentimrei Jenőét Koós Károlyról.

K. D.

Két irodalomtörténeti dolgozat. (1. *György Lajos: Két dialógus régi magyar irodalmunkban.* Kolozsvár, Lapkiadó r.-t. kiad. 1928. 2. *Kunczer Gyula: Hormayr és az egykorú magyar irodalom.* Pécs, Dunántúli Egyetemi Nyomda. É. n.) György Lajos dolgozatának első része a humanizmus kedvelt műfaja egyik leghirhedtebb darabjának, az 1513-ból való *Julius dialogus*-nak magyar fordítását ismerteti. A magyar fordítást 1785 körül Kovács Ferenc, Beöthy Zsolt dédapja, készítette s igen érdekes dokumentuma annak, hogy uralkodó szellemi áramlatok, ebben az esetben a XVIII. század végének egyházellenes törekvései, miképpen ismerik fel aktuálisnak a régmúlt irodalmi emlékeit.

A másik dialógus a német irodalomból került áthozzáánk s ez Hasen Conradnak 1560-ban írt szatirikus dialógusa. Ebben Szent Péter számol be az Úrnak, hogy mit tapasztalt földi útján. A magyar fordítás Gyirwa Wentzel alkotása 1649-ből. György Lajosnak e tanulmánya, mely szellemi multunk e korjellemző darabját tárgyalja, külön jelentőséget kap azáltal, hogy utána magát a dialógust is olvashatjuk betűhű lenyomatban. Kiadásiért nagyon hálásak lehetünk György Lajosnak, mert a könyv unikum s csak az Erdélyi Múzeum Egyeslet könyvtárában van meg.

*

Kunczer Gyula értekezése a magyar romantika tárgytörténetéhez hoz adalékokat és az osztrák Hormayr József báró irodalmi vállalkozásainak («Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst» és «Taschenbuch für die vaterländische Geschichte») a korabeli magyar irodalomra tett hatását mutatja be. Ez a hatás kizárólagosan abban áll, hogy Hormayr kiadványsorozatai mondai anyagot adtak íróinknak. Hormayr vállalatjai voltakép poli-

tikai célt szolgáltak: az osztrák uralkodóház nepeinek minél teljesebb összefűzését egy osztrák-magyar-cseh-oláh-horvát stb. egységes és császárhű hazafiság jegyében. Anyaggyűjtése azonban akaratlanul is alátámasztotta az akkori magyar irodalmi és politikai életnek önálló nemzetiségre való törekvéseit.

Kunczer Gyula világosan megírt és áttekinthetően szerkesztett dolgozata a magyar irodalomtörténetnek erről a kérdéstről való részismereteit igen ügyesen foglalta össze és sok új észrevéssel gazdagította is. K. D.

Böszörményi Jenő: Magyar ég alatt. (Elbeszélések. Szerző kiadása, Szentes, 1929.) A szentesiek költő-lelkipásztorának rövid időközben már második kötete ez. Bőven buzog lelkéből a mondanivaló s szívesen hallgatja szavát a nagyközönség. Örvendetes jelenségekben jegyezzük ide fel mindakét ténnyt.

Böszörményi egyre bátrabban halad arrafelé, ahol a néplélek primitív filozófiájának a birodalma kezdődik. Papi ember, ösztönyszerűen a lét végső kérdései érdeklik, születés, halál, szeretet, szolgálat, természet, élet, társadalom, szokások, gyermek, jog, formák, magyarság, alsó néposztály. De nemcsak theologus, azonfelül igazi papi lélek is, aki nem nyugszik, míg a primitív filozófia természetszerűleg igenlő válaszait össze nem békíti az örök igazságok felülről jövő nagy igenlésével. Ez az az új, az a többlet, amiről az ő költészeté szölt nekünk először — magyaroknak magyarul.

A mi életünk, az ú. n. középosztályé nagyon két malomközközé kerülezált. A *talárhalmi kis fecske* fontosabb személy, mint a minisztériumbeli méltóságos úr, a mi boldogtalanságra berendezkedett szerelmi életünk boldonság *Mihály, meg Kovács Eszti* egészségesen reális viszonya mellett, *Gyevi Mihály lakodalma*-n, akárhogy megtisztelik a két városi urat, mégis igen apró lelkecskéik ők a nép robusztus kollektív-lelkével összehasonlítva. A *bűnügy* tanulságosan mutatja, milyen még a végtelenben sem igen találkozó két párhuzamos pálya a népjog és az irott jog, A *kintornás leánya* társadalmi előítéleteink sápadt villanyfényét homályosítja el a szeretet napjának a ragyogásával, *Az igazi Szabó János* elolvasása után kissé nevetéses tovább adminisztrálni a nem adminisztrálható örök folyású emberi létet. *Az útiköltés*g a közvélemény ki-

alakulását s a formák fonák uralmát «intézi el». Legborzasztóbb az a dologban, hogy mindenütt mély tisztelettel és megbecsüléssel a formák, szokások, társadalmi rend és felsőbbség irányában.

Ellenben megismerünk egy másik világot, benne egy nem sejtejt mértékben kiteljesedett és érvényes világnézetet. Ebben az Isten szuverén úr és vele szemben a félelem, alázat és imádság annyira magától értetődő, hogy már túl van a formákon és határos a keletiek fatalizmusával. A szokások, hagyományok, szertartások megtartatnak, tiszteltetnek, a lélek és élet egyetlen üdítő élményei, amit főképp az mutat, hogy a koporsóig kísérő és elemlegetett színes emlékei a kevésfordulatú parasztsorsnak. A föld, a természet, az élet és a halál: természetes keretek és adottságok, nem mi intézzük őket, hanem ők segítenek bennünket a bölcsőtől a koporsóig. Hogy a magyar ember egy gyönyörűen tud meghalni, már Mikszáth is észrevette, de hogy: miért, azt Böszörményi világa magyarázza meg először művészi elhithető erővel. A sorsnak szülőoka az élet, indítóoka pedig a szeretet. Ezt érzi *Az árva*, ez szépíti meg *Árva Péter hűsvétjé*-t, ez varázsol *Tavaszt-t a télbe*, ezt tanítja meg olyan boldogan az *Ének a bárókisasszonyról* s ez prédikál komolyan, de nem komoran mindnyájunk számára a *Magyar ég alatt*.

Nagyon jó nekünk «érdek nélkül tetsző» módon meglátnunk már egyszer, hogy a magyar népfilozófia testbe ágyazott lelkiség, nyelve a kézzel foghatóság szimboliztikájának a dadogása, természetfilozófiája túljutott a démonok mithológiáján — és egyedül mi vagyunk a bűnösök benne, ha mind eddig még nem ragadhatta meg az égből felé nyúló kegyelem kezét.

*

Böszörményi Jenő novellái tetszenek, akárcsak a Bartók-Kodály népdalgyűjteményei és a rajtuk épülő, vagy helyesebben belőlük feslő muzsika. Legyen szabad nekünk ebben a második örvendetes tényben a magyar intelligencia rekonvaleszkáló életigenlésének egyik szerény, de biztos és biztató jelét látnunk. Karácsony Sándor.

Markovits Rodion: Szibériai Garnizon. (Genius.) Markovits különösen a szibériai, amurparti fogolytáborban történeteket villantja föl feledhetetlenül,

mindig azt a realista módszert alkalmazva, amely aránylag csekély jelentőségű események mozaikjából érzékelteti a világ összes forrongó erőt. Pom-páni alakul ki külön társadalom a fogolytábor tömegéből, nem egyszer meglepő, de mindig meggyőző törvényszerűség szerint. Az összesség a regény legjobb fejezeteiben ép oly világosan érzékelhető, mint a különálló ember. Mit csinált a fogoly a táborban, erre, ha nem is egészen őszinte és kimerítő, de érdekes választ kapunk. Egy hazulról elszakadt s mégsem elszakadt társadalom ez, amely minél erősebb szálakkal igyekszik otthonába vissza-kapcsolódní. Megunja az ananászt és az Amur lazacát, amivel disznót hizlalnak, de nem unja meg a lovagias ügyeket, mert ez az otthoni katonáskodásra emlékeztet. Vagy mit szólnak a fogolytiszték érzéki életének mesteri művészettel sejtetett meg-mob-lásához, amely a barakkszínház körül tombol? Szép és érdekes Krasznójarszk üzleti élete megindulásának rajza, a bankok, az ipar, a kereskedelem nyüzsgése Kolcsák Szibériájának kellős közepén. Markovits nem beszél a foglyok szenvedéseiről, hazavágyásukról, csak arról, mit tesznek hányatott útjukon, de e cselekedetek mögött kiérezzük a cselekedetek rugóját. A hűvös, kissé ironikus stílus azt igyekszik érzékeltetni, mily törpe az egyén a közösségben. Túlzásba téved. Az egyéniség nem csak szám, de bizonyos vonatkozásban lehet szám is. Lehet magánosság és lehet közösség, a kettő nem zárja ki egymást. Ez az, amit Markovits nem mindig lát meg, erre vall főhősének homályos modellálása is. Az még hagyján, hogy ennek nevét elhallgatja, személytelenül szerepelteti. A névtelenség-nél nagyobb baj, hogy egyáltalán

nem látjuk. Nem olyan, mint az a katonája, akinek félarcát ellőtték a harc-téren. Ennek egyáltalán nincsen arca, de még uniformisa sincsen. Lehet, hogy szemérmesen önmagát bujtatta e név-telenbe a szerző, de ezt a szemérem-érzést, le kellett volna győznie. Semmi-féle jellege sem alakul ki a hosszú történet folyamán. Talán összefügg ezzel, hogy a szerző kollektív riportregény-nek nevezi első művét. Lehet, hogy az, amit elmond, valóban megtörtént, de homályos főalakjának vékony szálára fűzve, úgy hatnak az események, mint szörnyű súlyok, olyan a regény, mint egy hajó, amely megfeneklik mielőtt kikötőbe érne. Amit éreztetni akart, nem érezteti elég bátran, nem elég mélyen, nem elég szuggesztíven. Jel-leget elmosó kaleidoszkópba néztünk, nem képtáron haladtunk át. Kevés marad meg belőle. Ezt a benyomást fokozza a regény hebehurgya befeje-zése. Véglgyengülés ez, nem betelje-sülés.

Marconnay Tibor.

Szívárvány. (Novellák, rajzok. Irta : Papp Jánosy Béla, Kolozsvár, 1929.) Történeti novellák, rajzok (A császár bora, Csóktól a keresztig) váltakoznak a könyvben hangulatos modern tárgyú elbeszélésekkel. *A halál a bölcső felett* szép elmélkedés. Poétikus elgondolású az *Orgonaszó*, amely egy étellel meghasonlott emberkerülő művésznak a lelki megnyugváshoz visszatérését vázolja. Jánossyt azonban legjobban jellemzik az apró rajzok. Ezekben humorosan vagy erős szatírával a mindennapi élet ferdeségeit, az emberek apró csetléseit-botlásait írja meg. Ilyen: *A tanár úr meghal*, *Sárika diplomája*, *A fiam*, *a Kutyaadó* és a többiek. Világosan, józanul gondolkozó fej, meleg szív van mindenik mögött.

Mihály László.

Hibaigazítás. A *Napkelet* legutóbbi számának 831. lapján a 21. sorban «szégyenpecsenyét» helyett «szégyenpecsét» olvasandó.

Harsányi Kálmán.

(1876—1929.)

Könnyű volt a koporsó és nehéz az élet, amelyet június első vasárnapján örök nyughelyére kísértünk. A szenvedés, mint jó tanár, összefoglaltatta Harsányi Kálmánnal, amit öt évtizeden át tanított neki: hosszú betegséggel vizsgáztatta, súlyos gondok tételét adta fel neki. S ő úgy halt meg, ahogy élt. Lassú testi pusztulása fölött éber tudat; «utánam az özönvíz» méretű gondjai fölött zárt ajak: mindent tudva és jajtalan állt a halál elé, mint az élet elé is. Neki élet és halál egyformán próba volt.

Megint megállt egy aszkétaszív s megint elesett egy, a szellem dacosai közül. Azok közé tartozott, akik méltó martírumot keresve lézengenek a mértékletes önfeláldozásnak ebben a langyos világában. Élő anakronizmus volt. Két év előtt, amikor tanulmányt írtam róla, ez ütött meg az első sorában s ezt éreztem az utolsó után. Minden kor eldob, visszaszorít egy csomó emberi vonást, csakhogy a maga életstílusát hangsúlyozza. Harsányi Kálmánban ezek az eldobott vonások álltak ragyogó emberségbe. Senki sem volt elhagyottabb a kortársai közt, mint ő. Ha ma indulna, talán más pálya várna rá. Amikor indult, pontosan azt nem akarták az emberek, amit ő.

Amíg a fölfelé szegzett tekintetnek s a makulátlan tollnak becsülete lesz, irodalomtörténeti helye megmarad. Mégis tragikus író. Műve nem áll arányban emberi méreteivel. Némely folyót minden víz duzzaszt, mástól minden víz elszalad. A kor költői légköre s lehetőségei voltak olyanok, hogy szárnyait nem nyithatta egészen ki s ballasztjait sem dobhatta el.

Ereje: tisztelte a nagy koncepciót; a kifejezés abszolút összhangját kereste s az ideákat legmagasabb fogalmazásukban érintette csak. Fogyatkozása: nem kelthette az életszerűség illuzióját, nem volt forma-teremtő talantum s az emberlélek szöttezésében nem minden színre volt szeme.

Minden műfajban érdemeset alkotott. Lírája a legbecsesebb. Szereti a tiszta zengést, a szeplőtlen megjelenést. Háborúelőtti verseiben van valami parnasszien, későbbi versei szonátaszerűen megkomponálttá válnak, visszatérő témával, szinte túlságosan zenei hangszereléssel. Legadekvátabb kifejezés formája: a kozmikus visszhangú filozófiai líra. Drámája, az Ellák, eszmei elgondolásában egyike az új irodalom legértékesebb alkotásainak, de kifejezésében van valami iskolás óvatosság, a poéta doctus érzik rajta. Regénye, a Kristálynézők, a magyar irodalom egyik legsajátosabb könyve. Imponál benne az a férfias bátorság, mellyel már a háború előtt a magyarság és Budapest helyzetét látni merte. Könyvének az írói elgondolásával azonban bajos egyetérteni. A szimbolizmus túltengését, az ábrázolás életszerűtlenségét nem mentheti a realizmussal szembeszegült művészfelfogás. Első könyve: a Tölgylevél című verses regény, a természetre ocsúdó, fiatal lélek borzongása.

Mint kritikus rendkívüli képzettségével, színpadi jártasságával s szókimondásával különösen a színházi kritikát termékenyítette meg. Calderon,

Balzac, Shakespeare hivatott fordítója, a spanyol irodalom legnagyobb magyar ismerője volt.

Írásainak az értékelése ingadozni fog. Kora izlésétől egy eszmeibb kor izléséhez fellebbez. Máris közelebb kerültünk hozzá. Új szempontok érnek, amelyek talán a mi ítéletünkön túl is igazolni fogják.

Tisztálkodás őt olvasni. Sokan és soká térnek még vissza könyveihez. Akikhez nem térhetünk vissza: az ember, aki több volt, mint műve. Bizony-ságot teszek erkölcsi nagysága, engem gyakran megszegényítő nagylelkűsége mellett. Nem ismertem férfit, aki ilyen konokul csüggött volna az örök dolgo-kon s túl a társadalmi hierarchiakon, ennyire szellemük szerint mérte volna az embereket. Csökevényeiben sem volt meg benne a legtöbb írótehetség védő agyafurtsága. Nem látta, vagy nem akarta látni az ideák személyi horgonyait. Ami másnak megfejthető frázis volt, neki sorvasztó eszme maradt. Ki tisztelte úgy az írott szót, mint ő? Robotfilléreiből csodálatos könyvtárat gyűjtött s ebbe a könyvtárba nem került kötetlen könyv akkor sem, amikor neki magá-nak nem maradt gondmentes éjtszakája. Tudta, hogy meg kell hálnia s együtt akarta látni műveit. Könyvkiadásába belebukott. Minden verem póruljárt csillagásza, minden szélmalom összetört Don Quijoteja hitelezőkre hagyta vagyonát s a közismert magyar hálára gyermekeit.

Gondolkozom rajt', mi lehetett a legtöbb, amit ez a Krisztus-arcú ember megért. Karosszékeben ülve, a halált várva, szeme előtt félig kész műve csorbáival s szívében a közelgő terminussal, talán volt egy pillanata, melyben élete külső reménytelensége s belső végzetszerűsége egyszerre suhant át rajta. A Parancs, amelyhez hű volt s a Hely, amely a hűséget kipróbálta, a helyt-állók reménytelen diadalérzetében ölelkezett össze. Egy keresztény pillanat: talán ez volt a legtöbb, amit megért.

Ő volt az egyetlen író, aki bírálatom kemény szavait sem utasította vissza, sőt barátságába fogadott értük. E nekrológ sem akarja hízelgéssel vagy elhall-gatással sérteni emlékezetét. Harsányi Kálmánra rágondolok és újra érzem, hogy az igazság eljegyzettjeit csak egyféle kegyelet tiszteli meg: a kritika.

Németh László.

A Jókai síremlék leleplezése.

Június hó 2-án délelőtt lélekemelő ünnepség keretében leplezték le a kerepesi temetőben Jókai Mór síremlékét. A magyarság régi tartozását róttá le ezzel az emlékművel és ünneppel. Évek hosszú sora mult el Jókai halála óta és még mindig csak egyszerű fejfa jelölte annak sírját, aki milliók és újra milliók lelkét tette és teszi még ma is neme-sebbé, gazdagabbá. Az országos gyűj-tést, amelynek során a legtöbbet a magyar ifjúság áldozta, a szobor költ-ségei majdnem teljesen felemésztették, multak az évek és a sír díszlten ma-radt. Valóban szegyenletes meglepedke-zés volt annak a nemzedéknek részéről, amelyet Jókai annyi kincsel ajándé-kozott meg. Gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszteré az érdem, hogy ez a lehetetlen állapot végre véget ért s hogy ma a síron

díszes emlékmű emelkedik, mely *Fü-redi* Richard és *Lechner* Jenő sikerült alkotása és méltán rója le a nemzet kegyeletét.

Az ünnepélyen ugyancsak gróf Kle-belsberg Kunó, akinek nagyarányú kultúrpolitikáját a magyar történelmi-ség szerves gondolata állandóan szí-nezi, ebből a szempontból meglepően találó jellemzést adott Jókai jelentő-ségéről, amidőn a következőket mon-dotta:

«— Jókai a többi között a maga gyö-nyörű munkás életét mindvégig követ-kezetesen élte le. Nagy szelleme, hatal-mas poézise mindvégig egy irányban haladt. Utána hatalmas, nagy életmű maradt, amely örök értéke a magyar nemzetnek.

— Amikor irodalmi munkásságát megkezdte, szerte Európában a klasszi-cizmus után mindenütt felébredt a romantikus korszak és benne a tör-

ténelmi érzék. Németországban, Franciaországban és másutt is mindenfelé építészek rekonstruálták a régi kastélyokat és lovagvárakat, történészek pedig a levéltárakból feltámasztották a nemzeti multat.

— Hazánkban a műemlékeket fel-dúlta a török, a levéltárakat is elpusztította, sem az építészek, sem a levéltárak kutatójának nem volt módja a történelmi multat feltámasztani. Nálunk ezt a rekonstruáló munkát az építész helyett is, a történész helyett is Jókai hatalmas szelleme végezte el. Elvégezte történelmi regényeiben, amelyek feltárják Magyarország történelmének különböző korszakait és ezeknek a korszakoknak történelmi emlékeit. A Jókai szelleme azonban nem állt itt meg: a mult, a történet vázolatán túl is elment és bepillantást engedett a magyar jövőbe is. Tatrangi Dávid hatalmas alakjában a magyar ideált állította elénk, azt a magyar embert, aki a tudás, a művelődés, a kultúra erejével veszi fel a harcot, a magyar nemzet ellenségeivel szemben. Ez lesz a mi eszményünk, ezt fogjuk követni mi és a mi utánunk eljövendő magyarok, a munkára, ha kell, áldozatra kész magyar nemzedék.»

A Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-társaság nevében Berzeviczy Albert mondott jelentős beszédet. Felkesen ünnepelte Jókaiiban a magyar ifjúság lelkét, mert

«Jókai az ifjúság költője volt, a magyar ifjúságé s az a nemzedék, amely megszűnnék felkesedni azért, amit ő írt, vagy nem volna fiatal, vagy nem volna magyar!»

Aztán rámutatott gróf Klebelsberg érdemeire, hogy mint a nemzet mandatariausa lehetővé tette a régi tartozás lerovását és ezt a szép ünnepet.

És amint végigfutott szemünk az ünneplők megilletődött seregén, amelynek élén a kormányzó is megjelent, amelyben a felsőház, képviselőház és úgyszólván az összes magyar kulturális egyesületek és társulatok képviselve voltak, meg kellett éreznünk, hogy ez az ünnep valóban szívből fakadó és őszinte ünnep volt, benne az egész nemzet rajongó szeretete és csodálata járult a nagy mesemondó színe elé. Tanúsága volt annak, hogy Jókai jóslata beteljesedett, mert igazságot állított akkor, amidőn ezt a néhány sort írta, melyet a síremlék aranyos betűkkel hirdet:

«Ami bennem lélek, veletek megy, ott fog köztetek lenni mindig, meg-

találsz virágaid között, mikor elheravadnak, megtalálsz a falevélben, mikor lehull, meghallasz az esti harangzóban, mikor elenyészik s mikor megemlékezel rólam, mindig arccal szemközt fogok veled állani.» — r.

Tudományos élet.

A Magyar Történelmi Társulat május utolsó napján tartotta évi közgyűlését, amelyen Klebelsberg gróf kultuszminiszter, a Társulat elnöke, eleven áttekintést adott a mult évek munkájáról s egyúttal ismét új programot is a közeljövő feladataira nézve. Hóman és Szekfű összefoglaló magyar története kapcsán a művelt magyar közönség meglepődéssel fogja látni a haladást, amelyet a magyar történettudomány mind anyaggyűjtésben, mind a szempontok megválogatásában az utolsó emberöltőben felmutathatott. A Történelmi Társulat újkori forráskiadványai, amelyeket tudományos szempontból és formailag is kész összefoglaló feldolgozások kísérnek, szintén szélesebbkörű érdeklődésre tarthatnak számot. A mult évtizedekben világszerte erősen szaktudományá kezdett válni a történetírás a nagyközönség szemében; örvendetes jelenség az, hogy amint a külföldi, úgy a hazai történetírás is kezdi már megtalálni útját a művelt olvasóközönséghez, amelyet nemzeti önismeretre van hivatva tanítani.

A Társulat, az összeomlás után az újabb kor feldolgozását épen azért tűzte ki időrendben első feladatául, hogy a nagyközönséghez közelebbálljék időkről nyújthasson olvasható s élvezhető munkákat. A régebbi korszakoknak különösen a művelődéstörténet szempontjából való feldolgozására szintén elérkezettnek látja most már az időt Klebelsberg gróf. A külföldi szaktudomány talán még nagyobb mértékben használhatja a régebbi magyar korszakok művelődéstörténelmi anyagát összehasonlító céljaira, mint az újabb magyar történet bármily kimagasló részleteinek adatait és nekünk magunknak is elsőrendű aktuális feladatunk, hogy kulturális multunkra az idegen népek figyelmét felhívjuk. Klebelsberg gróf beszámolt az előkészítő munkákról a magyar jogtörténet emlékeinek kiadása körül, valamint a tervekről művészet-történelmi kiadványokat illetőleg is, amelyek párhuzamosan kísérik az Akadémia által újabban programba

vett «Vigyázó-ásatásokat», a török időkben a föld alá került építészeti emlékeink tervszerű feltárását.

Klebelsberg gr. beszédének sikerét már eleve biztosította az, hogy eredményekre mutathatót rá és célkitűzéseiben is pozitív programot adott. Tudományos feladatokhoz — mondta — idő kell, hiszen az újkori forráskiadványok munkáinak megindulásától is csaknem egy évtizednek kellett eltelnie, hogy a kötetek sorozata az utolsó években napvilágot láthasson. Ugy jogtörténeti téren (régí törvényeink hiteles szövegeinek kritikai kiadásával, jogtörténeti olvasókönyv közrebocsátásával), mint művészettörténeti téren (a kutatómunka megszervezésével) évtizedekre való előrelátásról tanuskodik Klebelsberg gr. elnöki programja.

A külföldi kapcsolatok ápolására különben levelezőtagsági helyeket szervezett a Történelmi Társulat, amely tagságokra nemzetünk és történettudományunk iránt rokonszenvet és érdeklődést mutató idegen tudósokat kíván megválasztani. Oly gondolat, amely bizonyára kedves üzenet lesz távoli jóakaróink számára és állandó jele hálás megemlékezésünknek. Lengyel, olasz, német, osztrák, francia, angol tudósok közül mintegy húsznak szavazta meg a Társulat ezúttal ez üdvözlő üzenetet; aránylag különösen sok lengyelnek, emlékeül a példátlanul meleg fogadtatásnak, amellyel a Történelmi Társulat kiküldötte a közelmúltban Lengyelországban a tudományos körök részéről találkoztak.

Ugyanezen a közgyűlésen tartotta *Gyalokay Jenő ezredes, történetíró* előadását *Bethlen Gáborról, mint hadvezérről*. Valóban osztatlan érdeklődés kísérte szakember s laikus érdeklődő részéről egyaránt. Tárgyilagosságot, szakszerűséget, változatos szempontokat fordulatingos előadással egyesítve ritkán hallunk tudományos helyeken s a kísérő tetszésnyilvánítás mutatja, hogy az előadónak érdemes fáradságot vennie arra, hogy az előadás formájára nagyobb gondot fordítson a szokásosnál. A természetes, folyékony, szabad előadás mindig erősebben leköti a közönség figyelmét, mint a többnyire léleknélküli felolvasás. Nem csupán önmagának aratja a sikert az előadó, hanem a helynek is, ahol szerepel; a tudományos gyűlések népszerűsítésének egyik leghatékonyabb módja ez. *Gyalokay Bethlen 1626. évi hadjárata*hoz fűzte bíráló megjegyzéseit, amely

hadjárataiban a korszak legnagyobb hírében álló hadvezérével, Wallenstein-nel került szembe a fejedelem serege. Diplomáciai fogásokkal vegyített katonai diszpozíciók folytán sikerült Bethlennek oly helyzetet teremtenie, hogy ellenfelének serege demoralizálva sietett ki előle az országból. Nagyobb ütközetre nem került sor, mert Bethlen kerülte azt, még gyöngébb volt s kerülté azután Wallenstein is, amikor helyzete kedvezőtlenebbé vált. Épen a magyar hadviselésnél oly ritka számító ész, mely nem a vakmerő nekirohanásban keresi minden áron dicsőségét, hanem az ellenfélnek bármilyen módon való megsemmisítésében látja feladatát, ezt becsüli főként Bethlenben a mai hadtörténeti irodalom; a hideg nyugalmat, megfontolást, saját erejének kímélését, fölényes irányítását nemcsak saját maga, hanem az ellenfél lépéseinek is. Ha Wallenstein végül önmagától is fel nem adta volna a küzdelmet és csatát kockáztatott volna, Bethlen győzelme alig lehetett volna kétséges és az erdélyi fejedelem nevének ma világszerte a harmincéves háború legnagyobb hadvezéreinek sorában emlegetnék. Sz. M.

James Joyce Ulysses-e és az új angol regény.

Ha volt irodalmi mű, amelyet az utóbbi időben komolyan üldöztek, minden elképzelhető formában, a cenzori betiltástól a nyilvános elégetésig, ez az ír származású angol regényíró James Joyce regénye, az *Ulysses* volt. Mondjuk meg azt is, hogy soha könyvet méltatlanabb üldözés nem ért, mint ezt. Ma már kétségtelen, hogy az újabb idők legjelentősebb irodalomtörténeti eseménye új formát teremtett, új lehetőségeket nyitott az angol regény számára.

Az a vád, hogy Joyce regényében obszcenitások vannak. Igaz, hogy vannak, de csak annyiban és olyan mértékben és vonatkozásban, mint *Swift* Gulliverjében, vagy hogy még messzebb menjünk vissza, *Rabelais* Gargantua és Pautagrueljében, amely bizonyára szintén volt némi hatással Joycera az *Ulysses* megírásában; vagy azokban az egyházi casuista művekben, amelyek nem irtózhat benézni a posványba, hogy az emberi lélek titkait kutatva, megtisztíthatóak és megigazuláshoz segítették. Joyce foglalkozik regényében a mai ember sexuális ösztöneivel és

problémáival, de semmivel sem kirívóbban vagy nagyobb mértékben, mint egyéb testi és lelki funkcióival és semmi esetre sem abban az értelemben és modorban, mint a ma divatos könnyű francia regények, amelyekben ezen van minden hangsúly.

Az obszcenitások és sexuális kérdések fejtegetése és feltárása mindenestre veszedelmet jelenthet a tömegek és a fiatal olvasók számára, azonban az Ulyssesre mindent el lehet mondani, csak azt nem, hogy tömegcikk s hogy fiatalok könnyed szórakoztató olvasmánya. Sőt épen ellenkezőleg: a legnehezebb olvasmány, teljesen fegyelmezett gondolkodású és föltétlenül nagyműveltségű olvasót föltételez. Aki ezek nélkül a föltételek nélkül veszi kezébe az Ulyssset, az nem jut tovább a negyedik oldalnál. Akkor únottan, értetlenül és bosszúsán csapja le a könyvet, amelynek többi hétszáz sűrűn telenyomatott nagy oldala olvasatlanul marad.

Az bizonyos, hogy az *Ulysses*ben nem történik semmi olyan különös, izgalmas esemény, amely az érdekes utópiákhoz, a színes és mozgalmas kalandokhoz szoktatott angol olvasót lekötéhné. A hétszázoldalas hatalmas kötet mindössze egy nap története reggeltől-estig, szabályosan reggel nyolc órától éjjel három óráig. Ez alatt az idő alatt nem igen történhetnek világrengető események Dublin-ben, ahol a regény játszik és főképen olyan köznapi lelkű, átlag nyárspolgár életében, mint a regény hőse, Leopold Bloom, valami magyarországi zsidó fia, afféle kis *bussines man*, akihez mint teljes ellentét Stephen Dedalus, a fiatal, szkeptikus entellektüel csatlakozik.

Ennek a Dedalusnak a történetét már megírta Joyce egyik előző regényében (*Egy művész arcképe ifjú korában*), amely mintegy előjátéka az Ulyssesnek. Stephen Dedalus legnagyobb részében önéletrajz; az író a saját családját, a saját környezetét, emlékeit adja ebben a regényben. Őt is a jezsuiták nevelték, mint a fiatal Stephent, aki később épen úgy Párizsban folytatta tanulmányait, mint annak idején Joyce. A fiatal Stephenben művészhajlamok vannak. Ő az inaktív álmodozó, aki a maga zárt és képzelt világába vonulva, távol marad a köznapi tülekedésektől, azoktól az érdekektől és étvágyaktól, amelyek az átlagember cselekedeteit irányítják. Ugyan-ebben az értelemben kerül az *Ulysses*-

ben Dedalus Bloom mellé, aki a cselekvés, a kicsinyes érdekek, a köznapi tülekedés embere.

Bloom úrral aztán végigéljük Dublin egy hétköznapiját. A regényben lépésről-lépésre követhetjük attól a pillanattól, amikor reggel fölkel, kimegy a közös hálószobából, ahol feleségét félálomban hagyja, a konyháig, ahová azért csoszog ki, hogy elkészítse a reggelit. Lemegy a mézáróshoz, hogy májat vásároljon a reggelihez. Belekerül az utca forgatagába. Visszatér. A lépcsőn egy szolgálóval találkozik. Elkészíti a felesége reggelijét. Míg az asszonnyal beszélget, a tűzhelyen felejtett máj odaég. Bloom úr visszarohan a konyhába. Közben észreveszi, hogy eljárt az idő és el kell indulnia, mert tizenegy órákor egy temetésen kell résztvennie. Megjelenik a temetésen, ahol Stephen Dedalussal találkozik. Azután következik a nap többi eseménye: látogatás a szerkesztőségben, ebéd egy polgári vendéglőben, látogatás a nyilvános könyvtárban, ahonnan könyvet kell hazavinnie feleségének, a plage, a szülészeti klinika, ahol egy barátnője sorsa iránt érdeklődik, azután a prostituáltak negyede, ahol betér egy mulatóba, lerészegszik s az alkoholtól és a fáradtságtól komor mámorba merül, újabb találkozás Stephen Dedalussal, akivel együtt hagyja el a lebűjt s akivel napjának két utolsó óráját ismét együtt tölti. Azután hazatér, zavaros, mély álomba merül s a legképtelenebb álmolátások kísérték. A könyv utolsó fejezete az asszony hosszú, belső monológja, akit férje hazatérése fölébresztett s aki nem tud többé elaludni.

De ez tulajdonképen csak a váza a regénynek. Ez a vérszegény keret tele van a legkülönbözőbb alakokkal, apró és a legaprólékosabb részletezéssel rajzolt eseményekkel, leírásokkal, beszélgetésekkel, amelyek leggyakrabban lát-szólag alig is vannak egymással összefüggésben. Nem egyszer úgy érezzük, hogy a könyv tizennyolc fejezete ugyanannyi különálló novella, amelyek között csak Bloom személye hoz létre valami laza összefüggést. Sőt az egyes fejezetek is részekre szakadnak. A regény tele van regénybe szorosan nem tartozó elemekkel. Az egyes alakok gyakran csak az író érzelmességének, intelligenciájának és lirizmusának hordozói. A beszélgetések nemcsak arra valók, hogy az eseményeket továbbvigyék vagy az alakokat jellemezzék,

hanem valóságos platói párbeszédnek formájában tartott filozófiai essay-ek, teológiai fejtegetések, irodalmi kritikák, politikai szatírák, vagy tudományos elméletek megvitatásai. De ezek a különálló és tulajdonképpen önmagukban zárt, szinte öncélú darabok olyan művészzel vannak beleszőve az egészbe, annyira hozzátartoznak a regény cselekményéhez, atmoszférájához, hogy valamennyit teljesen elválaszthatatlannak érezzük tőle. Egy nap történetében épen úgy benne zsong itt az egész mai emberiség, az egész mai egyetemes élet rezonanciája, mint a kis kagyló odvában az egész tenger dallama. Épen ez a nagy zsúfoltság, ez a nagy változatosság adja a regénynek azt az életsűrűséget, amely ilyen mértékben nincs meg talán a világ-irodalom egyetlen művében, még a realista irányzat legművészeiből alkotásaiban sem.

De nemcsak párbeszédnek vannak Joyce regényében, hanem szüntelenül visszatérő magánbeszélgetések is. — A szerző teljes hűséggel akarja megmutatni a gondolatok születését és kialakulását. Ezért szinte másodpernyi egymásutánban, vagy szoros és mégis összefüggéstelen egymásmellettségben fotográfálja le a gondolatok elemeit, mint valami rendkívül érzékeny filmre. Láttuk már ezt az eljárást a *Különös köztétkban* O' Neilnek a Vígszínházban bemutatott drámájában, amelyet az *Ulysses* időrendben megelőzött. Ezek a gondolatredékek néha egészen töredékes szavakban jutnak kifejezésre, amelyek gyakran már előző fejezetekben történt események visszhangjai és csak ezeken az eseményeken keresztül érthetők meg. Ebben a hatalmas, 700 oldalas kötetben nincs tehát egyetlen fölösleges szó sem. Minden, látszólag egészen jelentéktelen megjegyzésnek meg van a maga közelebbi vagy távolabbi összefüggése s a regény végtelen és kúsza szövevénye tulajdonképpen a leggondosabban felépített rendszer, amelyen rendszernek Joyce magát az életet is tartja. Épen ez a rendkívül finom és következetesen keresztülvitt összefüggőség teszi olyan nehézé az *Ulysses* olvasását. Itt el kell olvasni mindent, pontosan, feszült figyelemmel, semmit át nem ugorva és éles emlékezőtehetséggel kell megőrizni az olvasottakat, mert a következő fejezetek nem egyszer csak az előző fejezetek valamelyik, merőben jelentéktelennek tartott részletéből érthetők meg.

Megnehezíti az olvasást az is, hogy az *Ulysses* minden fejezetének a többitől erősen elütő, egyéni karaktere és stílusa van. A különböző képek leírásánál, a szüntelen változó atmoszféra élénkebb érzékeltetése céljából az előadás hangja is folyton változik. Vannak tömör és súlyos részek. Az egyik fejezetet szinte a középkori krónikák lapidáris vaskosságával írta meg Joyce. Egy másik fejezetben, ahol szentimentális és képzelgő fiatal leányokról van szó, a hamis romantika keresettségét próbálta alkalmazni. Ahol összefüggéstelen asszociációkat, kúsza gondolat sorokat érzékeltet, ott elhagy minden központozást, semmi sem választja el egymástól a gondolatredékeket, megállás nélkül áradnak ezek néha oldalakon keresztül s külsőleg is érzékeltetik az összefüggéstelenséget és folytonosságot. Joyce egyik kritikusa szerint olyan ez a regény, mint a sakk-tábla. Az a néző, aki nem ismeri teljesen a játékszabályt, értetlenül bámulja az alakok sokféleségét és indokolatlan, kúsza helyváltoztatásukat a tábla világos és sötét mezőin. De ha bele tud látni a játék titkába és élesen kezdi figyelni a mozdulatokat, akkor egyszerre világossá lesz előtte a játék művészi szabályossága és szigorú logikája.

Joyce az *Ulysses*ben a mai köznapi, materialista gondolkodású átlagember szatiráját írta meg és erre a célra egészen különös formát választott. Regénye nemcsak a mai banális lény, hanem párhuzamosan az antik hős szatirája is, mert az *Ulysses* modern regény, mesében paródiája az Odysseának. Valéry *Larbaud*, az angol regényíró barátja és művének legjobb ismerője meggyőző erővel mutatja ki a párhuzamokat és szimbolikus összefüggéseket Joyce regénye és Homeros remekműve között. Stephen Dedalusnak Telemachos felel meg az Odysseában, Leopold Bloom Odysseus, aki a keleti forrásokból átvett költeményben bizonyára a feníciai típust képviselte. Innen a regény hőséneke személtésége is. Az *Ulysses* szerkezetében is híven követi az Odysseát. A regény három első fejezete Stephen Dedaluszal foglalkozik, mint ahogyan az Odysseában sincs szó az első fejezetekben magáról a hősről. Bloom is száműzöttnek érzi magát Irországban, akár a bolygó Odysseus is visszavágyik igazi hazájába. Kalandjai a középső részben játszódnak le. Bloom is tizenkét

kalandon megy át, amelyeket bizonyos, szimbolikus vonatkozásban mind párhuzamba lehet állítani Odysseus valamelyik kalandjával. Az *Odyssea* utolsó része a *Hazatérés* (*Νόστος*), amelynek teljesen megfelelő az *Ulysse* három utolsó fejezete, Bloom úr hazatérése otthon várakozó feleségéhez.

Az sem egészen véletlen, hogy Joyce az antik hős paródiáját választotta a mai átlagember szatirizálására. Meg akarta mutatni ezzel azt a nagy összefüggést, amely a mai emberi lelket a régihez fűzi, szemléltetni akarta, hogy a mai ember tulajdonképpen nem nagy eltérést mutató változata az örök embernek és meggyőző illusztrációja az emberi intelligencia állandóságának.

Joyce regénye hatalmas ironikus szimfóniája a mai ember lelkeségének, moralitásának, intelligenciájának és fiziológiájának. A szerző a nagy casuisták merészségével tárgyalja témáját, mit sem törődve azzal, hogy angolul ír és nem latinul. Nincs is művének semmi angol jellegzetessége. Az *Ulysses* azok közé a nagy epikus művek közé tartozik, melyeket az egész emberiség számára írtak. És mégis új utat jelöl az angol regény számára. Az angol regény *Fieldingtől* *Wellsig*, *Dickenstől* *Galsworthyig* és *Thackeraytól* *Henry Jamesig* társadalmi regény volt. Joycénál a gondolkodás folyamatának érzékeltetésére helyeződik át a leírás súlya. A társadalom, mint kollektív valóság, nem fontos. Az egyén rejtett és belső folyamatai lépnek előtérbe. A társadalom és a külvilág ezeknek a rejtett ösztönöknek tükröződésében, vagy mint ezeknek megindítója, determinálója jelenik meg. Teljesen megváltozik ehhez képest a leírás és előadásmódja is. Az író a legaprólékosabb részleteket, a legkisebb színárnyalatok és érzelemrezdülések szimultán egymásmelletti-ségét rezegetti el az olvasó előtt, akár a pointilista festő, akinek képe közelről kis színpontok kúszva zürzavara, de mennél távolabbról szemléljük a képet, annál beszédesebben és kifejezőbben bontakozik ki a széteső színek tömegéből az ábrázolt tárgy egysége. Ugyanígy van ez Joyce regényénél is. Eleinte érthetetlenek, zavarosnak tetszik, de mennél tovább haladunk benne előre, annál világosabban látjuk az egésznek biztos cél felé törekvő, szigorú tervszerűségét. És ugyanez az eset azoknál az újabb angol regényíróknál — itt csak *Virginea Wolff*, *Dorothy Richardson* és *Aldous Huxley* nevét emlí-

tem — akik épen olyan pointilista művészettel és épen olyan merész szókimondással próbálják elénk tárni az emberi lélek csúcsait és mélységeit, mint *Joyce* az *Ulysses*ben.

Kállay Miklós.

A németalföldi városok képe.

Van-e a kis Németalföld városainak valami különleges, egyéni képe és ha igen, milyen vonások mutathatók ki benne? Olyan kérdés, amely mindazok előtt felvetődik, akik a városokban képtárakon, múzeumokon, jó szállodákon, mulatóhelyeken és kirándulásokon kívül mást is keresnek. Kutatják pedig a városok egyéniségét, sajátosságát, hogy azt ne mondjam, a lelkét. Nem a bölcséleti értelemben vett lelket, hanem azt a sajátos valamit, ami a távolról jövőt megragadja, falai között az időzést kellemessé teszi s amit az egyszerű ember úgy feje ki: szép város, érdemes meglátogatni.

Hollandia földje nemcsak külön táj, hanem városai is teljesen különböznek a szomszédos országok hasonló településeitől. Az első és legfeltűnőbb vonásuk talán az, hogy a közlekedés több közegeben történik, mint azt mi, Középeurópa lakói megszoktuk. Nálunk minden az utcán jön és megy. Itt hozzák be a faluról a zöldséget, az állomásról a tüzelőanyagot, a közeli bányából a homokot, itt gördül a villamos mellett az autó s így tovább.

Nem úgy Németalföldön. Minden valamire való város — hamarjában egy tucatot tudnék elszámolni — csatornákkal van át- meg átszöve. Maga a szép főváros, Den Haag sem kivétel. Vizük förtelmesen piszkos és büzös ugyan, de ez nem számít semmit. Uszály, dereglye, motoros csónak egymást hajtja. Az egyik üresen, terhétől már megszabadulva siklik, a másik ellenben alig vánszorog. Tömegcikkkel (homok, téglá, koksz) van tele. Ily módon a csatornák az utcákat tetemesen tehermentesítik. Valamiképpen azt a szerepet töltik be, mint a mi nagy bérpalotáinkban a hátsó, ú. n. cselédlépcső. Ennek következtében az utcák sokkal szebbek, tisztábbak. Valósággal vasárnapi köntösbe vannak mindig öltözve.

A második feltűnő vonás a mi szomorú bérkaszárnányaink ügyszólván teljes hiánya. Néhány újabb keletű áruházat leszámítva, alig találunk egész Hollandiában négyemeletes épületet.

A legtöbb kétemeletes. Ennek következménye, hogy az utcák barátságosabbak, világosabbak. A szűk sikátorok ily módon nem válnak hátborzongatóvá. Nőveli barátságos képüket még a nagy, mindig tiszta s csipkefüggönnyel díszített ablakok nagy száma. Csendes, tiszta utcákban szinte páratlan a hatásuk. Az igazi tipikus hollandi ablak két táblás. Az alsó a felsőnek mintegy háromszorosa. Se befelé, se kifelé nem nyitható, hanem az alsó rész a felső mögött feltolható. Kényelmes és praktikus. Nem veszélyezteti az utcán járók biztonságát s nem foglal el helyet a szobából, amelynek minden talpalatnyi része megbecsülhetetlen érték.

A házak majdnem kivétel nélkül vöröses téglából épültek. Ennek nagysága kisebb, mint a miénk s erősebb az összeállítása. Közéit fehéres ragasztóanyag köti össze. Ez a két szín: nevezetesen a tompa vörös és a fehér olyan jellemző Németalföld városaira, mint Északoroszországra a faházak. Tagadhatatlan, hogy a holland égbolt alatt jó a hatásuk.

A házak nem nagyok. A németalföldi ember nem szereti a tömeglakást. Úgy gondolom, hogy számára az otthon a szentélyhez hasonló. Ezért minden egyes lakásnak már az utcáról külön bejárója van. Réánk kissé különösen hat, amikor a két család számára épült egymeletes épületbe az utcáról külön ajtó vezet. S hozzá még a két ajtó egymásmellett van. A kettő együttvéve sem akkora, mint nálunk a hasonló lakások kapuja. Természetes ezek után, hogy ismeretlen a portás, a kapupénz, no meg egy csomó gormbaság.

Bolyongásaim közepette egyet azonban sohasem tudtam megérteni. Bármerre jártam az a kis országban, akár a dimbes-dombos keleti részen, akár a víztől elhódított nyugati szélen, mindig feltűnt, hogy a hollandus házba az utcáról és udvarról lépcső nélkül közvetlenül juthat be az ember. Nálunk az előkelőség jele a sok lépcső. Mi valahogy szeretünk magasan járni. A hollandus épen ellenkezőleg. Ehhez járul, hogy a házak még nincsenek alapincézve sem. Ezek alapján valaki méltán azt gondolhatná: no ezek azután az egészségtelen lakások! Ellenkezőleg. A padozatot már az építésnél úgy szigetelik, hogy oda semmiféle nedvesség be nem hatolhat. Pedig sokszor csak egy méter távolságra s nem is fél méter mélységre már ott hullám-

zik a csatornák piszkos, szennyes vize.

Mindez tagadhatatlanul a holland ember izlésének a következménye. A klíma hatása csak abban nyilvánul, hogy itt mindent mázlonak és festenek. A fa és a vas ugyanis az állandóan nyirkos éghajlat alatt könnyen indul korhadásnak, illetőleg rozsdásodásnak. Szükséges tehát a megóvása. De nemcsak a szabad levegővel közvetlenül érintkező részen, hanem magában a lakásban is. A festett padlásra azonban jobban kell vigyázni. S ezért alig van hollandus lakás, amelynek már a lépcsőháza és folyosója is ne volna szőnyeggel borítva.

Tisztaság benn és künn, a lakásban és utcán: a németalföldi városoknak szintén jellemző vonása. Vegyük hozzá, hogy a nagyszabású diadalívek, emlékoszlopok és szobrok hiányzanak. A parkokkal és sétaterekkel pedig úgy vagyunk, hogy ezek kicsinyek, mint maguk a házak, virágosak, mint az ablakok és könnyen áttekinthetők, akár az utcák.

S mi mozog az utcákon? A villamost és autót a mi szemünk is annyira megszokta, hogy az nem újság. Kissé feltűnőbb a bérkocsi, de itt sem annyira a régi időkre emlékeztető batárforma ötlük szembe, mint inkább a fekete császárkabátos és fekete, magas cilinderekalapos kocsis. Hozzá még udvarias is. S ez bizony számunkra szokatlan jelenség. A guruló szerszámok közül még kettő vonja magára figyelmünket. Az egyik a kétkerekű kordé megrakva szebbnél szebb zöldséggel. Szorgalmasan tolja a tulajdonosa házról-házra. Itt ugyanis a zöldséget a nagykereskedők egyenesen házhoz szállítják. Jobban elterjedt jármű: a kerékpár. Nélküle nem is tudnám elképzelni a németalföldi városokat. Úgy hozzátartozik ezekhez a tiszta településekhez, mint a mezőhöz a virág. Milyen szépek is! Észrevétlenül gördülnek el az ember mellett. Az egyetlen valami kifutó fiú vágat. A kerékpárja hátsó részére kisebb bőrdöng van szerelve. Nyomában hivatalába siet egy idősebb férfi. Amott meg bevásárlásra indult el a háziasszony. Természetesen magával viszi aranyos kis csemetéjét is. A drága teremtés a hátsó kerék fölé szerelt kis ülőkosárból szemléli csokoládémajsztogatás közben a világot. Nem festői kép? Vagy szebb a következő: nyolctíz leány egymásután surran el mellett? Telje biztonsággal vezetnek.

S hogy még tarkább legyen a kép: ott egy fiatal pár egymás mellett. A leány egyik kezét a férfiére teszi, siklanak egymás mellett. Most még csak a téglával kirakott utcán s nemsokára már az élet hosszú, hosszú ösvényén is...

A járdán jól öltözött emberek. Nem rohannak. Úgy látszik van idejük. Különbben is a rohanás, kapkodás és idegesség csak a dekadens népek jellemzője. Ahogy elmennek melletted, igazán nem sejtjed, hogy kinek mi a foglalkozása. Legfeljebb a papot ismered meg fekete félcipőjében, hosszú fekete harisnyában és térden aluli császárkabátjében. A többi azonban annyira választékosan jár, hogy hivatalnokot vélsz felismerni még a kisvárosok földművelőiben is. Ez korunk egyik jellemvonása, a gyáripár diadala, amely külsőben is uniformizálja az embereket. Ilyen környezetben azután annál meglepőbb egy-egy öreg ráncosképű anyóka fekete öltözékben, a fején fehér főkötőféle az elmaradhatatlan aranyos füllemezekkel. Rembrandt híres képére: az admirális nejeire emlékeztetnek.

Hollandföldön az ember már némileg az angol szigetvilág szokásai szerint él. Délután 6—7 óra között ebédel. Reggel és délben teát, kávéit iszik bőséges hús- és tojásmelléklettel. A kenyérré mindenkor vaját ken s így fogyasztja sült hússal vagy füstölt sonkával. Ez az életmód annyival megfelelőbb, mint a miénk, hogy munka közben a gyomor nincs túlterhelve, viszont a napi feladat elvégzése után még marad elég idő az emésztésre. Talán ennek a józan életmódnak a folyománya az a feltűnő egészség, aminek a nép széles rétege örövend. Az angol szigetvilág szokásaihoz való alkalmazkodás következtében alig találunk a városokban kimondott kávéházat vagy korcsmát. Sokkal gyakoribbak az ú. n. lunch-room-ok. Hasonlóan ritkák a kolosszális nagy szállók is. Csupán a tengerparti fürdőkönn (Scheeveningen, Zandvoort-Bad) találjuk meg a középeurópai Carltonok, Astoriák, Imperiálok mását. A kis városokban kedélyes, meleg családi jellegű szállók nyújtanak otthont az utazónak. S az otthonias jelleget még azzal is kidomborítják, hogy a reggélit nem egy helyen a család nagy termében szolgálják fel.

A németalföldi városi ember átlag jól él. Sok húst, tejtermékeket, süteményt és gyümölcsöt fogyaszt. Az

utóbbi két tulajdonsága meglátszik már azon is, hogy a városokban nagyon sok a süteményes és gyümölcsös bolt. Természetesen mivel a kis országnak gyarmatai is vannak s népét, mint a tenger fuvarosait emlegetik, a boltokban rengeteg az exotikus gyümölcs. Akad is jó fogyasztó közönsége a holland gyermekek körében.

Mindezeket figyelembe véve a németalföldi várost mint külön típust tekintethetjük Európa testvérei között. Reája is áll, ami a holland földre: szépségben alig van párja. Igazat adhatunk Duhamelnek, aki ezt írja: A jó Isten a földre küldte kedves angyalát. Ez visszatérve azt mondta: ott voltam, de csak Hollandiát láttam. Mire az Úr így szólt: menj vissza, fiam, mert akkor nem ismered a földet, nem láttad még, hogy máshol mennyi a piszok és a szenny. *Karl János.*

Színházi szemle.

Hét-nyolc évvel ezelőtt nagy divatja támadt a régi népszínműveknek, porosodó sűgőkönyveik rendre lekerültek az irattári polcokról, felfrissítették partitúráikat, átkefélték a dolmányokat-viganókat. Mesterséges «ékebeli» hangulatokat erőltettek velük, sikerült is nyilvánvalóvá tenni, hogy e maguk idején is jobbára sekélyes lélekismerettel rajzolt népeleti képek Gárdonyi és Móricz után a faluról körülbelül csak annyit mondhatnak, mint a Zöld Vadász- vagy Trieszti Nő-beli szüreti mulatságok, hová a résztvevők ma már nem is gummirádlin, hanem autotaxin érkeznek. A műfaj multszázadi terméséből jóformán csak a Tóth Ede meg a Csepreghy Ferenc hagyatékán nem fogott az enyészet, ezek megélték divat-újultával, divat-lohadtával, amannak drámái ereje és költői felfogása, ennek egyes genre-vonások iránti egészséges érzéke állja az időt, amit gyöngye követőikről, a Lukácsy Sándorokról, Almási Balogh Tihamérokrol nem igen lehet elmondani.

Tóth Ede főműve, *A falu rossza*, «feltámasztás»-ra máig sem szorult rá, a Nemzeti Színház állandóan műsoron tartja, stílusát nem igyekszik mindenáron modernizálni, azt, hogy «idő: jelenkor», már csak a színlapon olvassuk, a színpadról nagyon is letűnt kor szől hozzánk. Tóth Ede jeles földijének, Izsó Miklósnak búsuló juhásza is máshogy búsul manapság s bánatával

mégis együtt érzünk, akárcsak a Gődör Sándoréval.

A darab mostani felújításához ifj. Oláh Gusztáv szép felső-borsodi tájképeket festett, Erkel Gyula muzsikáját a színház karnagya, Lavotta Rezső, magyar ihletű és temperamentumú nyitánnyal és közzenekkel gazdagította meg s a közreműködők is szívvel-lélelkel buzgólkodtak. Közülök az élen most is a Nagy Izabella teljes paraszti hitelű, játékbán-nótázásban egyaránt szívhez szóló Finum Rózsija halad. Gyökeresen magyar tehetsége annak idején először épen ebben a szerepben tűnt fel, azóta leányzók és menyecskék tarka sorát láttuk tőle, üde képzelmet, decens művészi eszközeit, bársonyos mezzoszoprányját akárhányszor megcsodáltuk, de a legkülönbet, legízesebbet talán mindmáig ebben az ösztönös biztossággal megrajzolt falusi kacérijában nyújtotta. A széphanjú Cselényi József lágy, lírai egyéniségéből hiányzik a valódi göndör-sándori indulat, inkább kedve-hagyott falu bánatosának, semmint veszett kedvű falu rosszának való. Játéka az utóbbi időben valamelyest megszinesedett, a drámaibb mozzanatokba is valamivel több lendületet visz be, csak a Makkhetes előtti vigadozása juttatja eszünkbe elődjének, Kiss Ferencnek félelmetes erejét, fékevesztett férfitáncát, amibe mintegy beleaprózta felgyülemlett keserűségét s amibe mindig valóssággal magával rántotta a nézőteret, úgy hogy táncának frisse már egész tapsorkánba fulladt. Feledi Gáspár alakját most Kürti József bízta, beszédében-mozgásában izziglen magyar volt, mint mindig, csak az alakításban egy kissé szintelen és egykedvű, mint újban gyakran. Somogyi Erzsi Bátki Teresije jó a felfogásban s az alak körvonalalaiban, de nem egyszer modoros és túljátszott a részletekben. Ághy Erzsi kedves közvetlenséggel teszi annyira-amennyire élővé Feledi Boriskának kissé németes szentimentálistussal elgondolt figuráját. Gonosz Pistát a hűtlenkedő Rózsahegy-i örökében most Gabányi László játssza méltányolnivaló mérséklettel, sok józú részletvonással, de valódibb egyéni zamat nélkül. Iványi Irén Csapónéja, Gyenis Ede bérese, Szathmáry Lajos Cserebogár Jóskája: megannyi tökéletes epizód munka. Harasztos parasztlégénye edesekesebb, Pethes Margit cserfes asszonya patheikusabb a kelleténél.

*

1856 végén a haldokló Fánecy Lajos javára a Nemzeti Színház előadta Shakespeare *The merry wives of Windsor*-át Gondol Dániel fordításában és Széligeti szcenirozásában. Magyar címe akkor *A windsori csalja hölgyek* volt. Az egykorú színlapon a színház első és második színész-nemzedékének legjobb nevei szerepelnek: Szigeti József, Tóth József, Feleki Miklós, Szerdahelyi Kálmán, Réthi Mihály, Lendvay-Latkóczyné Hivatal Anikó, Jókainé Laborfalvy Róza, Munkácsy Flóra. A *IV. Henrik*-et, melynek e vígjáték hőse, a pókhasú Falstaff Jankó, legremekebb genrefigurája, akkor már jóideje nem játszották. Ezt a körülményt a kritikusok rendre fel is hánytorgatták s részben belőle magyarázták a bemutató félsikerét. A Pesti Napló recenziése úgy véli, hogy a közönség «igen kevéssé ismeri Falstaff anteactáit, melyeknek tudása már előre biztosítandá a régi ismerősül föllépőnek hatását» s majdnem ugyanezt állapítja meg a Hölgyfutár színi tudósítója is: ez a shakespearei komédia szerinte «nem is annyira vígjáték, mint alkalmi episod egy alak kedvéért, mely a nagy brit költőnek más művében is szerepel s így nem lehet, nem is volt olyan hatása, minőt akkor várhatnánk, ha például *IV. Henrik* megelőzőleg adatván, a közönség a classicus Falstaff iránt némi előszeretettel viseltetett volna». Bukásról mindazonáltal nem lehetett beszélni, Szigeti József Falstaffjában valamennyi kritikus sok dicsérnivalót talált (pedig Szentpétery Zsigmond híres alakításának emlékével kellett megbirkóznia), a «díszes rendezést» s a «színrre alkalmazás helyes választékosságát» is mind kiemelték, egyikük meg épen ezzel végezte beszámolóját: «Reméljük, többször fogunk még ezentúl a windsori csalja hölgyekkel a nemzeti színházban találkozni s bizton hisszük, hogy az mindig kedves darabja fog maradni közönségünknek».

Ez a reménység annyira nem teljesedett, hogy a darab — miért, miért nem — a második előadást sem érte meg. Szigeti többé átvette s máig emlegetetté tette a másik, «classicus» Falstaffot, hanem Windsorbába többé el nem látogathatott. A vígjáték meséjével a közönség attól fogva mindmáig csak operai szövegekönvül találkozhatott, előbb a Nicolai-féle *Windsori vig nők*-ben, majd legutóbb Verdi *Falstaff*-jában. Ezek a vígoperák a

darab fordulatait, miket a kritika már hetvenöt évvel ezelőtt is kissé «egyhangú cselek»-nek ítélte — jócskán le is jártatták, akárcsak Beaumarchais komédiáját a Rossini dalmúve.

Hevesi Sándor — magára vállalva mind a fordítás, mind a színrealkalmazás feladatát — most újra a Nemzeti Színház deszkáira állította a darabot, talán azért is, hogy az évadvégi Shakespeare-sorozatban a meglévő játékkrendet valami újjal is gazdagítsa, de nyilván még inkább azért, mert Csortos Gyulának a színházhoz kerülése óta az a gondolat, hogy ezzel a jeles művésszel Falstaff figurájában kísérletet kell tenni, mintegy «a levegőben volt». Szívesebben láttuk volna, ha ez a kísérlet a *IV. Henrik*-ben esett volna meg. Falstaff ott az epizódban százszor élőbb és gazdagabb, mint itt vígjáték hőseül. A «csalfa hölgyek»-ből ezúttal «víg asszonyok»-ká lett kisvárosi pajkos menyecskek karmaiban már nem a sörnek az az élet jelenségének monumentális habzsolója vergődik, hanem csak egy afféle orránál fogva vezetett kivénhedt szerelmes, minőket később s sokkal jobban rajzolt meg Molière s akiknek rendjéből maga Shakespeare is sokkal különbet alkotott például a *Vízkereszt* Malvoliójában. Csortos falstaffi képességeiről majd csak a Henrik-drámák alapján mondhatunk véleményt. Mai figurájához — akárcsak a Szigeti József kritikusaiknak — nekünk is sürgetnünk kell ezeket az «anteactákat». Egyelőre annyit bízást elismerhetünk, hogy Csortos játékában, mindenekelőtt pedig megjelenésében egy kitűnő Falstaff-alkítás ígéretét, sőt már körvonalait is meg lehet találni. Az alakot jól intonálta, de azután — ami nála amúgy sem szokatlan — valamelyest félben-szerben hagyta. Shakespearenek ez a Falstaffja különben sem nagyon gazdagszinezésű alak, de azért a szerepben a részletrajzra több a lehetőség, mint amennyivel Csortos élt. Mélyebb hatást kívált a végső jelenetek melancholikus mozzanataival lehetne kelteni, ezeket Csortos meglehetősen eljéjtette. Szigeti József windsori Falstaffján — «hogy ez elhízott léhűtőt még hívebben tükrözze elé» — egykorú kritikusa egyebek közt «több kitartást, jobb szereptudást» is sürgetett. Erre a Csortos bírálójának is lehetne némi oka. Mi ennek a nagytehetségű művésznek egyszerű eszközeit, ösztönös felfogását igen nagyra becsüljük, de

szemet azon sem húnyhatunk, ha olykor annyira pusztán az ösztöneire bízta magát, hogy kellő gondot még eszközeinek gazdaságos használatára sem fordít. A Nemzeti Színház büszkeségévé a legkiválóbb színész is csak teljes becsvágygal lehet. Csortoson pedig akárhányszor megesik, amit most legutóbb is tapasztaltunk, hogy: a Magyar Színházban nagy odaadással játszott a Rasputin alakját, a Víg-színházban remekül a Liliomét, a Nemzetiben pedig egy kissé immelámmal és féligkészülten a Falstaffét. Ez mintha valahogyan nem volna egészen rendjén.

Szépen és stílusosan, őszinte jókedvvel vitte színpadra a két ugratókedvű menyecskét: Aczél Ilona és Tasnády Ilona. Férji soron jól és meggyőzően heveskedett Abonyi meg Mihályfi Béla. Harasztos szerelmes nemes ifja kellemes alakítás, de a párjául mellé adott ifjú akadémiái növendék, Tóth Edith — ki a minap a Kamaraszínház Bourdet-darabjának egy néma szerepében nagyon feltűnt — ezúttal még kis szerepéhez is kicsinek bizonyult.

Ügyszólván egytől-egyig igen jók voltak az epizódisták. Gabányi harcias-kedvű békebírája, Pethes Sándor meghatóan együgyű Nyurga úrfija, Tapolczai nyámnyila Simple-je, Kürthy György brambarbas Cajus doktora, Fehér ravasz «térdszalag-fogadósa, Forgács pedáns Evans Hugója s mindenkifölött a Vaszary Piroksa kénese-eleven-ségű Fürgénéje: megannyi miniatűr-remek. A darabnak súlypontja különben is nem annyira a középponti dolgokra, mint sokkal inkább az ezekből a szemeszedett jó figurákból kiadódó kisvárosi miliórjaira esik. Közülök akárhány érdekesebb és mulatságosabb a bágyatag Falstaffnál. S magának az angol kisvárosi életnek ez a rajza is ritka specialitás Shakespeare művében: ez az egyetlen darabja, melyet ebbe a hétköznapi környezetbe állított bele.

A helyi színek a Nemzeti Színház szép szenirozása jól és gazdagon szolgált, a díszletek igen szépek, a jelmezek tarka és mégis harmónikus szín-egyveleget adnak. Lavotta Rezső stílusos zeneszámokat iktatott be az erre alkalmas jelenetekbe; ahol megfelelő kézzel nem talált: maga szerezte a muzsikát.

A színház munkáját kárba vesztett fáradságnak viláért sem tartjuk, Shakespearenek nem lehet egy igéje sem, amit ezek között a falak között szíve-

sen ne hallgatnánk. De esztendőre — ciklusban vagy azon kívül — örömmel látnánk például egy elsőrangú *Coriolanus*-előadást, hogy az ad graecas calendas halogatott *Othelló*-ról ne is beszéljünk. S szívesen látnók mind a két *IV. Henrik*-et is a Csörtes Gyula «igazi» Falstaffjával. *Rédey Tivadar*.

Képzőművészeti szemle.

Megnyílt a «Magyar Bolt». A napokban a fővárosi Vigadónak csodaszép épületében, a Menetjegyiroda mellett, megnyílt egy üzlet, mellyel képzőművészeti jelentősége miatt foglalkoznunk kell. A «Magyar Bolt» címet viseli, és már ezzel is rámutat arra, hogy nemzeti érdekek szolgálatában áll. Megnyitását, melyre csak úgy sereglert az előkelő közönség, megjelent a kormányzó né is, aki ezzel is tanúságot tett arról, hogy szívén viseli a magyar népművészet ügyét.

Az új bolt ugyanis ennek szolgálatában áll és több irányban törekszik e célját elérni. Természetesen a népművészet változatlan termékeit is forgalomba hozza, de ezen túl terjedő szándékai is vannak. Nem elégszik meg az eddigi formák és termékek merő ismétlésével, hanem, igen helyesen, a népművészet nagyszerű ornamentikáját a mai szükségleti tárgyak ízléses díszítésére is felhasználja. Ekképpen a népművészetnek sokkal szélesebb körökben való megkedveltetését fogja elérni, mint ha ahhoz ragaszkodnék, hogy csak a nép használta ruhaneműket árusítaná, hiszen ezeknek hétköznapi viselése ma már nagyon is exotikus volna város lakó embereknél. — A boltot a *Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének* lelkes munkája hozta létre az *Ibusz-szal* és a *Menetjegyi-irodával* társultan, mégpedig olyan helyen, amely a fővárosi üzleti életnek nemcsak legelőkelőbb negyedében, hanem az idegenforgalomnak középpontjában fekszik, tehát könnyen megközelíthetik azok, akikre mint vevőkre számíthat.

A magyar népművészet és háziipar termékeinek felkarolása nem mai keletű. Ha erről beszélünk, nem szabad megfeledkeznünk *Izabella* főhercegnének évtizedek óta kifejtett lelkes munkásságáról, aki másoktól követve, úgyszólván a végső pusztulástól mentette meg a művészi magyar háziipart. Ugyanezen törekvéseknek folytatását

és nagyobb mértékben való kiszélesítését jelenti a *Mansznak* e vállalkozása, amelynek a magyar népművészet minden igaz barátja szívből örülhet.

A népművészet felkarolása és a mai szükségletekhez való alkalmazása nagy jelentőségű. A díszítő művészet szempontjából: visszautlleti a magyar kultúrába a magyar népművészet bámulatosan gazdag formakincsét, amelyről újabkori iparművészetünk főképpen német hatás alatt majdnem teljesen megfeledkezett. Multunktól e téren, sajnos, jóformán egészen elszakadtunk és olyan idegen ornamentikavilágot öltöttünk magunkra, amely egyetlen százával sem gyökerezett a magyar lélekben. Azok az idegenek, akik elvetődtek hozzánk és akiknek alkalmuk volt a nagyszerű magyar hímzésekkel, varrottásokkal, csipkéikkel vagy a cserepes ipar gyönyörű termékeivel megismerkedni, mohón vásárolták össze mindazt, ami kezük ügyébe jutott, míg mi magunk többre tartottuk a gyáripár selejtes termékeinek divatsablónjait. Ez a furcsa helyzet túlnyomórésztben még ma is fennáll, az ellene folytatott küzdelemben erre a boltra nagy hivatás vár. Eszmei szempontból tehát a *Mansz* e vállalkozása a magyar történelmiségnek, a multunkkal való szerves kapcsolatnak megmentésére irányul, amelyet a városi élet nemcsak a fővárosban, hanem már a vidéken, sőt még a falvakban is szinte teljesen kipusztított. A háziipar termékei olcsóságban, a termelés méreteiben, a forgalombahozatal gyorsaságában végzetes hátrányban állanak a gyáriparral szemben, de csak addig, amíg a helyes útra vezérelt ízlés fel nem ismeri azt az óriási különbséget, amely a népművészet termékei és a gyáripari holmi között mutatkozik.

Am nemcsak ideális jelentőségű a népművészet e pártolása, hanem nagy szociális és gazdasági fontossága is van. Ha nagy mértékben fel tudjuk kelteni az érdeklődést a népművészet iránt, egyrészt a falu népének, másrészt a munkaalkalmakra sóvárgó, de azokhoz csak nehezen jutó középosztálybeli nőknek is új foglalkozást tudunk nyújtani. A falu nem lesz kénytelen tétlenül eltölteni a hosszú téli hónapokat, a középosztály asszonyainak és leányainak pedig nem lesz kényszerű menekülésük a rosszul fizetett és a nőt felőrli hivataltal élet. Külkereskedelmi és idegenforgalmi szempontból sem kevésbé jelentős a népművészet terjesztés-

tése. Valahányszor a külföldön ilyen kiállításokkal megjelentünk, sohasem maradt el a siker és a nálunk megforduló idegen sem a mindenütt úntottan egyforma holmikát vásárolja, hanem ama cikkeket keresi, amelyekben a magyar nép sajátos lelke nyilatkozik meg.

A Magyar Bolt különben integritási propagandánknak ügyét is szolgálja fogja. Az itt időző külföldieket például meggyőzi arról, hogy Kalotaszeg művészete, melyet az oláhok a külföldön újabban sajátukként fitogtatnak, színmagyar művészet. Általánosságban pedig arról tanuskodik majd, hogy a mi falvainkban nem félvad, hanem olyan kivételes iparművészeti kultúrával rendelkező nép él, amelynek a kultúrája több százados multtal dicsekedhetik. Így ez a szép bolt a minket ért jogfosztás ellen való tiltakozásnak is jól beillik, sőt valamikor talán magja és kiindulópontja lesz annak, hogy a kormány, épen úgy, amint azt a magyar borokkal teszi, a külföldön magyar népművészeti boltokat alapít, ami nemcsak gazdasági, hanem kultúrpropaganda szempontjából is, hasznos, sőt sikeres vállalkozás volna s amire különben a csehek és az oláhok már példát szolgáltatottak.

Részletesen ismertetni a magyar bolt-nak kiállítászerű, anyagát majdnem annyit jelentene, hogy a magyar népművészetet próbáljuk felsorolni. Ezért röviden csak a továbbfejlesztő törekvések eredményeivel foglalkozunk. Ezek között finom szépségükkel szembe-tűnők Gyórfyné Pannonia-csipkéi, amelyek magyar népi motívumok kitűnő felhasználásával a Mansz műhelyekben készülnek, gyorsan ismertté és kedveltté váltak. Szépen sikerültek *Benczúr* Elzának, Benczúr Gyula leányának élénken színezett ládikói és egyéb fatárgyai, mert ötletesen alkalmazták a magyar díszítő motívumokat. Nagyon érdekesek *Vajna Géza* színes gyermekjátékai, amelyek a magyar népmese lelkét varázsolják bájos naivitású játékszerekre. Az agyagipar művészeti termékeiben — sajnos — már jóval szegényebb a bolt. De a jövőben ebben is hivatást tölthet be, ha forgalmas piacot biztosít a népművészet formáira támaszkodó keramikai háziiparnak és egyes művésztervezőinknek is, akik szívesen dolgoznának ebben a szellemenben, de magukban nem birnak megküzdeni az értékesítés nagy nehézségeivel.

Nicolas Taneff bolgár festőművész és a LXV. csoportkiállítás a Nemzeti Szalonban. A Szalon ebben az évben való-ságos gyorsüzemre rendeződött be, mert kösthetenként cserélgette kiállításait. Most *Nicolas Taneff*, bolgár festőművész képeiből mutat be egy jókora gyűjteményt. Taneff tizenkét évet töltött Párisban, ahol hosszú ideig Claude Monet-nak volt tanítványa. Azután 1915-ben hazatért Bulgáriába, amelynek tájait, de főképen városkáit festi. A francia impresszionizmus teljes diadalrajutásának, sőt epigon művészetté válásának idejében alakult ki az a kész művész, akivel e kiállítás megismerkedünk. Nagy technikai készséggel dolgozó és valeurökben feltétlen biztossággal látó pleinairista, aki legtöbbszörre kisméretű ábrázolásai-ban kissé egyhangúan festi meg napfényben csillogó témáit. De akár-mennyire világítanak is ezek a képek, belülről mégsem izzanak, Taneff meglehetősen hideg temperamentum, aki a látottakhoz a maga lelkéből inkább csak meglepő biztosságot, mint meleg erőt ad. Így az impresszionizmus legértékesebb tulajdonsága: a közvetlen meghatódás csak meglepő élménnyé való sürűsödése legnagyobbbrészt hiány-zik képeiről. Virtuóz módon játszik a pleinairizmus tündöklő eszközeivel, mert könnyen uralkodik rajtuk, de ebből a nagy könnyedségből nem alakít ki meggyőző művészi szükségszerű-séget.

A katalógus szerint vegyük sorjába a többi kiállítót. A kaposvári *Berzsenyi Dániel-társaság* tagjai, számszerint húszan az egyik kis termet töltötték meg képeikkel. Nem volna méltányos, ha nem relativ szempontokból néznők kiállításukat, amely azt jelenti, hogy egy nagy vidéki városban művészeti élet kezd kialakulni és lassan-ként belépszövdök az ottani társadalomba, érdeklődést ébreszt tehát a képművészetet iránt olyan körökben is, amelyek efféle vonzalmaktól eddig még teljesen érintetlenek voltak. E képek láttára bizony nem szabad a város nagy szülőttjének, *Rippl-Rónai József*-nek európai művészetére gondolnunk, hanem csak egy jelentékeny magyar vidéki város képművészeti elmaradottságára és akkor, máris jelentősen látjuk ezt a gyűjteményt, amely arról tanuskodik, hogy összeállítói már túl vannak a kezdet kezdetén, felismerték a művészet nagy jelentőségét, hűséges hódolói akarnak lenni, még ha külön-

ben egyikük sem kiemelkedő alkotó tehetség. Szorgalmas iparkodásukkal mindenesetre követendő példát állítanak többi vidéki városunk elé, melyekben a képzőművészetnek nagyon sok lehetősége adva van, de az egyik legfontosabbik: a társadalom érdeklődése és művészeti kultúráltsága teljesen hiányzik.

A többi kiállító közül csak *Vadász Ilona*, *Szentgály-Poór Lilly*, *Leidenfrost Pál*, *Páldy Zoltán* mennek művészek számába. *Vadász Ilona* finom színérezéssel festett, lágyan festői veronai látképei erős haladást mutatnak, *Leidenfrost Pál*, ma is az a finoman álmodozó lélek, akinek megszoktuk, *Poór Lilly* erős iparkodással küzd a szobrászat nehéz formáival, *Páldy Zoltán* pedig, aki valamikor járatlanabb utakon indult, pasztell-festésének nagy technikai készségét sajnos, felületesen pazarolja el tarka-barka tetszetősködésében.

Nemzetközi Képzőművészeti kiállítás. A magyar idegenforgalmi hirdető és kiállítási rt. *Művészotthon* elnevezés alatt az egyik Rákóczi-úti szálloda földött udvarában (72. szám) új kiállítási helyiséget létesített, amelyben nemzetközi kiállításokat akar rendezni. Az első, melyet most mutat be, olasz és magyar művészek képeit tartalmazza. Az olaszoké a furcsa körülmények között létrejött genovai magyar kiállítás viszonzása és mint azt a tárgymutató elé *Napoleone G. Fiumi* írta előszó is hangsúlyozza, csak töredékes képet ad az olasz festészet utolsó ötven évről. Az olaszok főképen mai művészeikkel vonultak fel, akik közül azonban a legmodernebb törekvések legjelesebb képviselői, pl. *Casorati* hiányoznak. Akik eljöttek, *Giardi*, *Nono*, *De Albertis*, *Stefenini*, *Irolli*, *Sarlario*, *Amisani*, *Cascella* stb. a százd fordulóknak és az utolsó évtizedeknek derék, de nem épen kimagasló egyéniségű művészei. A kiállítás különben azt mutatja, hogy az olasz fiatal-ság szintén nagyon hajlik a neoklasszikus törekvések felé, miután kiábrándult az impresszionizmus és naturalizmus szabad kötetlenségéből. Ebben az irányban *Cascella*, *De Bernardi*, *Fiumi*, *Pittino*, *Saccoman* érnek el értékes eredményeket.

A magyar anyag egy kissé hevenyeszerten van összegyűjtve. A kiemelkedő darabok a következők: *Vaszary* János egy virágcsendélete, melyen a mester

tépdesezt szaggatottsága jóval simább és nagyobb felületű színfoltokra kezd csendesedni, *Péchi-Pilch* Dezső egy színeiben üde játékú női aktja, *Kmelly* János önarcképe, *Paizs-Goebel* Jenő tájai, *Vesztróczy* Manó erőteljes alakos festményei. Megemlíthetjük még *Vörös Gézát*, *Biai-Föglein* Istvánt és *Antal* Józsefet, valamint *Belányi* Viktort is. *Farkas Zoltán*.

Zenei szemle.

(A Breitkopf és Härtel-féle magyar nyelvű Liszt-összkiadás.)

Alig négy éve annak, hogy a legnagyobb magyar zenei lángelméről, Liszt Ferencről végre megjelent az első magyar nyelvű életrajz: ifj. Somssich Andor könyve (Liszt Ferenc élete, Napkelet-könyvtár 6—7. sz. 1925). Mi sem bizonyítja jobban egy magyar Liszt-biográfia szükségességét, mint az a tény, hogy a Zeneművészeti Főiskola könyvtárának statisztikája szerint ez a könyv a legkeresettebb, legolvasottabb művek közé tartozik. Sokan vannak, akik nem tudnak vagy nem szeretnek idegen nyelven komoly könyveket olvasni és ha már egyszer zenei életrajzokról van szó, természetes, hogy sokkal inkább fogja az embereket érdekelni a hozzánk legközelebb álló és legérdekesebb művészi egyéniség, Liszt Ferenc élete, mint távoli népek, távoli korok mestereinek zenetörténeti megvilágítása.

Végre tehát elértük, hogy ebben az esetben a magyar könyveket kérőknek nem kell azt a stereotip választ adni, hogy erről a kérdésről, sajnos, csak idegen nyelvű könyvek vannak. Ha meggondoljuk, hogy hányzor akarták már tőlünk Liszt Ferencet elvitatni, magyarságát kétségbevonni, már ezért is a legnagyobb szükség volt egy olyan könyv megjelenésére, mint amilyen, a Somssiché. A hosszú éveken át gyűjtött adatok gazdag tárháza mellett e könyv legnagyobb értéke éppen abban rejlik, hogy mindenütt meggyőző erővel, bizonyítékokkal mutat rá Liszt magyarságára, őszinte hazafiságára. Ez a bizonyítás azonban a biográfus munkájával még koránt sincs kimerítve. Liszt magyarságának igazi, megdönthetetlen bizonyítékai az ő művei. Ezeknek a műveknek a jelentősége mind faji, mind egyetemes érvényűség szempontjából még mindig nem áll tisztán a világ előtt. Szilárd meggyőződésünk, hogy el fog

jönni egy nagy Liszt-renezánsz, az a kor, amely eddig Lisztnek Wagnertől elhomályosított alkotósenijét a maga teljes értékében és eredetiségében fogja felismerni. A mai nemzedék romantikaellenes beállítottsága még kevésbé alkalmas erre a felismerésre, de Liszt teljes életművének kritikai kiadása már előkészíti és lehetővé teszi a nagy és fontos probléma felderítését. Nem érdektelen tehát annak a kérdésnek felvetése, vajjon hogy is állunk jelenleg Liszt műveinek összkiadásával? Mennyiben lesz alkalmas ez az összkiadás arra, hogy Lisztet nemcsak mint egyetemes, hanem mint magyar alkotóművészt is a maga teljes, igazi értékében és mivoltában tárja a világ elé?

1907 december havában a Breitkopf és Härtel-cég levelet intéz gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, amelyben Magyarországhoz, mint Liszt szülőhazájához, azzal a kéréssel fordul, hogy a weimari Liszt-alapítványtól megindított Liszt-összkiadásnak, a nagyértékű szellemi hagyatékhoz mért igényeknek megfelelő megvalósíthatóságában, a kiadással megbízott cégnek segítséget nyújtson. A főcél Liszt teljes életmunkásságát a jövő számára megőrizni, mert félni lehet attól, hogy amíg egyes népszerű művek többszörösen kerülnek kiadásra, addig mások idővel a feledés homályába merülnek. A cég olyan összkiadást tervez, amelyben a műnek revízióját az összes hozzáférhető kéziratok és eredeti kiadások alapján kiváló szakemberek végzik. A történeti sorrendben és áttekinthető csoportosításban sajtó alá rendezett eredeti művek közé a szabad feldolgozásokról is felvesznek egy válogatott sorozatot.

A cég a magyar államtól 50 példányra való előfizetést kér, valamint 50 példány átvételének társadalmi úton való propagálást. Utóbbi azonban az államra semmiféle kötelezettséggel nem jár. A kiadást 60 kötetre tervezik (kb. 40 kötet eredeti művel), amelyek a 50 példányban évente 5 kötetenként fognak megjelenni. A cég képviselőjét, Haase dr. udvarai tanácsost, személyes tárgyalásra küldi Pestre. Legfőbb törekvése, a magyar állam nagy anyagi áldozata fejében, főképp a Liszt magyar vonatkozású műveit magába foglaló köteteknek olyan formát adni, hogy az általános revízió egységes alapelvei mellett a magyar minisztériumot egy valóban magyar jellegű kiadással teljesen kielégítse.

A cég nem hiába hivatkozott Magyarországra áldozatkészégére és gavallériájára. Apponyi gróf, Liszt Ferenc személyes barátja és híve még abban az évben alábbi felhívást intézi az Orsz. M. Kir. Zeneakadémia igazgatójához, Mihalovich Ödönhöz:

«szíveskedjék a nevezett céget értesíteni, hogy a szóban forgó gyűjteménynek magyar nyelvű kiadványából 50 példányt összesen 54.000 K-ért ezennel megrendelek, olyképen, hogy az összeg 12 év alatt évi 4500 K-ás részletekben fog törlesztetni, mégpedig az illető évben megjelenő kötetek szállítása után.

Felkérem Címedet, hogy a magyar nyelvű kiadvány mikép való szerkesztése szempontjából is jusson a céggel megállapodásra.»

1908 február havában a Zeneakadémia a Breitkopf és Härtel céggel a vallás- és közoktatásügyi minisztérium engedélyével megkötötte az egyezményt.

Ebben az egyezményben kötelezi magát a cég, hogy Liszt Ferenc zenei műveinek kritikai összkiadásából magyar kiadást rendez, miután a magyar minisztérium az összmű 50 példányát megrendelte.

Az összkiadás minden kötetében a belső és külső boríték, a címlapok felirata és a jegyzetek magyar nyelvűek lesznek.

A 2. pont biztosítja, hogy ama kötetek elé, amelyek kizárólag vagy nagyobb részt magyar zenét tartalmaznak (pl. a Magyar Rapszódia), *egy értekezés nyomassék, amely történelmi-esztétikai módszerrel Lisztnek Magyarországhoz és a magyar zenéhez való viszonyát világítja meg. Ez az értekezés egy, a Zeneakadémia igazgatójától kijelölendő tudós által írandó meg és az általános kiadásba is felveendő.*

A 3. pont rendelkezik a magyar műnek magyar revízióját illetőleg. A magyar művek, mint a rapszódia, magyar indulók és egyéb nemzeti jellegű zongoraművek, a «Hungaria» c. szimfonikus költemény, a Szózat és a Himnusz témájára írt fantázia és az ilyen fajtájú kisebb ének-művek a Zeneakadémia igazgatójától kijelölt magyar munkatárs kritikai revíziója alá veendőek.

A Zeneakadémia az értekezés megírására Molnár Gézá, a Zeneakadémia zenetörténeti tanárát, a revíziós munka elvégzésére Szendy Árpád tanárt jelölte ki.

A kiadói jog megszerzése után a cég

végre hozzá kezd munkájához. A magyar kiadás megindulása azonban halasztást szenved Szendy visszalépése miatt, akinek a nekiszánt munkakörre vonatkozóan a céggel nézeteltérései támadtak. Szendy lemondása után a magyar művek revízióját Bartók Béla vállalta.

1911 végén végre megjelennek a zenekari művek (Szimfonikus költemények) I., II. és V. kötete. A Zeneakadémia igazgatója kifogásolja, hogy «bár a cím lap és a bevezetés magyar, az útbiztosítások idegen nyelvűek, ami ellenkezik egy magyar összkiadás szellemével. Követelik a cégtől, hogy az első kottalapon a mű címe ne csak német, francia, angol, hanem magyar nyelven is legyen meg és az összes megjegyzések, amennyiben nem közéleletű olasz jelzések, magyarra fordítandók. A vokális művek eredeti szövegét, amelyre a mester komponált, nem kell lefordítani, de ezeknél is kívánatosak a magyar cím és a magyar nyelvű megjegyzések. A specifikus magyar kötetekhez csatolt »Revisionsbericht« minden esetben német és magyar nyelven szerepeljen. Csakis e feltételek szigorú és csonkítatlan teljesítésével volna elkerülhető az, hogy minden kötet rá ne cáfoljon a kiadás magyar jellegére.»

A szabályzat értelmében minden sajtó alá kerülő anyagot a »Liszt Revisions-Commission« vizsgál felül. Ez történt Bartók tanár munkájával, a Magyar Rapszódia revíziójával is. A bizottság itt egyes pontokat kifogásolt, amit Bartók részben megcáfolt, részben elfogadott s így a kötet nyomdába került. A kellemetlenség ott kezdődött, midőn a második, sőt a harmadik kefényomatra is történtek megjegyzések, amelyek a bizottság részéről még egyöntetűnek sem voltak mondhatók. A munkának ilyenmértvű megnehezítése miatt Bartók a Revisions-Commissióval való együttműködést lehetetlennek tartja és beadja lemondását. Breitkopf és Härtel-cég erre a miniszter hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a hátralévő összes magyar jellegű Liszt-zongoraművek revíziójával az ő emberük, Raabe Péter weimari udvari karnagy bízassék meg, az »Esztergomi misét« pedig Wolfram Ph. heidelbergi professzor vizsgálja át. A magyar közoktatásügyi kormány természetesen ragaszkodik a szerződéshez. Nem volna kívánatos — úgy mond —, hogy az eddigi magyar revizorok elkedvetlen-

tése révén a kiadó cég — melynek a háborús idők zavarai közepette a drága kéziratanyag Magyarországra való küldözgetése úglátszik terhére van — ily módon akarja a maga embereinek megszerezni a revizori tisztséget.

Bartók a békeesség kedvéért és azért, hogy egy új revizornak ne kelljen előlőről kezdeni az általa már elvégzett munkát, vállalkozott a rapszódia revíziójának elvégzésére és abba is beleegyezett, hogy az ő neve mellett Raabe revizor is felemlítessék.

Ugyancsak akadályok merültek fel a másik magyar munkatárs, Molnár Géza közreműködése körül is. Molnár Géza a Magyar Rapszódiaik elé értekezést írt, amelynek a szerződés 2. pontja szerint kizárólag az volt a célja, hogy egy négy nyelven megjelenő monumentális mű keretében megmondjuk az egész világnak, hogy Liszt idevágó szerzeményeiben, nevezetesen a rapszódiaikban letett zene nem cigány-, hanem magyar zene. Az értekezés elkészült, ki is szedték már, amidőn a német bizottság úgy találta, hogy a tanulmányok a mesterrel szemben polemikus éle van és ezért kéri, hogy az összkiadásban való közléséről mondjunk le. Ehhez a közoktatásügyi népbiztos (1918 nov. 28.), bár a bizottság aggodalmaiban nem osztozik, hozzájárul, de ebben az esetben határozottan óhajtja, hogy az értekezés mint önálló kiadvány nyilvánosságra hozassék és terjesztessék. Az értekezés külföldi megjelenéséről eddig mit se tudunk. A tény az, hogy a »Magyar rapszódiaik« kötete 1927-ben megjelent, mégpedig dr. Raabe Péter revizor németnyelvű előszavával, ahol Bartók (így írva á-val) munkásságát csak egy pár szóval említi, ellenben híven idézi Liszt nagy tévedését a magyar és a cigányzene viszonyára vonatkozóan.

Bartók után a magyar revíziót Siklós Albert zeneakadémiai tanár vette át. Munkássága itt nem jöhet számításba, mert megbízatását rövid idő múlva visszaadta.

A 12 évre tervezett kiadás a háborús zavarok és a fentemlített differenciák miatt annyira elhúzódott, hogy ma csak a 30-ik kötetnél tartanak. A »Hungaria« szimfonikus költemény és a magyar rapszódiaik után a többi magyar vonatkozású művek még kiadásra várnak.

Annakidején Nagy-Magyarország összes nagyobb zeneintézetei megkapták az addig megjelent köteteket. Ma

a trianoni határok között ez az ajándékozási lehetőség egyelőre csökken, de azért semmi okát sem látjuk annak, hogy Magyarország megbánja akkori áldozatkészségét. Bár igen súlyos anyagi terhet vállalt, tette ezt azért, hogy az egész világ előtt ezzel is dokumentálja Liszt Ferenc magyar voltát, hozzántartozását s dacára, hogy a háborús drágaság miatt a cég sok-sok százalékkal emelte a kötetek árát, Liszt hazája mindaddig, a legsúlyosabb időkben is eleget tett anyagi kötelezettségének. A magyar kiadást beszüntetni nem lehet, mert ez homlokegyenest ellenkeznék kultúrpolitikánk pozitív jellegével. Mi egy pillanatra sem mondtunk le Nagy-Magyarországról. Arad, Kolozsvár stb. zeneiskoláinak könyvtárában nem fog csonkán, befejezetlenül maradni Liszt Ferencnek, a nagy magyar Géniusznak életműve. A nagy kiegészítések, a nagy teljesedések idejére és nem a lemondásra kell előre dolgozunk. Ez éppen annyira a nemzeti becsület kérdése, mint a magyar revízióé.

Hogy magyar jellegű darabok revízióját egy magyar kiadásban német tudós végezze, ez csakugyan furcsa színben tünteti fel a magyar zenetudósokat. Hogyan végezzen itt sikeres, jó munkát egy idegen revizor, aki nemcsak távol áll a magyarság lelkétől, de még a hazai forrásokat, vonatkozásokat is csak részben vagy másod-harmadkézből ismerheti. Bartók e téren tanusított minden önfeláldozása és lelkiismeretessége dacára elsősorban alkotó művész, akinek híre azóta bejárta az egész világot. Egy ilyen művészegyéniségtől ki követelné, hogy egy német tudós pedáns, szórászhasogató módszerével újrendeket, pedáljelzéseket és egyéb formalitásokat mérlegeljen, a szükséges előmunkálatokat, az anyag összehozását maga végezze, ami mind hozzátartozik egy kritikai revízióhoz. Bizonyos iskolázottság, nagy tapasztalat és anyagismeret kell ide, amit még a legkiválóbb zenetudósok is csak idővel sajátítanak el. Ismét egy példa arra, hogy milyen égető szükségünk van a magyar zenetörténetben jártas, tudományosan képzett, külföldi összekötetésekkel bíró magyar zenészekre. Van zenei lángelménk, de alig akad minden tekintetben megfelelő revizorunk. A német született revizor: alapos, szívfős, pepecselő, tanult, e mellett egy bizonyos szándékosság a magyar közreműködők elkedvetlenítésében — bármilyen objektív szemmel

tekintjük is a dolgot — le nem tagadható. Így azután az eredmény: hogy a magyar állam nagy anyagi áldozata fejében egyes külső formai dolgokon kívül — ami a magyar kiadás lényegét illetné — eddig még igen csekély viszonzást kapott.

A hazai Liszt-kutatások fellendülése, a német zenevilágban is ismerős, képzett magyar zenészek számának növekedése azonban méltán táplálhatja bennünk a reményt, hogy a magyar revízió kérdése a *szereződés értelmében* megoldást nyer a még kiadandó magyar vonatkozású művek számára. A haza csakis egy ilyen Liszt-összkiadással emelhet nagy fiának méltó emléket.

Prahács Margit.

Magyar folyóiratszemle.

Az államcél-elmélet terén a közelmúltban sajátos negativizmus uralkodott. A kultúrpolitikai állameszme kifejlődését régebben részben megengedhetőnek tartották, részben pedig azért tiltakoztak ellene, mert szerintük az államnak épen e téren nem szabad befolyást gyakorolni; azaz szabadságot kell engedni az egyeseknek és a nagy politikai közösségek kulturális munkájának, mert az állam célja nem több, mint a szabadságok biztosítása. Aki mélyebben lát a mai társadalom szerkezetébe, tudja, hogy az állam kultúrpolitikai akcióinak ideje végérvényesen elérkezett. Nem, mert az állam mindenkép akarja. Akik ma az állam túldimenzionáltságáról beszélnek, nézzenek vissza, mennyit nem vállal az állam azokból a célokból, amiket a XVIII. század gyámkodó korában vállalt. Tekintsenek vissza az államcélok ama korára, amikor az állam a «közjóléti» elv egyetlen képviselőjének tartotta magát és mindenről iparkodott gondoskodni. Az állam ma sok problémáról letesz és nem túldimenzionált, hanem fordítva a társadalom az, amely önellenőrző és teremtő tömegerejében kevésre dimenzionált. A helyzet adva van, az idő elérkezett, az állam ismét új céltáriumába, kultúrpolitikai korszakába jutott. A háború utáni idők azt mutatták, hogy csak azok az államok erősek, amelyek szemlelmi téren át tudták hatni a tömegeket. Azok a korok, amelyekben az állam kultúrpolitikai hivatásérzése kidomborodik, a nagy újjászületés duzzadó energiáit mutatják. A tudatosság vált, sőt a kötelezővé vált kultúrpolitikai

hivatásérvés kora közt a mai Magyarország minden bizonnyal kiemelkedik. (*Dékány István: A kultúrpolitikai állam eszméjének kialakulása. Társadalomtudomány. 1—2 sz.*)

A néger zene és néger táncok nagy sikere után a négerek most az irodalomban is divatba jöttek. Különösen az angol-amerikai és francia irodalomban érik egymást a négerekkel foglalkozó szépirodalmi művek és tanulmányok. Németország pedig ezeknek tömeges fordításával áll a versenyzők sorába. Ez az új romantika csak annyiban különbözik a régi exotikus romantikától, hogy realista mezben találja fel mondanivalóit és hogy itt-ott mélyebben érinti azt a megoldathatatlannak látszó problémát, amelyet a négerkérdés ma Amerika számára jelent. A sötétszínű faj a fehér civilizáció egyik kritikus pillanatában nyomult előre, de a fehér emberek civilizációja már jóval nagyobb veszélyekkel szemben is győzedelmesen került ki, mint amekkorát számára a jazzból, a néger táncokból és a néger-exotikum divatjából áradó új romantika jelent. A nagy vonzódás azonban a néger irodalmi tárgyak felé, amelyekből nem a természethez való visszatérés, hanem az afrikai mocsarak és az amerikai négerghettók dölgetes atmoszférája érzik, kétségkívül dekadens tünet. Nem valószínű, hogy ez romantikus célkitűzésnek is tartós lehessen. A néger romantika alighanem csak muló divat a sok muló mai irodalmi divat között, ami nem zárja ki, hogy rövid élete alatt pár értékes könyvnek is indítóoka legyen. (*Lakatos Imre: Néger-romantika az irodalomban. Erdélyi Helikon. Ápr.*)

A kapitalizmusnak a kereszténység örök igazságai értelmében új útra kell lépnie és azon haladnia, ha magára hagyatva nem akar elpusztulni és a pusztulásba másokat is belerántani. Egészen új gondolatkörben él már a munkásság is. Felhagyott régi forradalmi álláspontjával, elejtette az osztályharc fegyverét és kilépett a nagy polgári közületbe, hogy a társadalom többi osztályaival együtt karöltve dolgozzék boldogabb jövődjén. Nincsen ezért fontosabb szociális feladat, mint a munkásságot ránevelni az új irányú cselekvések szolgálatára. Figyelembe kell vennünk először is, hogy a munkásságról szólva a társadalom nagy százalékról van szó, amely alapján véve tele van jószándékkal és a maga sor-

sának lendíteni akarásával. Ennek a munkásságnak sorsát nagyobb megértéssel kell kísérni. Az új mentalitású munkásság céljai XIII. Leó pápának a munkáskérdésről szóló enciklikájában vannak körvonalozva és amelyeket a keresztényszocialista egyesületek tűznek zászlójukra. A munkásalakulatok mindenütt úgy kell megszervezni, hogy a fő gondolat: a tagok szellemi, testi s anyagi jólétének emelése mindenkor kitűnjék. A pápai szózat eme szavaiból világosan kitűnik, hogy a kereszténység nemcsak ájtatoskodó munkásokat akar, hanem elismeri az anyagi követelések jogosultságát is. Az anyagi érdek fölkarolását hangoztatja, amikor a munkás részére a természet törvénye alapján a tisztességes bért követeli akkor is, amikor a munkás kényszerűségből a legkisebb bér mellett állott munkába. A munkásságnak megszervezése olyan tartalommal telítődjék meg, hogy alkalmas legyen a polgári társadalomban való megértő együttműködésre. (*Gersits Lajos: A szolidaritizmus jegyében. A szakszervezetek igazi feladatáról. Katholikus Szemle. Május.*)

Ha a történelem a mult szellemi élete, akkor legelső feladat az emberi lélek lehető elemzése, akár cselekvő, akár szenvedő tényező volt is az események forratagában ez az egyes, vagy társas lélek. Természetesen ez a lélekmegismerés nem akarhatja az emberi lélek lényegének megfejthetetlen problémáját megoldani, de a lélektan mai állapotában az eddig már biztos lelki törvények fölhasználásával mégis eléggé szilárd alapot rakhat a történelmi kutatás céljaira. A lélektan az elmult kb. egy századot kitevő idő alatt a társadalomtudományoknak, elsősorban pedig a biológiának és szociológiának segítségével oly fontos megállapításokat tett, melyeket a historikus nem hagyhat figyelmen kívül. Évszázadokon, sőt évezredekken keresztül nem próbálta meg a történetírás a maga működésében a néplélek- és népéletannak törvényeit gyümölcsöztetni és úgy az egyesek, mint a nemzetek történelmében mutakozó törvényszerűségeket megállapítani. Ez természetes is, mert hiszen néplélek és népélettan nem is volt. Ma már bizonyos, hogy a lélektan az egyedüli alap, amelyre a történettudományt fel lehet építeni. Az eddig megállapított eredmények helyességét a további kutatások fogják eldönteni, azonban minden támadás ellenére bizonyos, hogy a történelem-

nek és a lélektanak a jövőben karöltve kell haladnia. Mindig több lesz az olyan tudományos feldolgozás, amely ezen szempontok szerint vág bele a mult rejtélyes eseménytömekegibe és ennek nyomán tisztán látjuk át ezeket a dzsungel-jelenségeket. A lélektan a történettudomány megújódását segítette elő. (*Bessenyei Lajos: Történelem és lélektan. Debreceni Szemle. Márc.*)

Az arisztokrácia lényege a közhatalomnak valamely társadalmi osztályhoz vagy élethivatáshoz rögzítése. Nagyön kérdéses azonban, hogy a jövőben lehetséges lesz-e a közhatalomnak élethivatáshoz vagy társadalmi osztályhoz való kapcsolása. A fejlődési menet abban áll, hogy lehetőleg mindenkinek azonos művelődési és érvényesülési lehetőséget biztosítsunk, a funkció szerinti elkülönítést az egyén előkészítő éveiben egyénenként végezzük és minden élethivatást a társadalom mai felsőbb rétegeinek életszínvonalához közelebb hozzuk. Megtörténhetik, hogy az arisztokratikus elv a jövőben igen kevés szerepet fog játszani, vagy éppen teljesen eltűnik, hogy helyét adjon más szervezési, vezető kiválasztási tényezőknek. Ilyen körülmények között Magyarország részéről legalább is kockázatos lépés lenne, ha az általános irányzattal szembehelyezkednék és ezt az elvet minden áron fenntartaná. Ez a megállapítás természetesen nem jelenti azt, hogy a mai Magyarországon a főnemességgel, mint adott tényezővel ne számoljunk, hogy el ne ismerjük ne csak egyes tagjainak kiválóságát, hanem azokat az értékeket is, amelyeket állandósága, szilárdsága révén a nemzet életében jelent. A történelem tanúsága szerint a nemzetek társadalmi élete folytonos változáson megy át; egyes osztályok megszűnnek, mások átcserelődnek, újak keletkeznek. Ez a folyamat hazánkban is észlelhető. A birtokos középosztály nagy részben fölmorzosodott már; a földetlen középosztály feje fölött is összecsapott az ár és ideig-óráig csak bizonyos hatalmi berendezések birtoklása révén tartja magát a felszínen. A nagybirtokosok ezidőszereint még megállják helyüket, de az európai fejlődés iránya szerint előbb-utóbb rákerül a sor a hitbizományok teljes feloldására és

ha hosszú fejlődési vonalat tekintünk át, annak során a földbirtok nivellálódását a bankvagyonnak néhány kézből sokba átkerülését is meg fogjuk látni. Végső fokon ma a föld és a tőke az úgynevezett arisztokrácia hatalmának alapja. Ha a fejlődés megindul, a túlnyomóan születési arisztokráciához tartozó nagybirtokosoknak meg kell majd mutatni, hogy mennyiben tudnak hasonló feltételek mellett a jövőben kétségtelenül emelkedő paraszt, ipari és kispolgári körökkel, meg a megmaradt középosztállyal a nemzeti építés munkájában versenyezni. (*Weiss István: Az arisztokrácia. Magyar Szemle. Május.*)

A színész nem szerepet játszik, hanem alakot kelt életre. Újrateremti a költő szellemi mintaképét, amiből az következik, hogyha valóban hiánytalan alakteremtésről lehet beszélni, mindig van valami többlet benne. Minden nagy színésztől számos kiegészítő akciót jegyeztek fel, melyek bizonyítják, hogy nem interpretálták a költőt, hanem újrateremtették az alakot. Ha a színésznek sikerült eljutni a szerep mintaképének intuitív megragadásáig, ez az alakítás oly motivumokkal is meg gazdagszik, amire a színész nem is gondolt. Az egyéni színezet adja a nagy színész alakteremtésének sajátos módjában azt az imponderabilitét, amely a háttérbe, vagy a tudat alá szorított Én átsugárzását jelenti a művészet egyénfölötti világába. A dráma tehát csak anyagot nyújt a színésznek és a színészen keresztül a színpad próbaköve a drámának. Az a megállapítás, hogy az igazi dráma mindig szerepdarab, csak egyet jelent: az alkotó színész és a drámaköltő lélekalkotának rokonságát. Shakespeare és Molière minden örök drámája szerepdarab. Mindkettőjük alakteremtő fantáziája színészi jellegű. Sokszorosán meghatványozott, színész fölötti színészek ök, akiknek nincs szükségük külső impulzusra, modellel, hogy alakot teremtsenek. Bennük eleven valóság a mintakép és így a szavak is, melyekben teremtményeik kifejeződnek, minden kor színésze számára az alakká való átlénygülés misztikus forrásai lehetnek. (*Németh Antal: A színjátszás esztétikájának vázlatlata. IV. A dráma és a színész. Budapesti Szemle. Május.*) K. B. O.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephanum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.